MIHAIL SADOVEANU

MORMINTE

LACRIMILE IEROMONAHULUI VENIAMIN

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREŞTI

MORMINTE

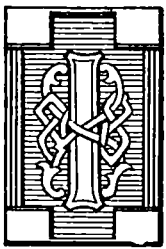

ntre toate afacerile pe care le-am avut, aceasta e remarcabilă prin finalul ei cu totul neașteptat.

S'ar fi părut, așa cum pornise, că mă va duce într'o serie de ședinți penibile sau, mai curând, că va trece dela mine la un confrate mai iscusit în sinuozități juridice.

Ei bine, în puține termene și în puține zile, procesul meu era pierdut.

Mai bine zis, era câștigat.

Pierdut și câștigat înainte de a fi început.

Pierdut de noi cei vii, deși unii din noi sânt departe de a găsi în asta pricină de supărare.

Câștigat de mort.

In dimineața de 18 Aprilie, mă chiamă cineva la telefon:

— Hello! acolo domnul advocat Emanoil Modru?

Nu cunosc vocea asta aspră. Mă supără puţin acest „hello" americănesc. Dar ce are a face? Un client nu trebuie să pară niciodată nesimpatic.

Răspund:

— Da. El este. Cine întreabă?

— Hello! aici doctor Constantin Ionescu.

— Da. Ce poftiţi?

— Am impresia, reia vocea, că nu sânteţi bine fixat asupra interlocutorului dumneavoastră. Am spus doctor Constantin Ionescu, şi precizez: director al revistei „Progresul Social". Vă amintesc că ne-am întâlnit acum două săptămâni în cabinetul unui prieten comun, înalt demnitar la Finanţe.

— A, da! am făcut eu.

In receptor a sunat un râs scurt, sau o tusă: ha-ha! Apoi vocea:

— V'aţi fixat?

— A, da, desigur, m'am întors eu, îmi aduc foarte bine aminte. Stimate domnule doctor, mă bucur că pot relua cu dumneata o discuţie pe care atunci am întrerupt-o. Sânt la dispoziţia dumnitale.

— Mulţumesc, domnule Modru. Aşi veni la dumneata nu pentru discuţia la care te referi şi de care îmi amintesc vag; ci pentru o afacere urgentă şi importantă. Imi închipui că e mai importantă decât toate câte ai avut dumneata în cariera dumnitale.

— Mă rog...

— Se poate să vin?

— De sigur; v'aştept.

— Imi trebuie o jumătate de oră. Aşi dori să nu ne deranjeze nimeni.

— Poftiţi.

Am auzit în aparat „ţac!" A depus receptorul.

Unii confraţi ai mei s'ar bucura: afacere importantă, afacere grasă.

Ce poate să fie? Să cugetăm puţin, pe când facem toaleta biroului. Să împrăştiem mapele; aducem în colţul acesta un tom de jurisprudenţe ale Casaţiei şi două casete cu volume de drept legate în piele flexibilă. Secretarii mei au sosit şi au început să lucreze în camera alăturată. Se aude maşina de scris clănţănind cu hărnicie. Vocea groasă a lui Neagu Pompilian dictează.

Da. Mi-am adunat câteva elemente asupra omului meu.

Doctorul nu e numai director al unei importante reviste; ţine şi cronica socială la cea mai populară gazetă zilnică. „Prietenul comun" mi-a vorbit despre cariera lui în etape scurte: după ce s'a întors din Germania doctor în ştiinţe sociale, a fost director de minister, secretar general, apoi deputat în primele rânduri ale unui partid puternic. Ar fi astăzi un personagiu bine stabilit, cu relaţii întinse şi tari. Revista

lui şi-a crescut importanţa fără a-şi spori tirajul. Publicaţia aceasta pe hârtie velină a făcut bună operă, împingându-l la preşedinţia a felurite societăţi şi asociaţii în care dezvoltă o activitate neobosită.- Oamenii blânzi şi delicaţi pot zâmbi; energia acestui om brun, cu ochii bulbucaţi şi violenţi, a dărâmat până acuma toate obstacolele. In ultimul timp un patriotism vehement, bine pus în valoare, i-a consolidat succesul. Nu ne putem mira — gândeam eu în sine-mi — că un bărbat atât de activ a izbutit să agonisească avere. Cuantumul acestei averi, după informaţii competente, n'ar putea fi încă evaluat. Până acuma, an după an, activul se schimba simţitor în favoarea sa. In ultimul timp duce o luptă aprigă pentru nişte terenuri petrolifere. Câştigul sună a zeci de milioane. Insă, din întâmplare, tocmai despre acest proces faimos ştiam lucruri precise, care îmi îngăduiau să am siguranţa că doctorul Constantin Ionescu va pierde. Omul invincibil, patrioticul doctor — mă bucuram eu — a găsit de data asta pe alţii mai tari decât dânsul. Incercarea sa de a da procesului o întorsătură socială şi naţională n'a reuşit.

Să fie oare asta afacerea urgentă şi importantă pe care poftește să mi-o propuie?

Continuam a zâmbi: n'aşi fi deloc dispus să ascut iarăşi colţii lupului. Nu mi-ar plă-

cea să mă înham la o afacere compromisă.

Poate îl invidiez pe domnul doctor pentru succesele lui de până acum? Poate greşesc depreciind o activitate în care îndrăzneala şi cunoaşterea oamenilor s'au aliat; scrupulele mele sânt poate vanitate şi lipsă de forţă; nu pot nega că voiu avea bucuria să-l văd în noua ipostază, cerându-mi sprijin, şi, la bucurie, voiu adăoga satisfacţia de a nu accepta să reiau afacerea terenurilor răumirositoare.

Ce-l poate determina pe doctorul Constantin Ionescu să se adreseze unui advocat încă tânăr?

Pe aşii cei bătrâni ai baroului i-a încercat. Acuma e nevoit să înceapă o altă serie — în care serie secundară m'aşi afla şi eu.

Nu. Secretul vestirii telefonice e mai simplu. Doctorul încearcă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curând o secţie la Casaţie, care secţie la Casaţie are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge; magistratul acesta subţire şi nalt, chel şi în aparenţă somnolent, e dur ca o bară de fier; — însă Ion Popescu Inod are slăbiciune pentru so-

ţia sa, prea frumoasa şi prea cocheta mea soră Ana; iar prea frumoasa mea soră are la rândul ei slăbiciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru.

Dacă ar şti energicul domn doctor Constantin Ionescu, om cu interese multiple şi cunoscător a toate, ce fiinţă curată şi dreaptă e Ana Popescu Inod, născută Modru! Dreaptă şi curată la suflet ca părinţii ei făgărăşeni; ca bunicii noştri care au trăit totdeauna în Ţara Oltului; ca toţi acei baci din veac care s'au închinat piscurilor de subt cer, suind şi coborînd turmele, urmând datina neamului şi legea lui Dumnezeu.

Incât şansele lui „ca să se întoarcă la atac cu izbândă" devin mediocre.

Acest tătar nu-şi va putea valorifica tactica.

După ce am stabilit la soare locul meu şi al surorei mele Ana, în Ţara Oltului subt piscurile făgărăşene cu cele sufleteşti, îl înţelegeam mai bine pe acel doctor cu ochii bulbucaţi însă struniţi spre tâmple, cu umerii largi şi picioarele scurte. Inverşunarea lui, bătăliile lui pentru dobândă, isbânzile lui — aveau şi ele explicaţie şi veneau din fundurile stepei răsăritene. Acest pământ îmbielşugat dela Dunăre a fost sălaş multor neamuri; amestecul încă nu s'a topit; şi într'un veac nou, subt un nume

indiferent, puteam deosebi pe străin. El e mai ager şi mai atent în luptă; sânt sigur că-mi va vorbi în primul rând de datoriile lui patriotice.

„Dar iarăşi mă întorc şi zic", cum se exprima bunicul meu Manole dela Arpaş. Bunicul meu Manole, baciu vechiu. Iarăşi mă întorc şi zic: poate nedreptăţesc pe creştin. Un om cu atari succese e natural să stârnească duşmănii, mai cu samă duşmănii de vorbe. „Imbogăţire rapidă — îmbogăţire malonestă", pare axiomatic şi logic; însă cei care emit asemenea axiomă uită că vremurile de astăzi sunt nu numai ale aeroplanului şi ale undelor herziene, ci şi ale unor răsturnări fulgerătoare şi prefaceri febrile de azi pe mâne. Doctorul meu e un om al acestor vremuri.

Insă totuşi... mi-am zis eu iarăşi.

Nu mi-am mai spus nimic, căci intrarea clientului meu s'a făcut cu zgomot şi cu mare mişcare.

Am auzit în hall vocea aspră. Maşina de scris din camera de alături şi-a încetat ţăcănitul. M'am grăbit a ruga pe secretarii mei să facă o plimbare până la Palatul de justiţie, ca să caute nişte acte la secţia a doua. Când m'am întors, uşa cealaltă a biroului era deschisă şi două doamne mă priveau cu puţină nedumerire: una grav, alta zâmbind. Indată după ele se ostenea

oarecum, cu râs şi gesturi afabile, doctorul, încercând să grăbească intrarea. Dar doamnele nu se grăbeau. Se lăsau privite.

Cea gravă şi puţintel tristă sau plictisită era mai în vârstă; poate să fi avut treizeci de ani. Cealaltă părea cu mult mai tânără. Amândouă aveau aceiaşi ochi bruni şi migdalaţi. Nu-mi era greu să cunosc că erau surori. Doamna gravă purta un costum cenuşiu; pălărioară fără podoabe. Cealaltă avea pe ea roşu şi o pălărioară de o formă imposibilă; ea însăşi era primăvăratică oarecum şi părea vicleană; cu toate că o aducea doctorul, îmi plăcea. Mi se părea că am mai văzut-o undeva.

M'am înclinat ceremonios. Doctorul răsbi însfârşit în biblioteca mea, călcând îndesat; îmi scutură mâna şi aflai îndată că nu mă înşelasem în prepusul meu. Femeile erau surori. Cea gravă era soţia doctorului. Doamna Florette Ionescu. Tânăra era domnişoara Cireşica Demetrian.

Am poftit pe doamne să stea.

Doctorul făcu prin cameră câţiva paşi neliniştiţi. Parcă s'ar fi aflat într'o cuşcă. L-am privit zâmbind cu plăcere: avea ochi tătărăşti. Avea în el o putere, care trebuia numaidecât să exploadeze la intervale.

— Domnule Modru, strigă el oprindu-se; de ce-ţi închipueşti că am venit noi la dumneata?

— Domnule doctor, am răspuns eu, îmi închipui, din cele ce mi-ai comunicat la telefon, că e vorba de un proces.

— E mai mult o nebunie decât un proces.

— Nu înţeleg.

— Ai să înţelegi numaidecât, stimate domnule Modru. E mai mult o nebunie decât un proces. Ce zici dumneata de un bărbat respectabil, cultivat şi ajuns într'o înaltă situaţie, care a pus totuşi copilelor sale, aici de faţă...

Doamna cea gravă protestă cu voce blândă şi muzicală:

— Costi, te rog...

— Nu mă ruga, doamnă; permite-mi să vorbesc. Ne aflăm în faţa unui om de legi care-i şi om de bun-simţ. Ce-ai zice dumneata, stimate domnule Modru, de un asemenea bărbat care pune copilelor sale nume — uneia Floarea şi alteia Cireaşa? Ai pune oare dumneata copilelor dumnitale asemenea nume? Eu n'aşi pune.

— Domnule doctor, dă-mi voie...

— Ce voie să-ţi dau? bınevoieşte, te rog, a răspunde la întrebarea mea.

— Domnule doctor, depinde...

Atunci tânăra începu a râde şi mă privi drept:

— Nenea pretinde, zise ea repede, că tata ne-a pus nume absurde. Asemenea nume nu mai poartă decât ţigăncile. Cu toate

acestea, tatei îi era drag să ne cheme așa...

— Tatăl lor a fost un om important, se amestecă doctorul; generalul Oraţiu Demetrian.

— A fost general şi personagiu important, dar îi plăceau numele vechi. Asta a fost o chestie între el şi noi...

— Nu ştiu, Cireşico, dacă îi plăceau şi dacă numele sânt vechi. Şi nu mă interesează dacă a fost o chestie numai între voi. Eu am întrebat pe advocat dacă nu-i pare că asemenea om are puţintică lipsă... foarte puţintică... Ce zici, domnule Modru?

— N'aşi putea spune nimic deocamdată, domnule doctor; mie nu-mi displac asemenea nume.

— Nu te cred, vrai să fii politicos.

— Ai putea fi şi dumneata, nene.

— Eu? de ce să fiu politicos, domnişoară? Eu sunt un om rezonabil. Am căutat întâiu să atenuez ciudăţenia bătrânului.

— Nu era bătrân, nene. S'a prăpădit în floarea vârstei. N'avea decât cincizeci şi cinci de ani.

— Să lăsăm asta; dacă poftești, pot admite că era în floarea tinereţei. Am căutat să atenuez ciudăţenia tatălui vostru, de aceea tu ai devenit Cireşica şi sora ta Florette.

Doamna gravă se mişcă iar:

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, draga mea. Advocatul trebuia să cunoască şi asta; căci asemenea fapt, în aparenţă neînsemnat, face parte din seria altor fapte, care s'au încheiat cu testamentul. Este un testament, repetă cu putere doctorul, întorcându-se spre mine. Il am în această servietă. Cântăreşte un sfert de kilogram. Ce zici dumneata, domnule Modru, de un testament care cântăreşte un sfert de kilo? Cincizeci de jumătăţi de coală. Ce zici de asemenea testament?

— Nu spun nimic până ce nu-l citesc.

— Lasă asta; îl vei citi. Ce spui dumneata de un testament de un sfert de kilogram? Nu ţi se pare că cel care l-a redactat are puţintică lipsă... foarte puţintică lipsă?

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, doamna mea. Află deci, stimate domnule Modru, că socrul meu generalul Oraţiu Demetrian a decedat în Octomvrie trecut, fiind victimă a unui accident de automobil. Şi asta a fost una din ciudăţeniile lui: era sigur că va muri într'un accident de automobil. In războiu, se poate spune că a dovedit un curaj împins până la temeritate. Era absolut sigur — înţelegi dumneata — absolut sigur că nu va pieri de glonţ. Insă după asta a fost sigur că sfârşitul său va fi într'un automobil.

— Nene, exagerezi.

— Eu? exagerez? dimpotrivă. Rămâne stabilit, în orice caz, că socrul meu avea unele ciudăţenii. Astea nu le ştiu numai eu; le-au aflat şi alţi oameni. A fost înmormântat la Cluj cu toate onorurile. Soţia mea şi domnişoara Cireşica şi-au făcut datoria, plângând ca nişte fiice bune...

La aceste vorbe, doamnele întoarseră capetele, ca să privească gravurile ce împodobeau zidul.

— După ce s'au isprăvit toate, m'am interesat de succesiune. Generalul Demetrian a avut numai aceste două copile, deci afacerea era simplă. Totuşi generalul îşi putea aduce aminte şi de alte neamuri ale sale, rămase într'un sat de moşneni din judeţul Gorj. Moşneni săraci; nu ar fi de mirare, deci, dacă s'ar fi gândit să-i ajute. Moştenirea dela părintele său, mare şi cunoscut proprietar, Oprea Stângaciu Demetrian, ar fi putut ajunge ca să îndestuleze numai din veniturile ei zece moşneni calici; însă, cât a trăit, generalul Oraţiu n'a făcut călătorii, n'a cercat speculaţii, n'a jucat cărţi, n'a avut amante, n'a pariat la alergări, încât averea sa a crescut într'o măsură la care nici eu nu mă aşteptam. Pământurile arendate şi efectele de stat se ridică la o valoare de patruzeci până la cincizeci de milioane.

— Frumoasă moştenire, am acceptat eu, zâmbind spre doamne.

— Cum ai spus, domnule?

— Am spus: frumoasă moştenire.

Doctorul m'a privit cu ochi mânioşi, scrijelaţi de aţe sângerate.

— Unde crezi dumneata că e moştenirea aceasta? a strigat el. Dumneata crezi că testamentul voluminos pe care îl am în geanta mea aici se ocupă de drepturile succesorale ale soţiei mele şi ale acestei frumoase domnişoare? Dacă crezi asta, apoi te înşeli amar. Mai întâiu, acest testament nu e în posesiunea noastră decât de patru zile. Intre hârtiile de pe biroul răposatului, s'a găsit îndată după accident o scrisoare cu menţiunea: iubitelor mele fiice. Credeam, în primul moment, că e ce trebuie să fie. Nu era însă ce trebuia să fie. Era o simplă notă, lămurind că se află depus la notarul sau domnul Claudiu Roman testamentul amănunţit, care — fii, te rog, atent — nu se va deschide decât după şase luni dela moartea sa. Şase luni exact, zi cu zi. Ce zici de asta?

— N'avem a judeca voinţa unui testator decât în anumite împrejurări.

— Da? Şi nu găseşti dumneata aici „anumite împrejurări", care se adaogă la celelalte anumite fapte de care ţi-am vorbit? Scurt, stimate domnule Modru, după pă-

rerea mea, — care desigur va fi şi a dumnitale, — acest testament în greutate de un sfert de kilogram cuprinde tot ce pofteşti, vorbeşte de câte în lună şi în soare, însă desmoşteneşte pe soţia mea şi pe domnişoara aceasta.

— Nu-i adevărat! protestă cu veselie domnişoara Cireaşa Demetrian.

— Aşa? nu-i adevărat? Nu te desmoşteneşte când îţi lasă jumătate din a treia parte? Asta se numeşte moştenire? Iţi ajunge ţie atât, ca să te măriţi onorabil? Şi-mi ajunge mie partea Florettei ca să duc la împlinire planurile mele?

— Ba, nene, mie îmi ajunge; şi dumneata nu trebuie să duci la îndeplinire niciun plan.

Doctorul privi în juru-i cu ochi mânioşi şi pufni:

— Ph! poftim vorbe de femei!

Pe urmă se linişti.

— Domnule advocat, îmi zise el solemn, deschizând servieta şi scoţând la lumină un manuscript voluminos, depun în mânile dumnitale acest act în copie. Originalul se află în păstrarea notarului, care se întâmplă să fie şi executor testamentar. E un bătrân nătâng, care s'a emoţionat la lectura acestor foi; ai să-l cunoşti şi are să te amuze. Citeşte deci acest act şi dă-ţi, te rog, samă că în cuprinsul lui se găsesc elementele evidente ale atacului. Asemenea act trebuie a-

nulat; moştenitoarele trebuie să intre în dreptul lor. Ne-am înţeles?

— Cred că da; voiu citi manuscriptul.

— Citeşte-l; cred că are să-ţi placă; e bun de pus la un premiu cultural; are să te intereseze, căci şi dumneata faci puţină literatură. (Domnişoara Cireaşa a zâmbit!) Insă nu e testament cum nu sânt eu papa dela Roma.

Doamna tristă făcu iar un gest, fără a mai rosti cuvânt. Insă domnişoara Cireaşa se umplu deodată de însufleţire; ochii i se aprinseră.

— Dar mă rog dumnitale, nene, vreau şi eu să citesc testamentul. Vreau să aflu, vreau să cunosc. Ce este în el grav? Intrucât sântem nedreptăţite?

Se întoarse către mine, tânguindu-se copilăreşte:

— Mă rog frumos, domnule Modru, convinge-l pe doctor să ne dea şi nouă manuscriptul. Chiar nouă ar trebui să ni-l dea întâiu. La urma urmei, ce spune acolo tătuţa nostru e mai important decât milioanele dumneavoastră.

— In orice caz, ale mele nu sânt, domnişoară, am replicat eu.

— Bine, bine; vom vedea ce e şi cu banii; dar mai întâiu vreau să ascult glasul tătuţei...

Cuvântul acesta din urmă, domnişoara

Cireaşa îl rostea cu dulceaţă şi drăgălăşie.

— Ascultă, domnişoară, îi zise sever doctorul, fii rezonabilă; afacerile sânt afaceri şi o consultaţie e o consultaţie. Indată ce domnul Modru ia cunoştinţă de act, nu văd niciun motiv să nu vi-l comunic şi vouă în toată întregimea. Până atunci să-ţi fie suficient a cunoaşte, aşa cum ţi-am mai spus, că bunul tău tată nu-ţi lasă nimic; în orice caz îţi lasă prea puţin. Deci după ce precizăm chestia juridică, poate urma şi şedinţa literară. Ne-am înţeles?

Domnişoara Cireaşa făcu semn de împotrivire din cap, ţuguindu-şi botişorul. Doamna Florette închise pleoapele o clipă, apăsată de un plictis funebru.

— Asta este! încheie doctorul, punând punct oricărei discuţii asupra incidentului.

Doamnele se ridicaseră. Doctorul deveni uman; zâmbi.

— Am ţinut, adăogă el, să fie de faţă şi persoanele sensibile; să cunoască pe deoparte că manuscriptul a trecut la altcineva şi deci nu mi-l mai pot cere de o sută de ori pe zi; iar pe de altă parte să vadă că intrăm din divagaţii în realităţi, anulând o absurditate.

— Se va vedea... am zis eu.

— Lucrul mi se pare neîndoielnic, m'a încredinţat doctorul.

Am rămas singur în bibliotecă. Inainte de a atinge caetul cel voluminos, mi-am aprins o ţigară şi am încercat stăruitor să-mi aduc aminte unde am mai văzut pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Unde am mai văzut-o? unde am mai văzut-o? Vorbele acestea cântau în mine ca un refren.

Am deschis fereastra, ca să mai văd odată, în stradă, pe vizitatorii mei. Am zărit-o, o secundă numai, pe domnişoara Cireaşa, pe când se urca în automobil. A ridicat ochii spre mine? Mi-a rămas numai în închipuire, scrisă cu *c* mic, şi am avut în gură un gust de ceva fraged.

Am zărit-o poate într'o adunare mai mare; poate la una din şezătorile literare la care am participat în funcţiunea secundară a vieţii mele, adică în calitatea mea de poet fără cititori.

Se poate. Automobilul a plecat; strada a

rămas goală; printre acoperişuri am văzut grădini înfrunzite, apoi un colţ de cer azuriu.

Servitorul mă anunţă că domnul doctor s'a întors.

De data aceasta, domnul doctor Constantin Ionescu a intrat liniştit. A observat că deschisesem fereastra; s'a uitat la manuscriptul rămas pe masă încă nedesfăcut.

— Domnule Modru, a zis el cu zâmbetu-i puţin silit, am lăsat pe doamne să plece şi m'am întors, căci mai trebuie să-ţi dau câteva mici explicaţii în afacerea pentru care am venit. Nădăjduiesc că, în trei zile, voiu putea vorbi despre o afacere „a noastră". Iţi dau trei zile; te vestesc că lectura e penibilă. Numai surprinderea şi, aşi putea adăogi, indignarea, m'au făcut să-l consum într'o noapte, pe nerăsuflate. Când cineva, în loc să se ocupe de copila pe care ai văzut-o, divaghează asupra unor presupuşi strămoşi de acum o mie de ani, îmi dai voie să nu mai am nicio îndoială asupra diagnozei. Ştiu că vrai să mă întrebi câteva lucruri.

— Desigur, domnule doctor.

— Vrai să mă întrebi de ce n'am comunicat femeilor testamentul în tot cuprinsul lui — să zic literar... Ştii de ce am întârziat să-l comunic? Pentrucă sânt femei, şi pentrucă sânt fiicile tatălui lor. Pentrucă le

lipseşte şi lor puţintel ceva... Nu zâmbi. E aşa cum spun eu.

— Insă, domnule doctor, şi eu sânt puţintel cam... căci sânt poet.

— In primul rând, domnule Modru, eşti advocat. Să fim serioşi. Am adoptat deci pentru femei metoda pe care am socotit-o mai bună. Las' că nici nu era timp de pierdut. Au vreme să-l citească şi după ce se vor fi făcut cele necesare. Ne adresăm şi unui medic specialist. Pot să te vestesc că voiu lua toate măsurile ca acei care vor aprecia faptele să fie şi ei pregătiţi.

Il ascultam în tăcere, fără a-l privi.

— Nu-i aşa că mai ai o întrebare? Imi închipuiesc că vrai să cunoşti, domnule Modru, de ce m'am adresat dumnitale şi nu m'am adresat altui avocat.

— Poate, am replicat eu aţintindu-l, fiindcă sora mea e soţia lui Popescu Inod?

— Intr'adevăr? Asta mă bucură foarte mult; îţi mărturisesc însă că nu ştiam.

Totuşi vedeam că ştia.

— Să nu crezi, urmă doctorul, că nu apreciez şi această împrejurare. Sântem de carne şi sânge; trăim între oameni; avem interese şi ducem lupte ca să izbândim în viaţă; trebuie să folosim arme bune şi să nu neglijăm strategia şi tactica epocii noastre. Naivii cad la fund. Nu-ţi voiu face injuria să te socotesc un naiv. Dacă ai fi fost

așa-ceva, n'ai fi făcut o carieră așa de frumoasă. Știu că ai talent; dar talentul nu e îndestulător... Nu vorbesc de poezie; vorbesc de talentul dumnitale de advocat.

— Mulțumesc, doctore.

— Nu încerca să fii ironic; știi foarte bine că am dreptate. Deci trebuie să afli întrucâtva de ce m'am adresat dumnitale în primul rând. Nu din pricina doamnei Ana Popescu Inod. Ci din pricina unei tinere puțintel cam romanțioase pe care ai admirat-o acum un pătrar de oră, când stătea în acest fotoliu.

— Domnișoara Cireașa Demetrian?

— Da. Din pricina domnișoarei Demetrian. Ea te apreciază în altă ipostază.

— Am văzut-o cumva la ședătoarea literară dela Fundația Carol?

— Exact. Te mirai unde ai zărit-o. Merită să fie zărită; e o persoană remarcabilă. Ai zărit-o probabil și la o a doua ședătoare la care ai participat dumneata. Am înțeles că te apreciază ca poet, în măsura în care te apreciez eu ca advocat. Nădăjduiesc că va fi sensibilă și la proza profesionistului. Țineam, stimate domnule Modru, să te pun în curent cu această împrejurare, îndemnându-te să reflectezi asupra tuturor perspectivelor ce se deschid atât unui advocat inteligent, cât și unui tânăr simpatic.

Gata. După ce mi-a lansat această bombă, doctorul m'a salutat şi s'a retras.

S'a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gândire. Se vedea că doctorul are experienţa oamenilor; ştie să arunce o sămânţă care rodeşte; va şti să se întoarcă, să-şi ia partea lui de recoltă. De asemenea ştie că o mână spală pe alta şi amândouă obrazul; bine-înţeles, acest obraz nu-i curat. Insă după ce îl spală amândouă mâinile cu îngrijire, acest obraz se poate arăta în lume şi poate pretinde că n'a fost niciodată prihănit.

Acest doctor mai cunoaşte probabil şi alte adevăruri, care privesc persoana tânărului advocat stabilit de cinci ani într'un destul de costisitor apartament din Bulevardul Elisabeta. Cunoaşte, poate, că afacerile acestui tânăr advocat nu merg aşa de strălucit pe cât s'ar părea? Totuşi nu merg nici aşa de puţin bine pe cât şi-ar închipui el, sau, mai degrabă, pecât ar nădăjdui el. Dar poate bănuieşte la acest tânăr o ambiţie deosebită, pentrucă îl vede subscriind, în unele reviste bucureştene, mici opere poetice de puţină valoare. Mai curând asta i-ar dovedi oarecare lipsă de seriozitate a tânărului. Poate şi ceva mai grav: un spor de sensibilitate în dauna inteligenţei. Această din urmă însuşire e cu atât mai rară cu cât mai mulţi socot că au dreptul să

şi-o atribuie. Cei care într'adevăr o posedă, cei prea puţini, ar avea datoria s'o valorifice într'o măsură ce nu poate fi îngrădită de legile oamenilor de rând. Totuşi poate domnul doctor Constantin Ionescu face o confuzie între inteligenţa curată şi dezinteresată şi între acea varianţă minoră a ei care e viclenia. Informaţiile lui vor fi fiind şi altele: că deşi sânt la vârsta primejdioasă, nu am încă niciun angajament matrimonial. Mai mult: că biata mea inimă de mai multe ori rănită se află într'un fel de concediu de convalescenţă.

Trebuie să recunosc, acceptam eu, că lovitura lui cea mai dibace e în această insinuare că domnişoara în chestie ar avea oarecare înclinare pentru poet. Dacă se află ceva adevăr în asta, atunci am dreptul să reflectez că viaţa omului nu e o veşnicie şi că tinereţa e la antipodul acestei noţiuni absurde. Durere! cum se spunea odinioară la gimnaziul nostru din Braşov; primăverile trec şi tinereţa noastră se împuţinează. Iată că în luna întâia a acestui an am împlinit şi eu vârsta veacului, adică ani treizeci-şi-opt. Atât de dibace şi de otrăvită a fost această insinuare, încât sânt ispitit să-l socotesc pe acest domn doctor drept un binefăcător al meu. Păstrându-mi capul rece — aşa de rece, încât observă că inima s'a încălzit — sânt înclinat să-i fiu recunoscă-

tor. Asta înseamnă că mă plătesc față de domnia-sa cu o declarație verbală, iar eu urmez destinul meu, nu interesul lui. Iar destinul meu pare a fi să mă bucur în primăvara aceasta de o iubire nouă. Aşi putea spune: o iubire definitivă; căci reprezentarea acelei mici persoane radioase, al cărei nume se scrie cu *c* mic, continua să-mi dea sensația delicioasă pe care o mai încercasem. Pe fereastra deschisă intra de multă vreme un miros vag de flori. Deci visam cu ochii deschiși.

Soneria m'a trezit. Servitorul a întâmpinat pe cineva; e întrebat şi dă desluşiri. Da; domnul poate primi. Da; domnul se află singur în biroul său.

Nu cunosc glasul celui care vine. E un străin; e un client; nu-mi va putea niciodată plăti atâta încât să răscumpere pierderea viziunii minunate în care mă statornicisem. Asemenea pierdere nu poate fi răscumpărată nici de realitatea palpabilă. Intre visul meu şi între domnişoara Demetrian se puteau aşeza răsturnări totale. Visul îmi adusese o imagine blândă şi docilă; domnişoara noastră era în realitate, după cât înțelegeam, o capricioasă şi o impulsivă.

Se deschisese uşa.

Mă privea din prag un bătrânel firav, cu o timiditate care din primul moment mi s'a părut suspectă. Purta ochelari, însă mă pri-

vea pe deasupra lentilelor, puțintel pieziș și dintr'o parte. Avea pe el o redingotă neagră îmbumbată până la cravata-plastron. Părul alb îi era periat în sus cu îndârjire; acesta era singurul amănunt agresiv al înfățișării omuleţului. Era delicat în mișcări și în felul de a se ţinea. Ar fi vrut să nu mă tulbure; cerea oarecum învoire să înainteze; s'ar fi retras la un gest al meu. Avea în el și ceva de apariție. Infățișarea lui veche justifica această impresie.

A întrebat cu grijă:

— Nu vă conturb?

— Nu, domnule. Cu cine am onoarea?

— Mă rog domnieivoastre. Doresc să știu dacă am plăcerea să vorbesc cu domnul advocat Emanoil Modru?

— Aveți asemenea plăcere.

— Sânteți oare domniavoastră în persoană domnul advocat Emanoil Modru?

— Da, domnule.

— Observ în vocea domnieivoastre oarecare nerăbdare. Vă rog să nu vă supărați că-mi iau toate precauțiunile. Mă iertați, stimate domnule advocat? Dacă, după cât înțeleg, mă iertați, atunci permiteți-mi să înaintez și să mă recomând: eu sânt Claudiu Roman, notar public.

— Poftiți și luați loc.

— Mulțămesc. Am spus: Claudiu Roman.

— Da; am înţeles. Nu aud întâia oară acest nume.

— Desigur că nu-l auziţi întâia oară, m'a încredinţat cu blândeţă musafirul meu; l-aţi mai auzit acum o oră, aici în acest loc, rostit de domnul doctor Constantin Ionescu.

Musafirul meu s'a aşezat cu fereală în fotoliu, ocupând un loc strict minimal. Işi înclinase modest fruntea largă şi naltă, pe când eu îl priveam cu surprindere.

— Intr'adevăr, am răspuns eu, fără a-mi stăpâni mirarea; doctorul mi-a vorbit de dumneavoastră. Insă de unde ştiţi?

— Imi am eu informaţiile mele... a zis cu modestie şi cu voce scăzută bătrânelul.

Işi înălţase fruntea şi mă cerceta prin ochelari. Intâiu mă privi drept în faţă, apoi examinarea lui luă o formă circulară şi totală. Păru satisfăcut şi-mi zâmbi.

— Mă rog domnieivoastre, domnule advocat, aşi dori să nu vă fiu cu nimic supărător.

— Nu mă supăraţi cu nimic, domnule notar public, l-am încredinţat eu.

— Aveţi şi pentru mine niţel timp? Am spus „niţel", ca la Bucureşti... s'a veselit bătrânelul. Ştiu că sânteţi ocupat, m'a prevenit el; nu vă cer decât o jumătate de oră. Vă rog să nu mă refuzaţi.

— Nu refuz; sânt la dispoziţia dumneavoastră o jumătate de oră, domnule notar.

— Prea bine. Mă rog domnieivoastrê... aici, pe birou, în apropiere de mine, în acest plic mare, galben, se găseşte oare testamentul excelenţei sale fie ıertatul general Demetrian?

— Da, am răspuns eu.

— Observ că iarăşi sânteţi contrariat, a zâmbit bătrânul. De data asta nu puteţi avea niciun motiv de nedumerire. Copia de faţă a fost întocmită în biroul meu şi am aşezat-o eu-însumi în plic, predând-o domnului doctor. V'aşi ruga însă cu respect, stimate domnule advocat, să binevoiţi a o aşeza într'un loc mai potrivit. Văd că aveţi o casetă de fier de cea mai bună marcă; introduceţi acest plic în caseta de fier. Sau găsiţi-i un loc şi mai sigur.

Am tras spre mine plicul. Am răspuns:

— Mi-am luat angajamentul să citesc acest testament al răposatului general Oraţiu Demetrian.

— Dar nici nu l-aţi desfăcut; deci n'aveţi încă intenţia să-l citiţi.

— Il voiu citi când voiu socoti eu că trebuie să-l citesc.

— Mă rog domnieivoastre: bag sama că iarăşi vă supăraţi.

— Nu m'am supărat. Aştept să-mi arătaţi scopul vizitei dumneavoastră.

— Ba da, v'aţi supărat; şi din motivul acesta mă aflu prea neliniştit. Doresc să

cunoaşteţi că eu am venit la domniavoastră nu ca adversar. Doresc să mai cunoaşteţi că n'am în această chestiune niciun interes personal. Ţin numai să-mi fac datoria către fie-iertatul meu client şi să îndeplinesc o poruncă a sa; în acelaşi timp, tot după porunca clientului meu şi nu numai din porunca lui, ci şi din simpatia personală pentru fiicile sale, am datoria să supraveghez ca legatul să se îndeplinească faţă de domniile lor fără ştirbire.

M'am mirat:

— Nu mi-a spus oare cu totul altceva doctorul?

— Da? ce v'a putut spune domnul doctor? Nu cumva că doamnele ar trebui să ceară anularea testamentului?

— Intr'adevăr.

— Pentru care motive?

— Pentru motive felurite, pe care dumneavoastră le cunoaşteţi, domnule notar.

— Le cunosc. Primul motiv e că o mare parte a averii respectabilului meu client are o destinaţie specială. Fiicile clientului meu îşi au partea lor; totuşi domnul doctor Constantin Ionescu ar înţelege să anuleze legatele speciale: recte, partea soţiei sale — adică partea pe care o socoteşte a sa proprie — să se mărească cu jumătate din suma pe care o reprezintă legatele.

— Domnule notar public, am zis eu, doc-

torul Constantin Ionescu nu a intrat în asemenea amănunte; în orice caz domnia-sa nu le-a mărturisit. Pe domnul doctor Constantin Ionescu îl preocupă numai nedreptatea pe care generalul a făcut-o fiicelor sale. Cum firesc este ca un părinte să nu nedreptăţească pe copiii săi, doctorul a căutat şi a găsit o explicaţie. Incă n'am citit testamentul; el se pare că cuprinde o dizertaţie cu caracter literar.

— Cu caracter ştiinţific, domnule advocat.

— Fie şi cu caracter ştiinţific... o dizertaţie care ne-ar îndreptăţi să tragem anume concluzii asupra stării mintale a răposatului, în momentul când a testat.

— Insă domniavoastră n'aţi citit testamentul.

— Il voiu citi. La dizertaţie se adaogă şi alte câteva observaţii privind fapte şi vorbe ale răposatului dumneavoastră client.

— Asta o spune domnul doctor?

— Da.

Bătrânul s'a făcut mai mic şi mai umilit în scaunul său. A oftat şi şi-a frământat mânile fine şi palide.

— Defectul meu, domnule advocat, mi-a zis el încet, e că nu ştiu să vorbesc complicat şi să-mi ascund gândirea. Asta pare a veni dintr'o violenţă pe care cu greu mi-o pot stăpâni. Rog să fiu iertat că m'am ex-

primat astfel despre intenţiile domnului doctor, deşi domnul doctor nu e încă formal clientul domnieivoastre.

— De unde deduceţi dumneavoastră asta, domnule notar public?

— Imi am eu informaţiile mele... a şoptit bătrânelul. Ingăduiţi-mi în această jumătate de oră să vă comunic câteva lucruri mai mult sau mai puţin interesante. Poziţia mea faţă de testament, stimate domnule advocat, este strict neutrală; nu vreau să vă propun nici să vă sugerez ceva. Dacă doamnele vor face proces şi vor câştiga, eu mă înclin şi zic că aşa a fost voia lui Dumnezeu. Inainte de a vă face comunicările, vă rog să binevoiţi a confirma că domniavoastră sânteţi fiul lui Aurel Modru din Arpaş.

— Sânt fiul notarului public Aurel Modru. Nu văd nicio legătură între asta şi testament.

— Mă aflu liniştit şi cu privire la această informaţie, s'a bucurat c'un fel de nevinovăţie bătrânelul. Eu am fost conclasan cu Aurel Modru şi am rămas amici până la sfârşitul vieţii sale. Ii rămân amic şi după asta, până la sfârşitul vieţii mele. Acum, precum cunoaşteţi, sânt stabilit în Cluj. Cum cunoaşteţi de-asemeni, am înmânat domnului doctor Constantin Ionescu această copie, bine întocmită şi bine pachetată. Aflu, după patru zile, că doamnele

n'au luat cunoştinţă de conţinutul copiei. Primesc dela domnişoara Cireaşa o scrisoare indignată, pretinzând că trebuie numaidecât să cunoască cele scrise de tătuţul său. Cum domnul doctor refuză, pentru motive ale sale, să-i comunice domnişoarei copia, domnişoara îmi pretinde mie originalul. Nu să i-l las, căci asta nu se poate; ci să i-l comunic şi, după asta, să-l iau iarăşi cu mine la Cluj. La citirea acestei scrisori, am luat numaidecât testamentul original pe care îl aveam în casetă şi m'am dus de l-am depus în „safeul" meu dela Banca Ardeleană. M'am suit apoi în tren şi am venit la Bucureşti. Am impresia, stimate domnule advocat, — aşi putea spune că am siguranţa, dar mă mărginesc a spune impresia — am impresia că cineva a căutat în geamandanul meu. Fie că faptul s'a petrecut în tren, fie că s'a petrecut la hotel, — aceasta e impresia mea. Dumneavoastră aveţi să mă întrebaţi: cu ce scop cineva a căutat în geamandanul meu? Iar eu am să vă răspund că nu ştiu cu ce scop. Poate cu scopul de a găsi testamentul original; însă nu sunt de loc sigur de asta. Deşi o copie nu e acelaşi lucru cu originalul, vă rog să binevoiţi a depune şi domniavoastră acest plic într'un loc sigur. Il luaţi şi-l citiţi când vă e de lipsă; după asta îl puneţi iarăşi la loc sigur.

In tăcerea de o clipă, am insinuat o întrebare:

— Pe cine bănuiţi?

— Fiţi sigur, mi-a răspuns bătrânul Claudiu Roman, că nu bănuiesc pe domnişoara Cireaşa. Dealtminteri n'am dreptul să bănuiesc pe nimeni. Dacă eliminăm pe domnişoara Cireaşa, rămâne a doua participantă a scrisorii: doamna Floarea, cealaltă fiică a clientului meu şi onorabila soţie a doctorului. Căci în scrisoare mi se spunea că şi doamna Floarea e indignată şi pofteşte să cunoască originalul, deoarece nu poate citi copia. Insă doamna Floarea de mult nu mai poate fi indignată. De când sănătatea şi voinţa i s'au ofilit, domnia-sa nu mai are indignări; s'a resemnat să rabde. Excelenţa sa clientul meu a socotit că face fericirea copilei sale când a consimţit s'o dea soţie unui bărbat de viitor cum se arăta domnul doctor Constantin Ionescu. Deasemeni i-a acordat domnului doctor şi protecţia sa, de care domnul doctor avea atunci nevoie. In curând domnul doctor a făcut cariera pe care o cunoaştem, însă clientul meu a avut prilej să afle că fiica sa nu e fericită. Fiecare dintre noi trebuie să recunoască stăruinţa şi dibăcia domnului doctor; le recunoştea şi excelenţa sa; însă doamna Floarea îşi pierduse vioiciunea şi mergea în scădere. Pentru oamenii de aici

se găsesc căi simple spre a soluţiona o asemenea situaţie; dar excelenţa sa generalul avea asupra căsniciei părerile dela noi, adică prejudecăţi, cum se spune aici, şi era mai puţin impresionat de rânduielile civile, care sânt schimbătoare, decât de rânduielile religioase care sânt eterne. Ceeace a legat Dumnezeu, oamenii să nu deslege. Aşa încât doamna Floarea a continuat să rămână tristă. Nu pot pretinde că domnul doctor ar fi silit-o să ceară testamentul original; dacă domnul doctor ar fi putut influenţa voinţa doamnei, n'ar fi putut influenţa pe a domnişoarei Cireaşa. Afară de cazul că domnişoara ar fi înţeleasă cu domnul doctor, ceeace mi se pare puţin probabil. Dacă domnieivoastre vă face plăcere, pot preciza că ipoteza ultimă mi se pare cu desăvârşire absurdă. Mai rămâne deci a treia persoană care ar putea avea un interes şi acea persoană ar fi însuşi domnul doctor. Domnul doctor e un om puternic, cu multe mijloace, şi mie mi-e frică de domnia-sa. N'aşi putea afirma că îl stimez, însă mi-e frică de domnia-sa. Deci nu-l pot bănui.

— Dar, domnule notar public, am intervenit eu; poate vă înşelaţi; poate n'a căutat nimeni în geamandanul dumneavoastră.

— Recunosc că şi asta e posibil... a rostit cu linişte, cu voce moale, vizitatorul meu.

— Aţi recunoscut totuşi că cineva ar fi cercetat?

— Am recunoscut, stimate domnule advocat, dar sânt gata să declar că poate m'am înşelat.

— Atunci cum?

Bătrânul Claudiu Romaii nu mi-a răspuns; a suspinat cu umilinţă. Apoi deodată şi-a reluat atitudinea piezişă, privindu-mă pe deasupra lentilelor.

— Promiteţi-mi, vă rog, că nu veţi lăsa pe birou, la vedere, această copie. Nu bănuim pe nimeni; dispariţia ei n'ar avea o însemnătate capitală; totuşi mi-aşi permite să vă atrag atenţia că actul v'a fost încredinţat cu martori şi că v'aţi afla într'o poziţie nu prea bună dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri. Aţi fi oarecum la discreţia domnului doctor şi nu se cuvine să vă subordonaţi unui om care are asemenea dibăcii şi asemenea mijloace. Am uitat să vă mai spun că, în ultimul timp, la cererea excelenţei sale, am cercetat toate afacerile domnului doctor. Am procedat discret şi cu o metodă a mea, ceeace mi-a îngăduit să fac clientului meu un expozeu complect. Din acea clipă, domnul doctor n'a mai avut niciun fel de posibilitate să se apropie de clientul meu. Intr'adevăr, cum afirmă şi domnul doctor, clientul meu era un om ciudat.

Musafirul meu păru că a isprăvit; își retrase oarecum ochii îndărătul lentilelor. Apoi mă privi iarăși pe deasupra, cu un zâmbet subțire.

— Stimate domnule advocat, îmi zise el, aș dori să cunosc dacă îmi mai permiteți o întrebare.

— Mă rog.

— V'aș întreba — fără a vă obliga să-mi răspundeți — ce părere aveți despre domnișoara Cireașa.

— Domnule notar, întrebarea dumneavoastră mă surprinde. Nu înțeleg ce sens are. Vă pot răspunde că am despre domnișoara Demetrian o părere bună.

— Sânt mulțămit de răspuns, a declarat cu blândeță bătrânul. Sensul întrebării mele nu e greu de explicat. Am ținut să mi se confirme că ați sta la îndoială să luați, în chestiunea aceasta, o atitudine care i-ar provoca domnișoarei noastre nemulțămire. Cuvântul nu e tocmai bun; am vrut să spun: o atitudine care i-ar provoca mâhnire.

Atunci am simțit că acea privire era extrem de atentă și stăruitoare.

— Intreb ca bun prietin al tatălui dumnitale.

— N'aș putea să-i provoc mâhnire... am răspuns eu.

Nu puteam să exercit o deplină stăpânire asupra mijloacelor mele de apărare.

De aceea cred că mi s'a ridicat o flacără în priviri. Am simţit-o o clipă. Bătrânul continua să mă fixeze.

— Vă rog să însemnaţi câteva note în carnetul dumneavoastră, vorbi el cu hotărîre blândă. Notaţi aşa că mâni, Duminică, după ce veţi primi o înştiinţare telefonică, veţi merge într'un loc unde sânteţi aşteptat.

— De cine?

— Nu vă spun; veţi vedea dumneavoastră singur, deşi sânt încredinţat că înţelegeţi de pe acum. Veţi merge într'un loc unde sânteţi aşteptat. Nu uitaţi să scoateţi din casetă şi să luaţi cu dumneavoastră copia testamentului. Luaţi dela staţia apropiată un taxi. Vă opriţi în strada Albaneză No. 35, unde se găseşte un mic restaurant ardelenesc, ţinut de oameni foarte cum se cade, un bătrân şi muierea sa, prietini ai mei. Eu, când vin în Bucureşti, nu mănânc decât acolo. Intraţi şi vă duceţi direct la casă. Spuneţi atât: domnul notar public Claudiu Roman a lăsat pentru mine, aici, un ordin. Vi se va răspunde: Da. Indată veţi fi călăuzit într'o curte interioară. De acolo ieşiţi în altă stradă. Faceţi douăzeci de paşi către o bisericuţă înconjurată de ziduri. Alături de biserică o mică proprietate cu grilaj de fier. Doamna Micu, soţia prietinului meu, vă deschide o portiţă. Intraţi pe aleea de lilieci şi ajungeţi unde tre-

buie. Eu, stimate domnule advocat, trebuie să plec în astă sară la Cluj. Bănuiesc că voiu fi urmărit. Sânt sigur după asta că, îndată ce ajung la Cluj, voiu avea prilejul să mă întâlnesc cu domnul doctor, care a dorit prea mult să mă găsească în Bucureşti şi nu m'a putut afla. Pofteşte să stea de vorbă cu mine, dar, cum v'am spus, eu mă tem de domnia-sa. De oarece totuşi trebuie să ne întâlnim, prefer să ne întâlnim la Cluj, pe terenul meu. Astfel. domnul doctor nu va fi mâni în Bucureşti. Totuşi domnia-voastră faceţi aşa cum v'am rugat eu şi luaţi toate măsurile pe care vi le-am recomandat.

'aşi putea spune că această convorbire între mine şi notarul public Claudiu Roman mi-a adus vre-o deslușire ori mi-a produs bună impresie. Atitudinea îndoielnică şi vorbele ocolite ale acestui sol au avut darul numai să mă scoată din ceaţa unui început de vis şi să mă restabilească în realităţile vieţii. Al cui sol să fie oare — mă întrebam eu, după ce am rămas iarăşi singur — al cui sol să fie oare acest personagiu întortochiat?

Dacă sufletul lui mărturiseşte drept despre legătura cu tatăl meu, care a fost însăşi conştiinţa demnităţii umane, atunci aşi putea deduce că omuleţul e sol al excelenţei sale mortul. Insă viaţa din Bucureşti mi se dovedise, într'atâţia ani, a fi cu totul alta decât la Făgăraş. Iluziile şi naivităţile mele făcuseră loc dezamăgirii. Cugetam prin urmare, în mod firesc, că, în ecuaţia ce mi se prezinta, termenul necu-

noscut putea fi însuşi doctorul meu Constantin Ionescu, de oarece numai asupra lui se îndreptaseră săgeţile bătrânului notar. Prin ce fel de perversiune, deci, voia să mă aducă acest agent al şicanei să servesc chiar interesele personagiului — pe care el mi-l prezinta puternic şi primejdios? Nu mi se părea greu de stabilit că interesul elementar era pentru mine să nu fiu adversar al doctorului. Despre asta mă avizase în chip special notarul clujan.

Atunci ce caută aici domnişoara Cireaşa? Se pare că pe această tânără persoană trebuie s'o văd a-doua-zi Duminică? Precauţiunile ce mi se recomandaseră mă transpuneau într'un roman sensaţional. Voia oare domnişoara să lege lecturile sale preferate cu viaţa, alcătuind un decor complicat pentru o piesă naivă? Sau mă aflam în preajma unei drame adevărate, în care victima palidă era doamna Floarea? Atunci rolul principal era al acestei tinere zâmbitoare alături de doctor, omul a toate biruitor?

Dar atunci care era rolul meu? In loc s'o conving eu pe domnişoara Cireaşa, urma să mă convingă domnia-sa pe mine? şi trebuia la urmă să fie convins iubitul meu cumnat, magistratul Popescu Inod? In definitiv, de ce nu? Calea doctorului era bine aleasă; poate ştia mai multe decât mine doctorul despre lipsa de mlădiere a acestui

cumnat. In ziua de azi toate sânt cu putinţă. Cireşele pot fi acide, zâmbetele înşelătoare, generalii bătrâni mai mult poeţi şi fetele lor cu mai multă strategie decât suflet.

Ziua aceea de Sâmbătă a fost pentru mine o zi lipsită cu totul de noimă. Consultaţiile mele au putut părea deşănţate unora dintre clienţii care au urmat înainte de ora amiezii. Iar după amiază, tinerii mei secretari au aflat cu mirare că ţăcănitul maşinii, şi glasurile, şi paşii lor în camera de alături mă supără; deşi asemenea activitate ar fi trebuit, după părerea lor, să aibă din partea mea o cu totul altă primire.

După ce am ieşit dela restaurant, am încercat să-mi aduc aminte ce am mâncat. Abia după ce am intrat în Cişmigiu şi am ocolit, pe subt platani, malul lacului, am bănuit că unul din felurile de mâncare ce am ingurgitat trebuie să fi fost o tocană de gâscă. Imi apăruseră lebedele sub pletele sălciilor plângătoare. M'am mirat îndată că mă aflu în Cişmigiu, unde nu intrasem de ani de zile. Eram prin urmare într'o dispoziţie poetică şi sentimentală ce mă umilea. Eu făceam tot ce trebuie ca s'o înlătur şi ea îmi stăpânea cu viclenie subconştientul.

Când paserile acelea au ieşit cu graţie de subt arcul sălciilor şi au slobozit câteva ţipete aspre, confuzia mea a fost deplină.

Între vis şi realitate am statornicit faptul că neglijasem complect să pun la adăpost manuscriptul ce mi se încredinţase. Eram sigur acum că, întorcându-mă acasă, nu-l voiu mai găsi. Am ieşit din grădină, am grăbit paşii spre locuinţa mea, am urcat pripit treptele, am lăsat uşile să cadă una după alta în urma mea cu zgomot şi am rămas cu ochii aţintiţi asupra biroului.

Testamentul lipsea. Inima începu să-mi bată şi mi s'a făcut negru înaintea ochilor, cum se spune la noi în Făgăraş. Unde-i manuscriptul? Poate, prin imposibil, să se fi transportat în casa de fier?

Am deschis casa de fier, socotind că execut un act de demenţă. Căci eu nu atinsesem plicul de pe birou.

Plicul se afla în casa de fier. In clipa când l-am zărit, mi-am amintit precis şi de gestul pe care îl făcusem ca să-l pun la adăpost. Uitasem totul cu desăvârşire.

Am scos testamentul şi l-am aruncat iarăşi pe birou, hotărît întrucâtva să-l desfac şi să-l citesc. L-am privit un timp c'o şovăială inexplicabilă. Casa de fier era încă deschisă. L-am pus la loc şi am închis. Totuşi, ar fi trebuit să-l citesc, am reflectat eu.

— Il voiu citi mâni, mi-am zis eu, între bucurie şi nelinişte.

Lumina zilei s'a tulburat iar. Am ieşit să caut ceva; nu ştiam ce caut şi nici n'am

găsit. M'am întors iarăşi acasă târziu şi am avut în cursul nopţii nesomn şi puţină febră.

Nu era greu să înţeleg că această domnişoară caută intrare în mine. Deşi credeam că fac tot ce trebuie ca să-mi apăr libertatea, mă bucuram că sânt covârşit de preocuparea de a o revedea. Şi totuşi eram sigur că nu e nimic din „acea subtilă flacără", cum îi spusesem eu în versurile mele, care încă nu mă pătrunsese cu adevărat şi pe care nici n'o mai nădăjduiam. Nu era nimic din acel „lung prilej pentru durere". Era poate mai degrabă o presiune a anotimpului.

Am adormit târziu, dorind să visez ceva agreabil, şi n'am avut nici un fel de vis. Am intrat într'un necunoscut opac. M'a trezit dintr'odată soneria telefonului.

Era foarte de dimineaţă. Printr'un colţ de perdea, se strecura un mănunchiu de raze, ca o înflorire de aur. M'am grăbit să mă bucur. Mi-am zis: „Avem vreme frumoasă". Indată după aceea, mi-am dat o replică: De ce „avem?" De ce asociez şi pe altcineva la plăcerea acestei lumini matinale? Probabil de asemeni că flori nouă au apărut în grădini, însă mai mult pentru alţii decât pentru mine.

— Allo!

Am cunoscut vocea vicleană.

— Eu sânt! am răspuns. Am auzit iarăşi

în receptor, imediat, înainte de a-mi dezvolta salutarea convenţională:

— Ascultă!

Glasul a luat o mlădiere dulce şi muzicală:

— Drumuri! E timpul drumurilor...

Aparatul s'a închis. Am mai aşteptat, crezând că poate mă înşel. Insă nu mă înşelam. Cuvintele acestea m'au înjunghiat brusc. M'am socotit pierdut. Taina era descoperită; mă aflam la discreţia adversarilor mei.

— E timpul drumurilor... am murmurat eu. De unde şi cum? Trebuie să aflu numaidecât.

Singurul interes al clipei e că trebuie să aflu numaidecât şi cu orice preţ. Nu mai poate fi vorba acum de testament şi de lecturi; întâiu e necesar să ies dintr'o capcană; deci voiu lăsa testamentul unde se află, adică închis într'o casetă solidă de oţel, „marcă bună", cum observase c'un zâmbet pieziş şi notarul, adică mai bine zis spionul, sau agentul de legătură dela Cluj.

M'am grăbit să fac un duş rece, ca să mă liniştesc. Bine înţeles m'am liniştit prea puţin. M'am îmbrăcat în pripă. M'am descoperit într'un târziu că mă aflu în faţa oglinzii, observându-mă cu deosebit interes. Eram puţin cam palid, dar n'aveam motiv să fiu nemulţămit de această expre-

sie interesantă de oboseală a figurii mele.

Când am fost gata de plecare, am făcut cele mai normale şi mai precise gesturi ca să extrag din casetă, aşa cum îmi recomandase agentul „nostru", manuscriptul excelenţei sale răposatul general. L-am pus într'o servietă, am luat servieta la subsuoară şi, după ce am comunicat servitorului meu mirat că nu ştiu cât voi lipsi nici când mă voiu întoarce, nici dacă mă voiu întoarce, — am coborît.

— E timpul drumurilor, am şoptit eu tainic, cu înmlădierea pe care o ascultasem în receptor; cine ştie ce catastrofă mi se poate întâmpla astăzi!

Am zâmbit imediat la asemenea presupunere; dar am avut grijă să observ, c'un aer cu desăvârşire degajat, dacă nu se află postat în preajma locuinţii mele un tip suspect, care fumează căscând gura spre acoperişurile caselor. Asemenea tip nu se afla; strada era goală. Insă la cea dintâiu răspântie, un om subţire şi nalt, cu gambetă şi lavalieră, părând puţintel cu chef, m'a întâmpinat zâmbind ironic şi m'a lăsat să trec, după asta şi-a potrivit pasul după al meu.

La prima staţie de automobile am avut bucuria să constat că aşteaptă un singur vehicul. Deci voiu face aşa ca omul cu

gambetă şi lavalieră să n'aibă când se cătăra pe bara dela spatele caroseriei. Ţinând seamă că agitaţia dimineţii începuse, absurditatea socotelilor mele era evidentă; totuşi am făcut întocmai ca în cartea cu detectivi pe care o ţinea poate în mână, în acea clipă, domnişoara Cireaşa, cetind-o cu deosebit interes.

M'am uitat pe geamul din spate, să văd dacă omul meu rămâne în urmă. Omul meu se urca şi el într'un automobil care-i sosise la timp. Acest automobil a virat şi a apucat înspre Cotroceni; pe când eu mă grăbeam într'o direcţie contrară.

Am respirat. Insă am rămas pândind, să văd dacă inamicul nu revine.

In Strada Albaneză, la numărul 35, am oprit; am plătit; am aşteptat ca maşina să dispară la colţul străzii; m'am încredinţat că la nicio fereastră din preajmă n'a apărut un cap; că puţinii oameni care trec par cetăţeni paşnici; şi am cercetat firma: un pătrat de tablă verde deasupra unei uşi scunde: „Birt Ardelean", „Dionisie Micu". Glastre cu muşcate la ferestre. Când deschid uşa, sună un clopoţel deasupra. Câteva mese, acoperite cu feţe albe de pânză. Dulapuri brune bine lustruite. De lângă contuarul din fund apare stăpâna locului, care trebuie să mă călăuzească. E o femeie cu forme cam îmbielşugate, curat îmbrăcată

în straiu cernit ca pentru biserică, cu capul pieptănat strâns acoperit de o horbotă neagră. E căruntă; zâmbeşte cu dinţi foarte albi; zâmbeşte plăcut: a fost frumoasă femeie.

Imi aduc aminte ce cuvinte trebuie să rostesc.

— Domnul notar public Claudiu Roman din Cluj a lăsat pentru mine, aici, un ordin.

— Intr'adevăr, îmi confirmă doamna căruntă. Numele meu e Agripina Micu. Soţul meu profesorul Dionisie Micu e dus la piaţă.

— Profesor?

— Da, mă rog. Soţul meu a fost profesor. Acuma e proprietar de birt. Intâmplarea noastră e destul de interesantă şi poate veţi afla-o şi domniavoastră cândva. Imi daţi voie să încuiu uşa dela intrare. Dionisie îşi are cheia lui. Acuma vă sânt la dispoziţie. Binevoiţi a mă urma.

— Doamnă, am zis eu încurcat, vă rog să mă iertaţi că nu m'am prezentat.

— Ştiu cine sânteţi, mi-a răspuns ea. Sânt bucuroasă că vă cunosc.

— Doamnă, am insistat eu, vă sânt recunoscător pentru asemenea cuvinte. De oarece ştiţi cine sânt, fără îndoială ştiţi cine mă aşteaptă.

— In privinţa asta, nu sânt ţinută să vă

dau nicio lămurire, domnule advocat. În câteva minute, veţi afla singur.

Pe când întrebam şi mi se răspundea, cu o intonaţie şi o ţinută pe care le apreciam în cel mai favorabil chip, deşi continuam a rămânea bănuitor, — treceam printr'o săliţă de o extremă curăţenie, cu pereţii ornaţi cu horbote şi cadre cu fotografii vechi, şi ieşeam într'un pridvor, unde ne întâmpină o mâţă neagră foarte blândă. A stat s'o mângâi. Doamna Agripina a întors spre mine o privire brună, plină de aprobări. Apoi m'a călăuzit la o portiţă pe care a descuiat-o. M'a lăsat să trec, a venit după mine; a încuiat portiţa.

Mâţa neagră a mieunat în urma noastră.

Doamna Agripina a întors capul spre portiţă şi a dat asigurări animalului.

— Mă întorc numaidecât, Miţo.

Miţa a înţeles şi a tăcut. Eu priveam cu mare surprindere colţul de Bucureşti în care mă aflam. Nu-l văzusem niciodată, nici nu-i bănuiam existenţa.

Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în Capitală. Printr'un joc obişnuit mie al imaginaţiei, am admis că e cu putinţă să fi trecut într'un peisagiu străin, depărtat şi tainic. S'a deschis şi s'a închis o portiţă; Bucureştii a rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într'o înfundătură de grădini, lângă o bisericuţă.

Copaci bătrâni se ridică după un zid. Doamna Agripina s'a oprit lângă o poartă grea de fier. Are şi aici cheie. Fără să mai rostească un cuvânt, a deschis şi m'a lăsat să intru; a închis şi n'am mai văzut-o. Am regretat dintr'odată ochii ei simpatici şi foşnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur; în stânga era umbră de arbori deşi; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, până la terasa unei case acoperită cu ţiglă roşie. Păreţi albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei mesuţe, pe terasă. Singurătate desăvârşită; nu se vede om, nu s'aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

Dela bisericuţa de aproape sună clopotul, melodios, subt cerul de azur curat al dimineţii. Intr'un teiu vechiu din preajma mea un grangur a fluierat sonor de câteva ori. Atunci vraja s'a isprăvit; uşa casei s'a deschis. Pe terasă, a ieşit înaintea mea domnişoara Cireaşa. Avea o rochie albă creaţă şi o panglică trandafirie. Era pieptănată strâns, „ca la noi", cu cosiţele în cunună. M'a privit fără maliţie şi m'a lăsat să mă apropii până la doi paşi de ea. Sprijinindu-se cu dreapta de speteaza unui scaun, cu stânga mi-a făcut semn să mă opresc. Ca să fie toate altfel decât în toate

celelalte zile ale vieţii, a început a spune, cu glasul ei, cuvinte care erau ale mele. Acuma pricepeam deplin anunţul misterios dela telefon. Domnişoara aceasta şireată recita poema mea închinată Făgăraşului. De unde o luase? Căci erau versuri vechi. Decând le scrisesem, începusem a îmbătrâni. Auzindu-le din gura aceea aşa de frumos conturată şi aşa de bine zugrăvită cu creion roşu, mă simţeam fericit şi nefericit în acelaşi timp, de oarece nu ştiam ce mă aşteaptă.

Avusesem ideea că aceste versuri de tinereţă erau mai puţin bune; îmi reveneau acuma cu un nou prestigiu. Nici într'un chip n'aşi fi bănuit că primul pas al căderii mele va fi pricinuit de propria-mi vanitate şi de propriile-mi divagaţii.

Ascultam plin de luare-aminte, fără să îndrăznesc a privi pe partenera mea:

Închinare,
c'un pahar de vin,
Făgăraşului.

Drumuri... E timpul drumurilor!
In şesuri, atârnă perdeaua fumurilor.
Pe ţancuri flutură veac de cremene,
Pârâul şi cerul curg gemene.

Dela Zamolxe şi Burebista-rege
Văzut-ai fulgerul alb al Romanilor

Caşi spulberul negru al Hunilor;
Ci ai rămas subt vechea lege,
Făgăraş, cuib al zăganilor
Şi al străbunilor!

Înălţimi ale Domnului milelor,
Regiuni ale norilor,
Sălaş al păstorilor,
Horă a feciorilor şi copilelor —
Tristeţă şi împăcare a veteranilor,
Aici stă tezaurul anilor.

Subt şuvoiu şi vifor stă vechea Domnie
In armură, călare, de mister apărată,
Datina părinţilor, solie
Către generaţia cea mai depărtată
Ce va să vie.

Mi-a nălucit aici, la marginea poienii,
Surâsul bunicuţei din milenii...

— Domnule advocat, a urmat domnişoara Cireaşa după ce a terminat recitativul, ia, te rog, loc pe acest scaun, uită-te la mine şi mărturiseşte că nu ştii cum, de unde şi de când cunosc eu aceste versuri.

Am privit-o ca prin ceaţă. Eram ameţit. Am bolborosit:

— Nu ştiu nimic.

— Sânt bucuroasă să-ţi explic, a reluat domnişoara Cireaşa, c'o veselie întrucâtva

silită. După ce îţi voiu explica, ai să te convingi că trebuie să scurtezi puţin din mândria pe care ştiu că ai avut-o ieri, când ai aflat că nu lipsesc niciodată dela şezătorile literare la care dumneata participi. Domnul meu, află că n'am fost uimită, nici n'a căzut la picioarele mele trăsnetul, când te-am ascultat întâia oară. Ci venisem la acea şezătoare numai din curiozitate, după ce cunoscusem dela tatăl meu generalul versurile Făgăraşului, cum le intitulase el. Nu numai că n'am fost cuprinsă pentru dumneata de sentimente nobile, dar m'am aflat chiar puţintel desamăgită de versurile celelalte pe care te-am auzit că le rosteai cu oarecare emfază la şezătorile cu pricina. Şi am dat dreptate tatăluui meu când mi-a spus că acestea pe care ţi le-am reprodus sânt poate singurele dumnitale versuri sincere. Nu te superi că-ţi spun asta, nu-i aşa? Tatălui meu îi plăcea „Inchinarea" în chip deosebit şi te stima fără să te cunoască. Dela el le ştiu eu şi le-am învăţat pe dinafară, atât în memoria lui, cât şi ca să dau o tinctură de romantism întâlnirii noastre. Ţi le-am spus şi pentru ca să-ţi fiu dragă; mai bine zis, ca să nu te am duşman.

Nu ştiam ce să răspund. I-am cerut cu un gest stângaciu mâna. Mi-a dat-o şi i-am sărutat vârfurile degetelor. Unghiile lăcuite roş aveau întrucâtva aparenţă de ghiare.

Parcă suferisem o destul de adâncă sgârietură a lor; cu toate acestea ieşeam dintre nesiguranţe într'o stare cu mult mai bună decât aceea în care mă aflasem c'o jumătate de oră înainte. Dimineaţa lustruită şi decorul înflorit şi tihnit dădeau anume farmec cochetăriei domnişoarei Cireaşa şi mai ales îmi luminau mai bine sufletul ei copilăresc şi sincer. Nu era nevoie să mă mai înşel asupra sentimentelor mele adevărate. Şi nădăjduiam că declaraţiile ei nu răspundeau adevărului decât într'o relativă măsură.

— Am adus testamentul, am zis eu punând servieta de piele pe mesuţă.

— A, da; aşa este... a zâmbit şi a oftat domnişoara Demetrian.

S'a răsucit graţios spre uşa rămasă deschisă, chemând c'o mlădiere cântată de voce:

— Flo-re-ta!

N'a răspuns nimeni. Domnişoara Demetrian a chemat a doua oară, apoi a pândit cu coada ochiului înfăţişarea mea de desamăgire.

— Trebuia să fie aici şi sora mea, nu-i aşa? mi-a comunicat ea, cu jumătate de glas. Astăzi e una din zilele noastre de libertate. Flo-re-ta! Casa asta mi-a lăsat-o tatăl meu numai mie; era ascunzişul nostru din Bucureşti, al meu şi al lui. Şi al surorei mele, în zilele ei negre.

S'a deschis un canat de fereastră. Glasul surorii celei mari a întrebat, pripit şi alterat:

— S'a întâmplat ceva? Mă chiamă doctorul?

— Nu s'a întâmplat nimic rău, a răspuns domnişoara Cireaşa.

— Atunci de ce-mi zici „Floreta?"

— Nu ştiu de ce; poate pentruca să năcăjesc pe domnul advocat Modru, care a sosit. A venit ca să ne comunice testamentul.

— A! a făcut glasul; parcă cea care vorbise fusese brusc trasă de cineva îndărăt.

Soţia doctorului n'a întârziat să se arate, într'o haină lungă şi largă de culoarea stânjenelor înfloriţi în preajma noastră. O umbră asemănătoare petalelor triste ale acestor flori îi îngreuia încă pleoapele. Doamna Floarea, cum o numeam eu în sine-mi, îndepărtând voit numele ce-i dăduse doctorul, părea încă apăsată de o migrenă. Işi ducea des mânile la tâmple. In acelaşi timp îşi pipăia febril pieptănătura, care era foarte îngrijită.

— Crezi că nu ne tulbură nimeni? întrebă ea, venind la soră-sa. Işi întoarse spre mine ochii şi păru surprinsă. Imi întinse o mână moale, ca să i-o sărut, şi se lăsă în scaun.

— Ar trebui să aducem cafeaua... zise îndată după aceea, caşicum cafeaua ar fi fost obiectul principal al întâlnirii noastre.

Sora mezină avu un zâmbet maliţios.

— Am fi putut prefera ceeace ne-a adus domnul advocat Modru...

— O, iartă-mă, domnule advocat, suspină cu vădită suferinţă doamna Floarea. Cireaşa ne privi pe amândoi, dintr'odată gravă, apoi îşi puse degetul arătător al mânii drepte la tâmplă. Cu mânuţa stângă mângâie tâmpla surorii ei.

— Poate e mai bine să isprăvim întâiu cu datoria asta a dimineţii, vorbi ea grăbit. Cum bat din palme, toate se prezintă pe această masă ca prin farmec.

A bătut din palme. A răspuns din platan grangurul. După aceea o slujnicuţă a adus şi a depus între noi cele de trebuinţă. După ce s'a retras slujnicuţa, domnişoara Cireaşa m'a invitat, c'un gest, să consum, după plăcerea mea, pe lângă lichidele fierbinţi, tot ce se mai găsea dulce pe tablaua de argint.

— Dar dumneavoastră?

— Eu, mi-a răspuns domnişoara Cireaşa, nu mănânc dimineaţa, ca să-mi păstrez silueta.

— Dar doamna?

— Ah! a suspinat doamna Floarea, eu sânt bolnavă şi mă tem să nu vie cineva din partea doctorului, să mă cheme.

Cireaşa o mângâie iarăşi pe tâmplă.

— Fii liniştită, soră Floare, soţul tău e la Cluj.

— Ah!

— Are acolo treburi încurcate şi discuţii lungi cu domnul notar Claudiu Roman.

— Ah! suspină iarăşi doamna Floarea; cât am să duc eu viaţa asta?

Indată după aceste cuvinte, închise ochii. Apoi, după ce-i deschise, îmi zâmbi. Ciuguli dintr'o felie de cozonac de câteva ori, aşteptând să isprăvesc eu de absorbit cafeaua. Am trecut zece minute penibile, mâncând singur. Domnişoara Cireaşa mă privea din când în când, furişat. Intr'adevăr, o aprobam eu, cine a văzut pe un poet într'o situaţie mai ridicolă, chiar în sfertul de ceas când naşte amorul său dintâiu. Situaţia nu se schimbă nici pentru advocat, când rectifică pe poet în sensul că, dacă nu e amorul dintâiu, desigur e amorul cel adevărat.

Insfârşit, am deschis servieta şi am scos manuscriptul. M'am simţit mai sigur de mine însumi.

In acel unghiu depărtat de lume, de viaţa de toate zilele şi de noi înşine, aşi putea zice, — am citit cele ce urmează:

Acesta este Testamentul meu,
scris de mine
General de Divizie Oraţiu Demetrian.

ici este ultima mea voinţă, pe care o afirm, cunoscând că, din voinţa lui Dumnezeu, zilele omului sânt nesigure. Aşi fi dorit să trăiesc până ce aşi fi văzut bine stabilite şi fericite pe fiicele mele Floarea şi Cireaşa, dar am presentimentul că nu voiu putea ajunge să-mi cunosc îndeplinită această speranţă. Evul modern dă mai puţini sorţi de durată existenţei omului. Unii dintre noi sântem nevoiţi să ne folosim de ultimele invenţii care tind să suprime distanţele şi să anuleze timpul, şi cădem lesne victime ale acestei înşelări. E foarte posibil, după aprecierile mele, să pier brusc de avion sau automobil. Deci am pus aici ultima mea voinţă; sau, mai curând, am pus aici inima mea.

Iubitele mele copile! ştiţi cât de mult îmi sânteţi dragi. Mama voastră s'a prăpădit prea curând; eu am încercat să acopăr pen-

tru voi lipsa ei şi am găsit în voi mângâiere la singurătatea mea. Să ştiţi că, în cea din urmă clipă, în ochii mei va îngheţa imaginea voastră. Ca să nu fiţi mirate de concluziile testamentului meu, vă scriu aceste explicaţii. Poate nu le veţi găsi necesare; eu am socotit de datoria mea să vi le dau.

Prima izbitură mare morală a fost pentru mine pierderea soţiei mele pe care am iubit-o din tinereţă. Eugenia Stângaciu a fost vară a mea; la iubirea noastră s'au adaos prietinia şi stima. Când a părăsit această viaţă, credeam că trebuie s'o urmez. Am persistat a trăi pentrucă vă aveam pe voi; mi-am alcătuit din voi şi din amintirile moartei un liman final.

A doua sguduire mare mi-a adus-o războiul. Mi s'a rupt avântul; mi s'au anulat nădejdile. Eram colonel de infanterie când am avut bucuria să ascult trâmbiţele şi clopotele mobilizării întregului popor pentru sforţarea cea din urmă. Eram partizan al avântului sufletesc, pe care îl puneam mai presus decât orice forţă materială. Credinţa mea găsea o justificare în succesele rapide pe care trupele noastre le-au avut în primul moment când au păşit peste aşa zisa frontieră. Destinele noastre, după nedreptatea de veacuri, păreau că sânt ocrotite de o voinţă divină.

Iată însă că, la puţine zile după 15 Au-

gust 1916, am luat cunoştinţă de realităţi. Lipseau avântului nostru elementele materiale şi tehnice. Cunoscusem în parte scăderile pregătirii noastre; acum se dezvăluiau, la fiecare dezvoltare a operaţiunilor militare, toate problemele nesoluţionate legate de zestrea uşoară a luptătorului şi de forţa colectivă a armamentului mare. Aveam o raniţă mai grea decât a inamicului, cu efecte mai puţine; o încălţăminte mai puţin comodă; un transport mai puţin repede; mitraliere şi felurite scule, cum le spuneau soldaţii noştri, într'o proporţie cu totul redusă. Tot ce se leagă de muniţii, avioane, baloane, telefon, aprovizionări alimentare se afla într'o stare de relativitate de care am suferit simţitor îndată ce reacţiunea inamicului a sporit. In interiorul ţării era destul de liber jocul forţelor aeriene ale adversarilor noştri.

Am văzut ce s'a petrecut la Turtucaia. A fost o tragedie al cărei poet încă nu s'a născut. Entuziasmul ofiţerului, îndârjirea soldatului au marcat în fiecare colţ de pământ al luptelor o valoare încununată de moarte. Am asistat la retragerea din câmpia Munteniei. Pas cu pas şi popas cu popas unităţile noastre au acţionat cu intensitate maximă şi în marginile celor din urmă posibilităţi. Copleşite de număr şi de forţă industrială, coloanele şi-au salvat to-

tuşi cea mai mare parte de arme şi materiale pe un lung spaţiu şi subt o presiune imensă.

Mi-am notat în carnetul meu de campanie o sumă de observaţii privind ofiţeri şi trupa. Eram mişcat în chip deosebit văzând că apar atâtea acte de iniţiativă individuală, dovedind valoarea materialului uman. Dumnezeu trebuia să dea într'o formă nouă izbândă unui popor care însumează fără ezitare, într'o singură campanie, mai multe jertfe decât s'au produs în cursul secolelor anterioare.

Intr'adevăr, n'au trecut decât opt luni dela aceste zile grele şi s'a putut vedea la Mărăşti, Mărăşeşti şi Răzoare, precum şi în alte părţi, că, la mijloace tehnice mai puţin diferenţiate, soldaţii pământului acestuia pot să adaoge un coeficient superior de valoare personală.

După asemenea satisfacţii şi realizări, s'a întâmplat să mă aflu, într'o zi, la o masă veselă cu mai mulţi camarazi ai mei, majoritatea mai tineri decât mine. Cred că a fost la Iaşi. Tinerii făceau tot posibilul ca să avem cu îndestulare o băutură de coloarea sângelui, căreia dânşii îi spuneau vin de Uricani. La un anumit moment au început a se rosti cuvântări entuziaste, sărbătorind momentele noastre de revanşă.

Am ascultat un timp cu linişte. După a-

ceea s'a produs în fiinţa mea acea întoarcere pe care unii camarazi ai mei o cunoşteau subt numele de „una din curiozităţile colonelului Demetrian". Dar nu era deloc o curiozitate. Era o îndârjire faţă de aprecieri nedrepte.

— Domnilor ofiţeri, am spus eu, ridicându-mă şi privindu-i cu supărare, ştiu că indignarea mea n'are rost, iar privirea mea nu exprimă adevărul, căci toţi îmi sunteţi dragi; ţin însă să vă chem la realităţi. Vă rog să abandonaţi acest concurs verbal. Adjectivele dumneavoastră sânt fără noimă. Ce însemnează asemenea laude pentru ultimile acţiuni ale armatei noastre? Sânt într'atâta fapte vrednice de uimire? Sau e firesc ca, în condiţii întrucâtva egale de utilaj modern, aceşti daco-romani să aibă superioritate. Căci asemenea neam îndărătnic se bate pe acest pământ de mii de ani şi are în sufletul său rezerve pe care nu le bănuieşte nimeni. Dacă vreţi să lăudaţi, atunci aduceţi-vă aminte caşi mine de zilele dezastrului. Atunci am văzut ceva ce m'a înfricoşat. O armată modernă, perfect organizată pentru cucerire, exercita asupra noastră, c'o artă aşi putea zice ştiinţifică, operaţia de distrugere. Oastea care se retrăgea avea privirea în pământ şi părea că primeşte putere dela morţii ei din veac. Energia ei spirituală ceda pentru mo-

ment materiei. A renăscut imediat, îndată ce s'au produs împrejurări prielnice. Aşa încât lăudaţi, domnilor, pe morţi şi pe cei jertfiţi — închinându-le o picătură din acest păhar.

Camarazii mei au executat libaţiunea rituală şi au zâmbit pe furiş unii către alţii de ieşirea mea violentă. Ei nu ştiau că, în vremea tragediei, eu primisem o iniţiere surprinzătoare dela pământ şi dela oameni.

Am să vă vorbesc îndată de un rezervist pe care îl chema Grigore Priceputu şi pe care l-am avut ordonanţă.

Inainte de a cunoaşte mai bine pe Grigore Priceputu, s'au prezintat înţelegerii mele şi sufletului meu şi alţi câţiva soli, soldaţi umiliţi, umbre trecătoare din mulţimea pământenilor.

Am auzit odată la un foc de găteje, subt pădure, o istorisire a unui soldat din escadronul I al regimentului 1 Roşiori. I-am notat numele: îl chema Motorga Ion.

Era schimbul al treilea de sentinelă, în post pe Dealul Mare, povestea el camarazilor lui, şi se revărsau zorile zilei de anul nou 1917.

„Cum stam aşa, iaca văd pe domnu sublocotenent venind cu Sorcova pe linia sentinelelor... domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c'apoi pe urmă a murit pe Argeş în jos...

Imi spune domnu sublocotenent:

— Buna dimineaţă, Motorga Ion, şi la mulţi ani anul nou. De ce eşti supărat, Motorga Ion?

— Mă gândeam la ale mele, domnule sublocotenent: acasă, la copii şi la nevastă.

— Lasă asta, Motorga Ion, acuma avem altele. Acuma trebuie tărie şi credinţă.

— Da, domnule sublocotenent, zic eu.

Aşa că, la asemenea vorbă, mi s'a întărit sufletul. Domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c'apoi a murit pe Argeş în jos... trece spre bordeiul domnului maior. Iaca vine şi domnu sergent Agapie de mă schimbă din post. M'am dus la colibe, la camarazi. Unii erau mâhniţi cum fusesem eu; alţi mai proşti glumeau fără grijă; alţii îşi scoseseră de pe ei rufele şi le citeau ca pe nişte gazete, la foc.

Spune unul una, spune altul alta. Mai înjură pe inamic. Intră la noi domnu sublocotenent... ista...

— Ascultaţi, băieţi, zice el... dar el era mai tânăr decât noi... Ascultaţi, băieţi, zice. Anu-nou s'arată cu socoteală. Mergem la treabă. Trebuie să scoatem pe Nemţi din Dealul-Bărăştilor.

Am stat noi şi ne-am uitat unii la alţii. Apoi ce să facem? Haida, să scoatem pe Nemţi din Dealul Bărăştilor.

Intâiu am mâncat şi am băut câte-o teică

de vin, ca într'o zi ca aceea; după asta am pus pe noi halaturile, am strâns cătărămile la centiron şi am aşteptat pe domnu sublocotenent.

Am tot întârziat şi n'am pornit decât pe la ceasurile trei. Domnu sublocotenent... ista... cum îi zice... mergea înainte, cu sorcova în mâna stângă şi cu carabina în dreapta. Au început tunuri, puşti, mitraliere: cântec şi urare de anul-nou. Până sara, am ajuns pe dealul Drăgoteşti, la trei sute de metri de şanţurile Nemţilor. Din locul nostru, îi auzeam bolborosind în limba lor... cioro boro maht şpaţir... Toată noaptea au urmat focuri de puşcă. In zori, am pornit iar. Trebuia să coborîm clina Drăgoteştilor şi pe urmă să suim dealul Bărăşti, la creastă.

Domnul sublocotenent... ista... zice:

— Băieţi, acuma s'arătaţi voi ce pot călăreţii.

A făcut semn cu sorcova:

— Inainte!

Ne-am dus înainte; trompetul a sunat asaltul. Am ajuns şi m'am luptat cu unii şi cu alţii. Pe lângă mine veneau şi ceilalţi, uitându-se urît. Inamicul s'a tras repede spre altă linie de tranşee.

Domnul sublocotenent vine la mine. Avea ce avea el cu mine, fiind eu cel mai bătrân dintre toţi:

— Bine, Motorga Ion, zice; tu ai intrat cel dintăiu la dânşii...

Şi m'a bătut aşa uşurel cu sorcova peste frunte.

Apoi după aceea s'a prăpădit ista... cum îi zice..."

Lângă focul lui, Motorga a oftat şi s'a uitat în pământ. Asta am băgat eu de samă mai târziu, că se uitau toţi în pământ. Am mai observat că cei mai mulţi au acea ezitare pe care o avea şi Motorga... Par a nu-şi aduce aminte de ceva, ori nu ştiu cum să umple un gol al vorbirii. Dar nu-i asta. Cred că mai degrabă se întorc în sine, nu atât în sufletul cât în subconştientul lor misterios, şi vorbirea lor rămâne spartă de expresii absurde. Aşa era şi Grigore Priceputu, de care am să vă vorbesc numaidecât.

In Ianuarie 1917, având cu mine ca adjutant pe locotenentul Eugen Ştefănescu, umblam printre dealurile ondulate din nordul Moldovei, printr'un peisagiu de iarnă şi pe un frig simţitor. Zăpezile erau greu de străbătut mai ales între păduri, pe fundul văilor. Către amiaza zilei începuse şi viscol. Caii înhămaţi la sanie înaintau penibil; pe părul lor înflorea o spumă îngheţată. Mai aveam mult până la punctul terminal al inspecţiei mele. Calea mi se părea tot mai grea şi abia aşteptam un popas cu adăpost ş'un pahar de băutură fierbinte.

Am ajuns însfârşit undeva. Am trimes caii la hodină şi la ovăs. Am cunoscut că intrăm în localul unei secţii de jandarmi. Dela o masă s'a ridicat un plotonier înalt, cu sprâncene tufoase şi mustaţă enormă roşie. A avut onoarea să ne salute, după rânduială, şi ne-a împins câte un scaun. Nu ne-a întrebat de unde venim şi încotro mergem; a avut însă inspiraţia genială să se informeze dacă nu poftim să bem ceaiu.

După ce a ieşit ca să caute această nobilă băutură, eu m'am uitat în juru-mi şi am observat, într'un colţ, un soldat care se silea să stea drept, lângă lădiţa lui, deşi era evident că starea aceasta nu-i era de loc prielnică. Piciorul stâng în deosebi îi părea beteag. Avea însă în toată făptura lui şi alte semne de suferinţă. Părea şi foarte trudit, deci ajunsese până în acel loc umblând pe jos.

— Şezi, camarade, l-am îndemnat eu.

El nu cuteza să se aşeze. M'am dus la el şi i-am pus mâna pe umăr, silindu-l să ia loc pe lădiţă.

L-am întrebat:

— Eşti rănit?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a răspuns el ridicându-se îndată, sânt soldatul Gavril Tudose, Regimentul 15, batalionul întâiu, compania a treia. Am fost până ieri în spitalul militar; acuma mă stramportez

la alt spital de cova... de covali... nu știu cum dracu-i zice...

— Cu ce te transportezi, Tudose, la acel spital de convalescenți?

— Cu piciorul, domnule colonel; da aștept să treacă vreo sanie, să mă agăț și eu.

— Ai avut o rană la picior?

— Da, să trăiți, domnule colonel.

— Numai la picior?

— Nu, domnule colonel. S'a întâmplat să am și prin alte părți.

— Ești bun, camarade Gavril Tudose. să șezi și să-mi spui și mie cum s'a întâmplat așaceva? Primește această țigară; aprinde-o și spune.

— Da, domnule colonel. Să trăiți, domnule colonel... Se chiamă că noi am luptat la Oituz. Era într'o zi a lunei lui Noemvrie. Nu era frig, nu era cald; vreme bună de arătură. Până către amiază a fost liniște. La amiază, artileria „lor" începe să stropească în tranșeele noastre. Nu știu cum au fost simțit „ei" că noi ne pregătim a ieși la atac. Bat ei jumătate de ceas; bat un ceas. Bine, lasă-i să bată. Numai ce se sparge o căldare nu departe de mine; m'ajunge o schijă la brațu stâng. Nu-i nimic; pot merge și așa; se chiamă că dreapta-i sănătoasă. Dar nu trece mult și se farmă iar un obuz și-mi umple sufletul de pu-

toare. O țandură îmi ia o bucată de ureche. Zic: dacă mă ia așa cu câte-o bucățică, apoi mai am până desară.

— Hai, flăcăi! zic unii și alții.

Ieșim din tranșee. Aud pâc! în cismă. M'a plesnit peste picior. Dar pot merge. Atunci se chiamă că nu pot rămânea de ceilalți. Pâc! alt glonte, în genunchiul stâng. N'are a face; m'au mai zgâriat ei și altădată. Schimb încărcătorul și urmez a trage. Și mă tot duc până ce aud că strigă feciorii ura! Așa, când stau, bag de samă că nu mi-i tocma bine. Curgea sângele și de ici și de colo. Au venit brancardierii și m'au luat cu targa. Asta-i.

După ce și-a spus istoria, i-am mai dat o țigară. Atunci a avut îndrăzneală să zâmbească și să-mi facă o declarație:

— Am și carte.

A scociorît subt tunică și a scos o cartă poștală militară, destul de boțită. Mi-a întins-o cu mândrie naivă.

Am cetit: „Viteazului nostru camarad Gavril Tudose, amintire dela 10 Noemvrie 1916". Erau iscăliți un colonel, un maior, zece ofițeri: nume aproape indescifrabile.

— Mi-a venit veste la spital, a adaos soldatul, că domnu căpitan Capră Anastase și domnu locotenent Irimescu Ilie, care au iscălit aici, s'ar fi prăpădit. Se poate. Ce-i viața omului?

După asemenea reflexie filosofică, a rămas fumând cu plăcere. Apoi a căzut pe gânduri. Plotonierul ne-a adus ceaiul.

Găsesc în cartea mea de campanie un raport al sublocotenentului Alexandru Stegărescu din regimentul 38 infanterie.

„In una din zilele lui Septemvrie 1916, ocupam cu plotonul meu o tranşee săpată în vârful unui deal care domina ţinutul, scrie sublocotenentul. La poale, era risipit satul Arabagi. Dincolo de sat, altă înălţime, c'o sprânceană de pădure la creastă. Acolo era instalat inamicul. Intre noi şi el, satul şi valea: o distanţă între opt sute şi o mie de metri".

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător. Trupa suferea de sete. Mâncarea şi băutura se aduceau noaptea. Mâncarea părea îndestulătoare, oamenii nu se plângeau niciodată din pricina ei. Nu se plângeau nici de apă; atâta cât li se aducea o istoveau imediat; dar, ziua, din pricina arşiţei, mestecau în gură foc, cum spuneau ei.

Stăteau în adăposturi cu ochii ţintă spre o fântână din marginea satului. Acolo era bunul cel mai mare al vieţii în acel timp: apa. Dar între apă şi ei se afla un spaţiu gol, şi în acel spaţiu gol măturau gloanţele inamicului. Intr'o după-amiază, sublocotenentul s'a simţit copleşit şi aproape bol-

nav de suferința setei. A făcut din pricina asta ceeace nu se cuvenea să facă.

— Ascultați, camarazi, a întrebat el, care din voi coboară la fântână?

In ascunzătorile lor, doi soldați vârstnici au părut o clipă a se consulta. Apoi s'au ridicat:

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent.

Unul avea nume Andrei Nicolaie; celălalt, Grigore Priceputu. Acesta, după aceea, mi-a și fost ordonanță.

— Vă bizuiți voi? întreabă sublocotenentul.

— Ne bizuim, de aceea ne ducem... răspunde Andrei.

— Asta este... adaogă Priceputu.

— Bine, duceți-vă, hotărăște sublocotenentul.

Ca să alunge imputările ce și le putea face, le dă sfaturi.

— Duceți-vă, dar fiți cu băgare-de-samă. Folosiți-vă de adăposturi și de accidentele terenului. Nu întârziați; procedați cu repeziciune.

— Am înțeles, domnule sublocotenent, știm noi... îl încredințează Andrei. Priceputu nu uită să adaoge:

— Asta este.

Au luat câte-o găleată de pânză, și-au trecut armele pe după gât și s'au strecurat cu fereală din șanțuri. S'au lăsat tiptil la

vale, folosindu-se de toate accidentele terenului. Nicio recomandaţie, niciun regulament, nici-o instrucţie nu-i putea face să se ferească mai bine decât instinctul lor firesc şi o experienţă moştenită.

Au ajuns la fântână. Scripetele a început a scârţâi deodată. A fost un semnal în tot satul părăsit. Din gospodării au prins a ieşi animale şi paseri rămase fără stăpân şi fără îngrijire: viţei, porci, orătenii. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor.

Intâia găleată soldatul Grigore Priceputu a turnat-o în jghiab, ca să se astâmpere fiinţele fără înţelegere. Căci Domnul Dumnezeu a pus pe om să le îngrijească. Şi-i păcat cine nu ia aminte la suferinţa lor.

Godaci, paseri şi viţei au dat năvală de-a-valma.

— Beţi şi vă alinaţi... le-a binecuvântat Priceputu.

Apoi cei doi rezervişti au tras din fundul fântânii şi privizia poruncită. Când au umplut şi găleata a doua, începură împuşcături înteţite dela inamic spre fântână. Prima victimă a fost un purcel, care a prins a coviţa prelung. Viţeii au împuns-o la fugă; găinile s'au sburătăcit. Rezerviştii s'au lăsat la pământ în dosul ghizdelelor, deschizând şi ei, după prescripţie, un foc „bine susţinut". S'a deşteptat şi dealul camarazilor,

cu o pârâială prelungă ce alunga ecouri în toată valea.

Bătrânii dela fântână n'au risipit prea multă muniţie. S'au oprit după primul încărcător. Apoi au deschis consiliul lor particular de război.

Au hotărît întâi să-şi împartă forţele în două. După aceea fiecare din aceste două forţe să urmeze tactica ei deosebită.

In urma acestui plan, Andrei Nicolaie s'a tras pe brânci către prima casă, cu o repeziciune surprinzătoare. Gloanţele şi scurmăturile de nisip jucau în jurul fântânii. Operaţia celeilalte forţe era ceva mai complicată, din pricina găleţilor cu apă. Grigore Priceputu a scăpărat şi şi-a aprins ţigara; a făcut cobiliţă din puşcă, încărcând găleţile la cele două capete; s'a ridicat şi a pornit domol la deal, fumând.

De sus, văzându-l complect descoperit, sublocotenentul a început să se agite, poruncindu-i cu răcnete disperate toate recomandaţiile de rigoare:

— Zvârle găleţile, nenorocitule; adăposteşte-te!

Priceputu părea că n'aude. Urca fără grabă la deal. A ajuns sus, a depus apa; a intrat la adăpost. A rămas tăcut la locul lui, ca să lase vreme mâniei ofiţerului să se domolească. „Mai ales că m'am sfătuit cu Andrei, zicea el celor din juru-i, că să

caute la casa popei în sat niște dulceți. Oamenii subțiri nu beau apa goală, ca noi mișeii de rând..."

Debitul acestei ultime observații, care cuprindea o mustrare pentru sublocotenent, l-am aflat ceva mai târziu dela însăși partida în chestie, adică dela Priceputu. In primul moment, după ce am cunoscut raportul sublocotenentului Stegărescu, am apreciat fapta, pe care am socotit-o eroică. Mă înșelam; era ceva mai mult decât atât. M'am hotărît să apropii asemenea om de mine.

L-am chemat.

S'a prezintat. Era un bărbat bine alcătuit, bronzat de soare și cu ochii triști. Nu părea să aibă în el maliția acelei retrageri descoperite.

— Cum ți-a venit asta în minte, Priceputule?

— Să trăiți, domnule colonel, mi-a venit așa. Dacă e rânduit, moartea găsește și pe viermele din stâncă. Iar dacă nu e rânduită pentru mine, adică dacă nu mi-a venit ceasul, pot umbla slobod. Numaicât eu nu mă dusesem de joacă la fântână, luând numele Domnului în deșert. Ci aveam treabă; căci lui domnu sublocotenent îi era sete. Pe urmă, am dat apă la dobitoace și la galițe.

— Ei? ce vrai să spui cu asta?

— Trăiți, domnule colonel, una alta asta

este... cum să spun? se chiamă că m'am răscumpărat...

L-am lăsat să se liniştească. I-am spus câteva vorbe bune. Pe urmă i-am descoperit gândul meu:

— Ascultă, Grigore.

— Ascult, să trăiţi, domnule colonel.

Dintr'odată m'a privit cu frică şi absent, parcă se refugiase în el însuşi şi în altă lume. Obrazul lui părea fără expresie. Era un obraz spinos, neras de opt zile.

— Nu te sfii de mine, Grigore, i-am zis eu c'un glas pe care îl am uneori şi pe care voi, copilele mele, îl cunoaşteţi. Vreau să te întreb dacă primeşti să intri în serviciul meu personal?

— Da, domnule colonel.

— Să-mi fii ordonanţă.

— Da, domnule colonel

— Ai ceva de spus?

— N'am nimica de spus, domnule colonel, fără de cât să-mi daţi voie, domnule colonel, una alta asta este, să-mi aduc briciul.

— Nu înţeleg.

— Am un briciu, domnule colonel, cu care mă rad Duminica dimineaţa; ş'apoi după aceea mă spăl şi mă închin. Aicea unde ne aflăm, dacă se întâmplă să fie treburi, cu lupte şi cu atacuri, apoi îmi strămut Duminica pe a doua zi Luni, sau chiar pe

Marți. Să-mi dați voie să-mi aduc briciul; după asta sînt la porunca domniei voastre.

Asemenea început, cu briciul și cu ziua de Duminică strămutată Marți, nu era făcut să mă încurajeze. Am avut însă răbdare și am făcut bine. In puține zile m'am convins că am nimerit un slujitor care avea dreptul la recunoștința mea. De aceea, dată fiind și înfățișarea lui severă, am încetat de a-l mai tutui. Priceputu a devenit „dumneata".

Mai întâiu, Grigore Priceputu era un om curat din punct de vedere fizic. Cămașa îi era totdeauna albă, haina periată. Intr'una îl vedeam drămăluind și descântând apă. Curăția lui se extindea și la cele morale. Onoarea lui era mai presus de banii pe care îi uitam prin buzunare; mincinna o așeza între păcatele negre.

— Una alta asta este... mi-a argumentat el într'un rând; noi, domnule colonel, avem un trup care se amestecă și se preface în pământ; iar sufletul se înfățoșază la scaunul Impărăției, ca să-și deie răspunsurile. Dacă răspunsurile ies bune după lege, sufletul rămâne în lumina Impărăției; iar dacă se dovedește păcătos, atuncea cade în Tartor, la întuneric veșnic.

— Știi carte, Grigore?

— Nu știu, domnule colonel. Pot lega buchile ca să alcătuiesc un răvaș, dar nu-s cărturar. Altfel, am ascultat când citește

popa la biserică şi, având ţiere-de-minte, n'am uitat nimica. Pe urmă, am mai aflat dela cei bătrâni; mi-am mai închipuit şi eu...

— Livretul dumnitale spune că ai fi fiind de loc din Putna?

— Noi sântem din răzeşii Vizantei, domnule colonel.

— Ce fel de oameni sânt pe-acolo?

— Una alta asta este... oameni ca toţi oamenii, domnule colonel. Unii mai buni, alţii mai răi; asta-i după seminţie.

— Vra să zică, dumneata vei fi fiind dintr'o seminţie de pricepuţi?

— Da, domnule colonel. Dar de la tatu-meu n'am învăţat multe. Numele şi l-a purtat cu dreptate bunicul meu. El cunoştea stelele, florile şi vietăţile... A fost cioban.

— Poate ai învăţat dela el şi cântece.

— Nu, domnule colonel, descântecele şi cântecele sânt partea muierilor.

— De aceea nu-ţi place muzica militară?

— Ba, domnule colonel... una alta asta este... când auzeam la noi, în Vizantea, cântând lăutarii, îmi venea aşa o plăcere ca să mă îmbăt. Dar aicea e atâta bătaie de dobă şi atâta huiet, cât mai mult mi se spărie sufletul.

— Cum, Grigore, dumneata, om cumînte, vorbeşti de băutură?

— Da, domnule colonel.

— Nu ţi-ar fi ruşine să te îmbeţi?

— Să trăiţi, domnule colonel, asta nu-i ruşine. Asta-i o bucurie a omului lăsată dela Dumnezeu. Numaicât Dumnezeu ne-a mai dat minte şi cuviinţă, pe care nu se cade să le lepădăm.

— Atuncea cum faci, Grigore?

— Fac aşa, domnule colonel, că beau în starea întâia; după aceea mai beau până ce mă aflu în starea a doua. Săracul şi mişelul nu bagă de samă şi trec în starea a treia, încât... una alta asta este... unul se preface în lup, altul în bou, altul cade în altă animală. Dar eu, în starea a doua, mă păstrez tot om; mi se îmblânzeşte inima, îmi sporeşte hazul. Să trăiţi, domnule colonel, eu am băgat de samă... una alta asta este... că dumneavoastră vă îndeletniciţi numai cu apă. Să ştiţi că asta nu-i bine, şi că une-ori se cuvine să vă îmbătaţi, cunoscând starea a doua.

In aşa chip mi-am însuşit o primă cunoştinţă dela Grigore Priceputu. Deşi chestia beţiei e în contradicţie flagrantă cu teoriile ştiinţifice şi experienţele medicale moderne, eu am dat dreptate omului meu în ceeace priveşte starea a doua. Dealtminteri, deşi mi s'a întâmplat să-l surprind pe Grigore „băut" uneori, nu l-am văzut niciodată, în asemenea împrejurare, decăzut din demnitatea sa de om.

Am făcut cu Grigore Priceputu Neaj-

lovul, Argeşul şi retragerea. Zbuciumul meu moral găsea în calmul lui un reconfort. Se afla totdeauna în preajma mea, privighind să am adăpost şi hrană. Nu-şi lepăda niciodată din spate carabina şi o întrebuinţa când socotea el de trebuinţă. Ni s'a întâmplat să avem pe urmele noastre, în imediată apropiere, de multe ori, escadroane de ulani, cu care luam contact strâns. Priceputu îşi pregătea arma şi trecea în arier-gardă. El mă „acoperea". Asta era semnificaţia psihologică a comportării lui.

Astfel, din etapă în etapă, pe ploi de toamnă, am străbătut bărăganurile, pe urmă am urcat colinele şi ne-am îngropat pe linia Siretului şi pe zimţii munţilor. Petreceam zile scurte şi putrede şi nopţi lungi; în sufletul meu stăpânea o tăcere de moarte.

Intr'o zi, îmi căutam adăpost nou pentru comandă şi umblam pe o vale de pârău, între două coame împădurite. Soarele era încă deasupra brazilor, când m'am oprit la o intrare de poiană. Insoţitorii mei obişnuiţi, locotenentul adjutant şi garda cu drapelul, rămăseseră în urmă, aşteptând ordine. N'aveam cu mine decât pe ordonanţă. Am tras dela şold harta şi am studiat-o. Poziţiile în care ne oprisem păreau îndestulător de tari. Era necesar să-mi apropii şi adăpostul meu de trupă, în vederea fixării noastre definitive.

Pe când eu cercetam harta, am băgat de samă că şi Grigore se dedă la un studiu al său propriu. Trăsese cu fereală, de subt manta şi tunică, tocmai din brâul de dedesubt, un instrument asupra căruia se îndeletnicea, întorcându-mi spatele.

— Ce faci acolo, Grigore? l-am întrebat.

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... mă ocup cu ale mele.

M'am apropiat de el.

— Ce-i asta?

Ţinea în mână o creangă subţire cojită, bifurcată. Ştiam ceva despre aceste mici instrumente de radiestezie, despre care au relatat şi oameni serioşi; însă totdeauna zâmbisem şi înlăturasem explicaţiile, care-mi apăreau mai mult de domeniul fantaziei decât al ştiinţei pozitive.

— Asta-i furcuţa mea, domnule colonel, cu care pot cunoaşte ce-i în pământ.

— Ce şi cum poţi cunoaşte?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... furcuţa asta e de măcieş. Dar am acasă una dela bunicul — de salcie căprească. Aceia-i mai lungă şi n'o pot purta acuma. Asta — râse el uşor — e de campanie. Dacă voiţi să cunoaşteţi, apoi vedeţi cum ţin eu coarnele acestei furcuţe între degete, de se află aproape slobodă. Ş'apoi aflându-mă într'un loc şi cercând, ea îmi dă semn. Ori se învârte în afară, ori se în-

vârte înlăuntru, ori rămâne piezişă. Am dela ea cunoaştere de ce se află dedesubt.

— De unde îţi vine cunoaşterea asta?

— Dela furcuţă, domnule colonel; şi din mine. Dumneavoastră... una alta... cetiţi semnele cărţii; eu citesc semnele acestui lemnuş.

— Mă mir şi-mi place asta, Priceputule. De-pildă, acuma ce citeşti? şi mai cu samă de ce vrai să citeşti?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... vreau să vă aleg pentru adăpost un pământ viu, şi un loc potrivit şi în altă privinţă. Potrivit este să nu fie apa prea aproape. Iar pământ viu se chiamă că este pământul în care n'a săpat şi n'a scurmat niciodată mână de om.

— Şi ce ar fi dacă a săpat mână de om?

Slujitorul meu stătu la îndoială. In umbra de asfinţit care se întindea, glasul lui deodată scăzu şi păru a intra într'o taină.

— Domnule colonel, nu se cuvine să clădim adăpost pe un loc unde se găsesc astrucaţi morţii. Nu-i bine să le tulburăm tihna.

— Şi poţi cu furcuţa dumnitale să cunoşti asta?

— Cunosc, domnule colonel, m'a încredinţat Priceputu, cu voce gravă.

— Ce ai cunoscut aici?

— Aici e apa aproape, domnule colonel.

Imi fac socoteală aşa, că vine vremea de iarnă şi luptele stau. Adăpostul domnieivoastre poate să vă facă trebuinţă până în primăvară. Am să caut un loc mai uscat; cred că-l găsesc în partea dela deal a poienii.

L-am lăsat pe Priceputu să se ducă să caute. L-am urmărit cu privirea. Cerceta cu atenţie într'un loc; se depărta apoi la dreapta; făcea un zigzag la stânga. Se apleca din şale asupra sa însuşi; se închina oarecum pământului. In vremea asta, amurgul de Dechemvrie umbrea împrejurimile.

Grigore Priceputu s'a oprit în celalalt capăt al poienii şi a pus semn în laturea unui tapşan.

M'am dus spre dânsul. L-am întrebat cu glas coborît, aşa cum simţeam eu că se cuvine în acel moment.

— Ai găsit?

— Am găsit, domnule colonel. Mă duc s'aduc oamenii; îndată facem coliba de noapte şi aţâţăm o zare de foc într'un covru. Ş'apoi mâni săpăm şi clădim adăpostul.

— Dar în celelalte puncte ai aflat?

— Ce să aflu, domnule colonel?

— Ceeace spuneai că se află în locurile scurmate de mână de om.

— Da, domnule colonel, am aflat, îmi

răspunse omul ridicând deodată spre mine privirea-i tristă. Sânt şi în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părţile. De când bate asupra noastră acest năcaz, domnule colonel... una alta asta este... de ne poartă ba prin ţara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre... de câte ori am poposit, am căutat pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră hodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de când vă servesc. Pe ori unde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, când oasele sânt amestecate cu metal. Acolo poate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi arme de fier, căci nu-i râpă... una alta asta este... nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este şi în zilele noastre. Amărîte zile... a şoptit ca pentru sine Grigore Priceputu. Tot aşa am aflat dela bătrâni că a fost şi altădată. Pentrucă la noi în ţară a binevoit Dumnezeu să crească de toate; iar în alte părţi de lume trăiesc seminţii leşinate. Cum adulmecă lupul stânile, aşa adulmecă acele seminţii cătră noi. De aceea n'au avut nici bătrânii linişte, cum se dovedeşte cu această furcuţă. Numai oase, numai oase îmi arăta în unele locuri, încât nici nu puteam găsi un coltişor de mas. Căci s'au tot adaos cu vremea, domnule colonel. Ori vor fi fost pră-

păduri mari când cu Tătarii şi cu Turcii. Şi mai înainte vreme cu căpcăunii.

Asta a fost iniţierea mea cu bagheta radiestezică. Am primit dela omul meu o furcuţă la fel cu a lui şi am deprins a o mânui. Deprinderea nu se face cu uşurinţă şi necesită oarecare timp, până ce nervii noştri dobândesc sensibilitatea anumită ca să poată percepe anume radiaţii. Am fost un timp absorbit de această ucenicie întru cele misterioase, găsind în ea un derivativ al mâhnirilor mele. După isprăvirea campaniei, am început a perigrina, cu ceeace unii au numit nebunia mea, în toate colţurile pământului patriei mele, punându-mă în corespondenţă cu oasele câmpurilor de bătălie. Am să vă explic îndată şi asta.

Din ceasul acesta al iniţierii mele am avut un sentiment deosebit pentru Grigore. Nu prietinie, — ceva mai subtil şi mai organic, un fel de legătură triunghiulară între mine, pământ şi acel om rar. Curând corespondenţa n'a mai rămas decât între doi termeni: inima mea şi pământul, în care s'a integrat Grigore Priceputu, când i-a venit ceasul să se adaoge la strămoşi.

In cea dintâiu luptă de primăvară, după refacerea noastră din 1917, Grigore Priceputu, în apropierea mea, nu departe de adăpostul construit subt privigherea lui, a fost lovit de o schijă de obuz de mare ca-

libru. Lupta de poziţie am câştigat-o; am respins pe inamic; Priceputu n'a mai putut dura decât până către sară.

Fusese pus la adăpost şi-l priveghea un sanitar. Avusese mare pierdere de sânge; partea de jos a trupului, profund atinsă, îi era complect paralizată. Dormitase toată după-amiaza. La ora 6, a deschis ochii şi a cerut apă.

I s'a dat apă; a înlăturat-o c'un gest uşor. Şi-a întors ochii într'o parte. Dorea altceva. Eram în apropiere. M'am dus la dânsul. Mă dorea pe mine. Am înţeles asta din privirea lui.

Mi-a zâmbit. L-am întrebat:

— Cum te simţeşti, Grigore?

— Bine, domnule colonel; am avut un vis; am fost la Impărăţie.

Acestea i-au fost ultimele cuvinte; încurând s'a înseninat deplin.

flaţi că acest remarcabil om — simplu în aparenţă — a fost pricina înoirii mele. Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţâţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoaşterea spre o sumă de investigaţii.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepţionale: acestea sânt jaloane ce indică posibilităţi viitoare ale colectivităţii. Din elemente gregare şi tâmpe nu poate ieşi nimic; ele sânt menite să cadă la gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar şi i-a asigurat izbânzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră şi alţii; ca el mai rămăseseră mulţi; m'am obişnuit a-i cunoaşte.

Aceste individualităţi de elită îmi dovedeau că, în colţul de lume în care trăim azi,

elementul primar „om" a urmat în timp anume legi de dezvoltare; că lumea aceasta dela Carpaţi a cunoscut cândva o înflorire culturală; cel puţin una: aceea de acum două milenii, când împărăţia romană a acoperit şi teritoriul Daciei. Operaţiunile militare dela 101—106 au fost finalul unui proces politic; aici, mai dedemult Romanii aveau interese; mai dedemult se infiltraseră coloni ai imperiului, primind legea localnicilor şi influenţând la rândul lor.

Vicisitudinile istorice de mai târziu au putut readuce la o viaţă materială primitivă pe aceşti oameni; depozitul sufletesc şi l-au păstrat. Astfel îmi apăruse în Grigore Priceputu lumea de altădată; această lume aveam dreptul s'o văd proiectată şi în viitor.

Incepeam să mai fac o distincţie: că zonele terestre pe care s'a alipit omul, sau în care a fost împins, sau în care a fost surprins, — se împart în pământuri amicale şi pământuri indiferente ori ostile. In cele dintăiu omul se simte bine, ca într'o amintire paradisiacă; în celelalte, energia îndârjirii şi a urii se exasperează. In cele dintăiu viaţa e un joc; oamenii de aici sânt copiii complexului geofizic; atitudinea lor e blândă faţă de un semen străin care vine cu sentiment de supunere, ca să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici şi lasă să se formeze tipul care-i convine,

care se poate armoniza cu cerul, apele şi pământul, în vederea, poate, a scopului misterios divin. Restul piere prin nepotrivire, ca o sămânţă sterilă. In celelalte zone, îndârjiţii şi energicii îşi caută substanţa sau în excursii dramatice de hoţie şi pradă, aşa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie, sau, după ce încearcă dezamăgirile unui asemenea regim, revin asupra pământului şi naturii, violându-le şi căutând să le smulgă tainele şi comorile.

Dacia a fost un liman de viaţă uşoară; de aceea împotriva ei au venit dezmoşteniţii lui Babel. E adevărat că, în asemenea colţ binecuvântat, localnicii şi-au ascuţit însuşirile inimii, lăsând să se aline răzvrătirile cele crîncene; dar pe urmă, când alţii au năzuit să le răpească ceeace li se părea că e un drept al lor, s'au nevoit să ia armele şi au fost oşteni din necesitate şi din durere. S'a întâmplat, din pricina sufletului lor, să nu fie numai apărători ai subsistenţei, ci au fost luptători şi pentru ideaiuri şi fantasme.

Uneori am căutat să mă aşez oarecum subt unghiul de vedere al umilului meu învăţător Grigore Priceputu şi am raţionat ca el, în sensul că violenţii şi silnicii au ajuns, în ultimul veac, asociind şi disociind elementele, să dea vieţii nu atât înlesnirile maşinismului şi electricităţii, cât aparatele de distrugere, explosibilele, aburii înveni-

naţi. Intru aceasta au păcătuit, căci Dumnezeu biruise pe demoni desfăcându-i şi pacificându-i, ca să aibă tihnă zidirea sa din urmă omul; iar omul plăsmuind din nou răzvrătirea şi robind-o pentru scopuri absurde, îşi pregăteşte pieirea. Demonii lui robiţi îşi vor căuta libertatea până în dezagregarea totală.

Înţelegeţi că nu enunţ aici adevăruri, cât preocupări ale mele personale într'un răstimp de viaţă de înaltă tensiune.

Dominat de asemenea preocupări, mai ales după ce s'a isprăvit campania războiului celui mare, am găsit un aliment nou sufletesc în întregirea Daciei. Poporul lui Grigore Priceputu însfârşit se eliberase; evenimentele se produseseră mai cu samă prin forţa sa interioară.

Atunci am simţit în mine impulsiunea nebiruită să cercetez unghiurile şi hotarele acestui pământ, punând oarecum simbolic în funcţiune furcuţa pe care o aveam dar dela învăţătorul meu. Astfel, de câteori aveam un năcaz sau o vacanţă, mă întorceam în trecut.

Intăiu am fost la Nicopole, ca să caut locul bătăliei dela 1396, unde au participat cavalerii europeni şi pământenii dela Dunăre împotriva prigonitorilor crucii. Am cunoscut că au stat alături în acel sfârşit de veac un strămoş al regelui de azi al neamu-

lui românesc şi voievodul de atunci al poporului, Mircea Basarab. A fost o bătălie fără noroc pentru creştini şi osemintele lor au rămas îngropate în nomolurile succesive ale fluviului. După aproape cinci veacuri, 1877, aceiaşi sforţare se stratifica tot aici.

Aşijderea m'am dus să văd Varna şi Câmpia Mierlei. Oseminte şi înfrângeri. Iancu Huniade a scos oşteni pentru credinţă, din cetatea Ardealului.

Am căutat închisorile dela Jiu, unde a dat dezbin Basarab cel Bătrân lui Carol Robert, rigă maghiar. Altădată am fost la Rovine, unde au îndurat întăia oară ordiile lui Baiazid înfrângere dela pamântenii Valahiei.

Am căutat în câmpia dela Zimnicea, între două movile împuţinate de plug, locul unde, într'o noapte, oştirile lui Mohamet sultan au suferit spaimă sinistră dela Vlad Vodă Ţepeş. Tot aici, într'un veac mai afund, au pătimit la fel mulţimile lui Darie persianul.

M'am oprit mai îndelungă vreme în preajma podului dela Neajlov, lângă un sat care se chiamă Călugăreni. Nimene nu se mai ocupă acolo de întâmplarea veche, şi automobilele Capitalei trec cu viteză spre Giurgiu, fără să lase semn decât mirosul lor caracteristic de fiară metalică. Acolo s'a produs la sfârşitul veacului XV una din cele mai mari victorii împotriva nu atât a asu-

pritorului musulman cât a necredinciosului; căci Mihai-Vodă a fost viteaz luptător pentru un vis.

Am văzut rând pe rând locurile bătăliilor lui Ştefan Vodă. Au fost multe. Unul la Lipnic, altul la Catlabuga, altul la Baia; unul la Cozmin, altul la Şcheia; altele la Podul Inalt şi Valea Albă. Oseminte şi monumente de amintire. Am cunoscut pe pisania smerită a bisericii de la Valea Albă că Ştefan-Voievod a dat bătălia pentru o nădejde a sufletului său: eliberarea creştinilor, adică a Europei; şi arată măria-sa că acolo a fost biruit; că au căzut mulţi pământeni vrednici pentru credinţă şi pentru dreptate, prin voinţa de oameni neînţeleasă a lui Dumnezeu.

Insfârşit am intrat în Ţara Haţegului şi am văzut baştina celor dedemult, Dacii, care şi ei s'au luptat fără contenire în veacurile lor. Decebal-rege şi curtenii săi s'au jertfit tot pentru dreptate.

După instigaţia Priceputului, oriunde m'am oprit, la un isvor, într'o poiană, pe valea unui ape sau pe o muche de deal, crenguţa radiestezică a dat semn inimii mele că morţii timpurilor succesive stau dedesubt, jertfă a loviturilor repetate venite din vecinătate sau din pustia depărtată.

Primăverile acestui neam au fost scurte; iernile lungi. Aşa e rânduiala văzduhului

Daciei; așa a fost rânduiala istoriei sale. Soare și vifor; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică. Credință în Dumnezeul vieții, cunoaștere a nestatorniciei materiale.

In aceste veacuri tainice le-a fost une-ori dat pământenilor din Dacia să biruiască; dar de mai multe ori sângele lor n'a avut răscumpărare. Din înfrângeri și suferință a ieșit izbăvirea de acum.

In aceste veacuri, deși erau blajini din fire și nu râvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunși la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzește, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate; dar destinul e să se apere încă.

— Deci rânduiala lor e să mai ție în mână sabia... strecoară în mine cuvânt umbra învățătorului meu Grigore Priceputu.

Acum veți înțelege mai ușor de ce acel general inspector de armată, nalt, uscat, puțin adus de șale și cu mustanța căruntă, cu numele Orațiu Demetrian, era socotit că e întrucâtva din altă lume. Era adevărat asta. Dar eu vă aveam și pe voi, care faceți parte din lumea de azi.

Veți înțelege de ce am în chip persistent o anume viziune a sfârșitului meu într'un accident. Aceste lucruri nouă, trenuri, au-

tomobile, aeroplane, au în ele o viclenie, care în definitiv mi se pare foarte logică.

Insfârşit, veţi înţelege de ce, dintr'o avere destul de însemnată, nu vă las vouă partea cea mai mare.

Averea aceasta, moştenită, mie nu mi-a adus un folos propriu-zis. Am avut prea puţin nevoie de alte venituri decât cele pe care le câştigam din munca mea personală.

După ce s'a dezvoltat drama mea sufletească, am acceptat că mă aflu, faţă de Dumnezeu şi de oameni, în situaţia unui depozitar. Imi venise acest bun şi-l păstrasem pentru un scop care înfine mi se dezvăluise.

Ca să mă pot integra la forţele şi sacrificiile trecutului şi ca să pot da ceva mai mult decât viaţa mea pentru comunitatea aceasta interesantă a lui Grigore Priceputu, din care fac parte şi eu, trebuie să fac ceva mai mult decât să emit declaraţii. Patriotismul verbal e o molimă amabilă a timpului nostru. Câteodată poate deveni şi o boală ruşinoasă; am văzut asta la anumite personagii.

Deci am socotit să scot, din patrimoniul nostru particular, o parte pentru comunitate. De aceea veţi găsi îndată însemnate sumele pe care înţeleg să le las instituţiilor armatei.

Am avut o îndoială şi o mâhnire, în ceace te priveşte pe tine, copila mea...

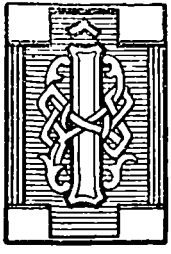

n acest loc precis al lecturii testamentului, am fost silit să mă opresc. Am primit o lovitură, căreia au urmat îndată altele. Era drept în josul paginei 41. Peste aceste ultime cuvinte ale paginei — „în ceeace te privește pe tine, copila mea..." — era trasă o bară lungă cu creionul; o linie aruncată din fugă, lăsând să se înțeleagă deslușit textul. Indată, subt linie, pe spațiul îngust alb de jos, cu același creion negru, cineva scrisese un fel de avertisment pentru cititor: „Pasajul ce urmează nu e necesar să fie comunicat femeilor".

Am întors imediat pagina. Era vorba nu mai mult decât de cinci rânduri, pe care am încercat să le cuprind dintr'o privire. Răsfoind apoi învălmășit ultimele foi ale manuscriptului, ocupate de cifre și de dispoziții propriu-zis testamentare, m'am între-

bat, ca într'o ameninţare de primejdie, ce am de făcut. Am închis provizoriu şi am ţinut strâns în mâna stângă caietul. Cu dreapta, am făcut un gest nehotărît.

Am zis:

— Aici testatorul începe a înscrie legatele.

Cele două surori mă priviră stăruitor, fiecare cu o atitudine proprie.

In cursul lecturii, abservasem din când în când pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Trecuse prin stări de frământare exterioară şi de mare tulburare lăuntrică. La un anume moment se fixase într'o exaltare radioasă. Aşa o bătea lumina de dimineaţă; părea de o frumuseţă ireală; avea în concentrarea atentă a feţei ceva nou, din lăuntru, un aur al sufletului.

Soţia doctorului îşi păstrase tristeţa; dar îi pierise orice oboseală. Deşi atentă la tot ce citisem, din când în când părea că se întoarce de departe, cu un suspin.

La declaraţia mea că testatorul începe a înscrie legatele, domnişoara Cireaşa a avut o exclamaţie: A!, caşicum ar fi început să rostească alfabetul.

S'a ridicat în picioare şi m'a privit ciudat.

— Domnule advocat, ne mai datoreşti câteva cuvinte.

— E un alineat obscur şi întrerupt, am replicat eu.

Ea a plecat fruntea, ca să nu mă privească. A rostit cu liniște, așa ca să fiu atins de fiecare cuvânt:

— E cu putință?

— Domnișoară, am răspuns eu cu disperare, nu merit nici neîncrederea pe care o simt în cuvintele dumneavoastră, nici reproșuri. Profesiunea mea îmi impune oarecare îndatoriri.

— Înțeleg. Indatoririle acestea sânt cumva cătră doctor?

— Nu vreau să spun asta. Nu mi-am luat față de domnul doctor niciun angajament. Din pricina asta am onoarea să fiu aici cu dumneavoastră.

— Atunci?

Am tăcut o clipă.

— Atunci, a urmat domnișoara Cireașa, nu credeți că ar fi potrivit să vă ajute cineva în dezlegarea acestei șarade? Am ascultat fără greș. Despre care din copilele tatălui meu e vorba?

— Ba, domnișoară, nu credeți că ar fi mai potrivit să lăsați aceste rânduri pe mai târziu? Aveți drept la lectura întregului testament și-l veți cunoaște fără nicio scădere. Acum e mai interesant să cunoașteți dispozițiile tatălui dumneavoastră.

— Domnule Modru, a vorbit glacial domnișoara Cireașa, tatăl meu a avut o părere excelentă despre dumneavoastră. S'ar cu-

veni să înţelegeţi că acele dispoziţii băneşti nu mă interesează.

Atunci a intervenit glasul grav al soţiei doctorului:

— Cuvintele se referă la mine.

In clipa care a urmat, domnişoara Cireaşa a binevoit a mă lăsa să admir în treacăt ochii săi bruni aburiţi de lacrimi.

— Doamnele mele, am zis eu revenind la viaţă, trebuie să declar că n'am cunoscut manuscriptul decât odată cu dumneavoastră. Cum nu sânt dispus să accept punctul de vedere al domnului doctor şi testamentul mi se pare valid, nu-mi pot permite să fiu indiscret, dezvăluind aici şi acum acea ultimă mărturisire a testatorului. O consider drept o chestie strict intimă, de familie.

— Ah! a îngânat, iarăşi obosită, doamna Floarea; domnul advocat socoteşte că procesul dintre mine şi doctor s'a lichidat definitiv şi că acele vorbe ale tatălui meu sânt de prisos.

— Nu mai sânt advocatul; vă rog să mă socotiţi prietinul dumneavoastră.

— Aşa să fie? s'a mirat domnişoara Cireaşa.

— Aşa este.

— Atunci îţi îngăduim să cunoşti tot şi să citeşti cele ce urmează. Mai bine zis, să le citeşti şi pentru noi... Am observat stimate prietine, că poţi dezlega cu cea mai

inare repeziciune şaradele. Să ştii însă că ochii unei femei dezleagă şi mai iute şi mai lesne şarada vie. Pentru aceşti ochi pe care îi vezi, nu poate fi nimic ascuns.

— Domnişoară Demetrian, mă înspăimânt.

— Dă-mi numele ce mi se cuvine, aşa cum doreşti în ascuns; căci dumneata eşti un om ascuns şi viclean.

— Vai, nu sânt ce crezi dumneata, domnişoară Circaşa. Există o altă soluţie. Să depun textul pe masă, ca să luaţi dumneavoastră singure cunoştinţă de el.

Soţia doctorului a oftat:

— Soră dragă, cunosc de mai nainte acele vorbe ale tatei, căci le-am aşteptat.

In grădină, se răsuceau din când în când adieri neliniştite de vânt, făcând să se sbată frunzişul tânăr. Când am depus manuscriptul pe masă, a venit dintr'odată, caşicum ar fi fost chemat, un vârtej. S'a grăbit pe alee amestecând în jocul lui circular nisip, vrescurele, frunze vechi; a încercat să mă dea la o parte; m'a ocolit, s'a dus la mesuţă şi a smuls caietul, purtându-l învălmăşit până subt o tufă de lilieci.

Domnişoara Cireaşa, înveselită fără un motiv precis de asemenea incursiune, şi-a apărat în primul moment integritatea toaletei. Apoi s'a repezit, în acelaş timp cu mine, la tufa de lilieci. S'a produs o cioc-

nire; am apucat mâna stângă a domnişoarei Cireaşa cu amândouă mânile mele; vârtejul de vânt a dus mai departe testamentul. Ne-am ridicat urmărindu-l. In acelaşi timp soarele s'a întunecat subt năvală de nouri şi câţiva stropi mari au depus pain-jeni pe nisipul drumuşorului.

Am prins manuscriptul. Ne-am grăbit să ne retragem în casă. Când am desfăcut foile şi am depus subt privirile doamnei Floarea pasajul, soarele s'a arătat iar; vântul a contenit ca la o poruncă a stihiilor, îngăduind domnişoarei Cireaşa să iasă afară, să se bucure din nou de lumină. Am urmat-o, simţind că am nevoie să fiu cu ea şi'n văzduh şi'n pământ.

— Se face vreme bună, mi-a zis ea cu linişte.

Zâmbea; cunoştea că aşi fi vrut să vorbesc despre cu totul altceva, mai curând despre o furtună decât de o înseninare Insă, după socoteala ei ascunsă, încă nu venise vremea.

După zece minute, soţia doctorului aduse manuscriptul şi mi-l înmână, mulţămindu-mi, după protocolul burghez, cu o vorbă franţuzească. Avea aparenţă liniştită; însă fără îndoială plânsese. Cu toată pudra pe care şi-o pusese grabnic, ploapele şi vârful nasului păstrau încă vestigii de dramă.

ată textul aşa zisei şarade:

„Am avut o îndoială şi o mâhnire în ceeace te priveşte pe tine, copila mea, îndoială că poate totuşi am putut să mă înşel asupra cuiva; aşi fi fost bucuros să-l fi nedreptăţit; şi mâhnire că poate până la sfârşit îmi voiu păstra convingerea despre caracterul său, şi că poate ar fi fost mai bine să dau dezlegare înainte de trecerea mea dincolo".

Judecând în mine-însumi textul întreg al testamentului pe care generalul îl lăsase contimporanilor şi urmaşilor săi, găseam în el o cu totul altă nebunie decât cea pe care încercase a o stabili doctorul. Distinsul domn doctor pornea în chipul cel mai firesc din lume dela interesul său, aşa cum ar fi înclinaţi să facă nouă sute nouă-zeci şi nouă de oameni dintr'o mie, dintre toţi acei care îmi trec pe dinainte în viaţa de toate zilele. Şi totuşi, pentru mine, în în-

ţelegerea cea mai din fundul fiinţei mele, era vădit că singurul înţelept dintre noi toţi se dovedea acest straniu testator. Fără minte rămânea numai omul neliniştii negre, de oarece „nebunii" pot avea stări de înaltă euforie, cum aveam eu, după ce intrasem în misterul sfânt al acelui suflet care îşi supravieţuia într'o formă nouă. La starea mea de entuziasm se adăogea şi lumina în care o vedeam acum pe domnişoara Cireaşa. Mi se părea că o iubesc; eram sigur că nu mă înşel. Raţiunea rece a doctorului rămânea sbârcită şi sarbădă lângă floarea eternă a vieţii umane.

Numai în aceste rânduri, de neputinţă aşi putea zice, unde generalul nu mai era în sine, ci se izbea de cruzimea semenului său, vorbele lui îmi apăreau încâlcite şi chinuite. Singurul acest text al aşa zisei şarade era lăsat să se târască, şerpuit. Imi apărea evident că aceste rânduri ieşiseră ca un abur dintr'o rămăşiţă de otravă. Pe urmă testatorul se înălţa iarăşi la ale sale, împărţind legatele cu limpezime şi simplicitate.

Voiam să reiau lectura.

— Simt că trebuie să facem altceva! mă apostrofă cu violenţă domnişoara Cireaşa. Ce-am putea face? Nu-mi dau bine samă ce, dar nu se poate să stăm aşa! In orice caz, de citit nu trebuie să mai citeşti. In-

ţelegi dumneata, domnule Modru, că acum ştiu tot? Adică ştiu ce-mi trebuie şi nu mai am nevoie să ştiu altceva. Lasă textul pe masă; dă-mi-l mie, ca să-l sărut şi să-l depun iarăşi. Dă-l şi Floarei să-l sărute.

Insă doamna Floarea nu voia să sărute testamentul, ceeace stârni pentru scurt răstimp indignarea domnişoarei.

— Cum nu vrai? ce nu vrai? Nu înţelegi şi tu că trebuie să săvârşim o faptă mare?

— Fii rezonabilă, Cireşico, suspină soţia doctorului; asta nu-i o faptă mare; e o faptă naivă. De fapte mari mă îndoiesc că am fi capabile. Ar fi bine să facem o faptă bună cel puţin.

— Bine, să facem o faptă bună, se grăbi cu avânt domnişoara Demetrian. Nu întârzia; spune imediat.

— Ah! nu-ţi pot spune nimic, Cireşico; poate nu sânt capabilă nici de asta. Totuşi, tu ai dreptate; trebuie să fac ceva.

— Nu-i aşa? nu-i aşa? dumneata ce zici, domnule Modru?

— Eu tac, aştept să reintru în stăpânirea manuscriptului. Văd că ameninţi să-l arunci peste casă.

— Nu-i adevărat; nu-l arunc; ţi-l dau numaidecât. Nu credeţi că ar fi bine să chemăm pe domnul Dionisie Micu şi pe doamna Agripina Micu?

— Ce să faci cu dânşii, Cireşico?

— Nu ştiu; să se bucure şi ei.

— N'au de ce să se bucure; pe dânşii nu-i interesează.

— Atunci să-mi spuie poveşti.

— Soră dragă, eşti aşa de copilăroasă, încât mi-i ruşine mie.

— Ba nu ţi-i ruşine şi să ştii că sânt serioasă. Să ne spuie domnu-Dionisie istoria lui cu Societatea pe acţiuni.

— Fetiţă, nu mă supăra.

— Sânt bine încredinţată că nu te superi. Asta a fost una din realizările faimoase ale doctorului. Ştii ce a făcut doctorul nostru, domnule Modru?

— Cireşico!

— Lasă-mă să spun. E un lucru în aparenţă foarte vesel. E o poveste fantastică din vremurile noastre. Mi-a spus-o domnu Dionisie de trei ori. Având o moştenire din partea soţiei, a lăsat catedra şi a întemeiat aici, în Bucureşti, un magazin de librărie şi papetărie, o afacere cu bun venit. Oamenii însă nu se mulţămesc cu bun; le trebuie mai bun. Atunci a venit doctorul, cu o soluţie minunată: o afacere „pe acţii", cum spun ei. Intră oameni noui, se aduc capitaluri, se emit hârtii, se extinde comerţul. Domnul Dionisie primeşte pentru fondul său şi al soţiei sale hârtii şi demnitatea de vicepreşedinte al consiliului de administraţie. Curând lista consiliului se

schimbă, omul nu mai are niciun amestec în societate, „acţiile" nu mai reprezintă valoarea iniţială şi aşa mai departe, până ce, fără să înţeleagă cum, alţii au librăria şi papetăria şi domnul Dionisie nu mai are nimic. Domnul Dionisie e nevoit să deschidă birtul de aici, şi asta datorită generalului Demetrian şi surorii mele care mi-au cerut să închiriez acestor oameni năcăjiţi anexa proprietăţii mele. Trebuie să se ştie că doctorul a fost furios din pricina acestui sentimentalism, cum îi spune el. E o slăbiciune sentimentală să tratezi aşa pe un om care a categorisit cu vorbe aspre operaţia comercială a cumnatului meu, şi care i-a făcut şi proces. Faţă de asemenea oameni, care nu ştiu ce vorbesc şi nu ştiu ce fac, nu trebuie să ai nicio milă. Sora mea e de altă părere.

— Nu înţeleg ce te face pe tine să vorbeşti despre asta. Găsesc nepotrivită şi veselia ta.

— Ai dreptate, soră dragă, nici eu nu înţeleg; poate sânt nebună; ori poate mi-am adus aminte de doamna Agripina şi de domnul Dionisie, pentru alte motive. Să-l poftim pe domnul Dionisie aici, să ne spuie versuri latineşti. Cred că nici pentru asta nu m'am gândit la dânşii. Mai degrabă am avut ideea ascunsă că trebuie să ne ospăteze pe noi cu tot cu musafirul nostru.

— Se poate; asta numeşti tu o faptă bună? Entuziasmul tău are finaluri ciudate.

— Ba e faptă bună, când cuget la foamea domnului Modru. Cititorii flămânzesc mai tare decât ascultătorii.

Am intervenit cu grabă, căutând a dovedi că se înşală cei care vorbesc de foamea cititorilor, mai ales a cititorilor unor asemenea texte ca cel care a fost ascultat.

Domnişoara Demetrian s'a întors spre mine cu sprânceana uşor înourată:

— Insă cititorii nu mănâncă?

— Ba da.

— De asemenea să ştii că mănâncă şi ascultătorii. Iar doamna Agripina Micu prepară nişte mâncări... am vrut să spun admirabile, dar atunci ar fi trebuit să adaog că vremea e delicioasă... Ştii de ce prepară aşa de bine doamna Agripina? Căci are totdeauna ideea că le prepară pentru domnul Dionisie. Totuşi, la drept vorbind, nu pentru asta m'am gândit eu la domnul Dionisie Micu. Să vedem, poate să-mi aduc aminte mai pe urmă. Ori poate să-ţi vie ţie în minte, Floare, ce trebuie să facem. Adică ce trebuie să faci tu. Căci eu ştiu ce am de făcut.

— Ce ai tu de făcut şi ce trebuie să fac eu?

— In ce te priveşte, soră dragă, răspunse Domnişoara Cireaşa, n'am nici cea mai

mică idee. Eu, personal, sânt hotărîtă să mă aflu în una din zilele viitoare la Cluj, ca să pun flori pe mormântul unui general necunoscut.

— O, eu l-am cunoscut bine pe tata... şopti înăbuşit doamna Floarea.

— Poate ai intenţia să mergi şi tu?

— Să vedem, zâmbi palid doamna Floarea; trebuie să cer învoire dela doctor.

Domnişoara Cireaşa îşi zbătu mânile, apărându-se.

— Fără doctor! strigă ea.

Apoi se linişti şi-şi reluă socotelile sale interioare:

— Să vedem, de ce m'am gândit că trebuie să-l chem pe domnul Dionisie Micu. Fără îndoială că pentru masă: domnul Modru ne va face onoarea şi plăcerea să prânzească cu noi. E o faptă bună şi asta, orice s'ar spune; domnul Modru va găsi poate de cuviinţă să ne dea şi un sfat folositor. Nu i-l pretind, dar dacă domnia-sa crede că e prietin al nostru, mi-l va da.

M'am înclinat, fără să dau o asigurare formală, neştiind despre ce poate fi vorba.

In atitudinea aceasta a mea era mai mult automatism profesional, căci în fundul fiinţei mele eram hotărît nu numai să dau orice sfaturi, dar să săvârşesc orice jertfe. Dezlegătoarea de enigme m'a privit ca să mă citească, şi a părut mulţămită. In acea clipă

s'a auzit din casă, pe uşa deschisă, soneria moale a unui ceasornic. Am numărat unsprezece bătăi.

— Asta e explicaţia! a zis domnişoara Cireaşa. Ştiam că este ceva, dar nu-mi aminteam. La ora aceasta s'a anunţat stimatul domn Dionisie Micu. Credeam că trebuie să-l chem, însă domnia-sa vine din iniţiativă proprie.

— Ascultă, Cireşico, se întoarse cu oarecare severitate doamna Floarea, ştii că poveştile domnului Micu nu-mi fac o plăcere deosebită. De ce l-ai chemat?

— Nu l-am chemat eu; s'a anunţat singur. A aflat poate că vine domnul advocat şi vrea să-i ceară o consultaţie.

Doamna Floarea şi-a acoperit ochii cu palma mânii stângi; a rămas puţin aşa; apoi a suspinat. S'a ridicat şi a intrat în casă. Domnişoara Cireaşa s'a grăbit s'o ajungă din urmă. Am avut impresia că surorile s'au îmbrăţişat; că domnişoara Cireaşa a pus oarecare pasiune în gest, deoarece, întorcându-se, a făcut un mic popas în prag ca să-şi inspecteze la oglingioară faţa şi să-şi dreagă cu roşu buzele.

Când şi-a reluat locul la mesuţă în faţa mea, s'a auzit şi cheia lui domnu Micu la portiţa grădinii. Domnişoara Cireaşa mi-a zâmbit:

— Domnul profesor e exact; însă, la

dreptul vorbind, sora mea are dreptate. Intrucât te-ar putea interesa pe dumneata alte poveşti ale domnului Micu? Pe cea principală ţi-am spus-o eu.

Domnul Dionisie Micu era un personagiu puţintel rigid, corect îmbrăcat, cu cravată neagră şi manşete scrobite de modă veche. Işi scoase dela şase paşi pălăria tare şi salută, aplecându-se reverenţios. Avea frunte naltă, prelungită de o pleşuvie lucie; mustaţa şi sprâncenele le avea bogate şi neîncărunţite, ca pentru contrast.

Domnişoara Cireaşa făcu prezentările, apoi se aşează la locul ei, poftind pe profesor să ia loc. Părea gravă şi preocupată, însă cu un surâs la colţul buzelor.

— Aşi putea oare afla, dragă domnule profesor, ce mâncăm astăzi? întrebă ea cu grijă.

— Da, domnişoară. Soţia mea vă roagă să lăsaţi pe ziua de azi la o parte paparada. In fiecare zi ouă, nu e consult pentru sănătatea domnieivoastre. De asemenea în fiecare zi iaurt şi fructe. Aşi crede şi eu că trebuie să vă atrag luarea-aminte asupra faptului că fructele sânt bune pentru organismul nostru la timpul fructelor, după cum legumele la timpul legumelor. Anotimpurile însăşi arată rânduiala regimurilor alimentare; fructe din Siria şi castraveţi dela Istambul nu sânt sănătos lucru. Dar să

lăsăm asta şi să depun lista prânzului domniei voastre, aşa cum l-a întocmit muierea mea. Vin — de Târnave. Sper că va plăcea şi onoratului domnieivoastre oaspete.

— Imi place vinul de Târnave, l-am încredinţat. Eu sânt de dincolo de Olt, din Făgăraş.

— Aa! s'a mirat prelung şi cu plăcere domnul Dionisie.

— Mirarea domnului profesor e prefăcută, s'a veselit domnişoara Cireaşa, căci i-am spus domnului profesor cine eşti şi de unde eşti.

— Intr'adevăr, aşa este, a râs cu stăpânire domnul Dionisie; observaţia domnişoarei Cireaşa e întemeiată, ceeace nu mă poate opri să mă mir din nou şi să mă socotesc bucuros.

— I-am spus domnului advocat Modru şi chestia cu Societatea pe acţii.

— Aşa? mi-am închipuit. Aţi fost bună, domnişoară, şi aţi făcut bine ca totdeauna; dar îmi voiu lua libertatea să explic şi eu cum au decurs în amănunt lucrurile. Nu-i vremea acum; nu-i nici locul potrivit. Poftesc pe domnul advocat să-mi arate cum şi când aşi putea avea onoarea să-l găsesc la oficiul său.

Domnul Dionisie a rămas puţintel pe gânduri

— E un lucru vrednic de scris într'o

carte... adăose el după aceea. Dacă nu s'ar fi exercitat în dauna mea, aşi putea spune că îl admir. Tot aşa Machiavel admira pe acel mare criminal care a fost Cezar Borgia. Insă dacă „Prinţul", cum pare a pretinde Machiavel, are dreptul la o morală proprie de cele mai multe ori în dezacord cu morala curentă, nu tot acelaşi drept l-ar putea pretinde domnul doctor adversarul meu. Nu va fi pretinzând domnul doctor Constantin Ionescu, om ca mine şi ca domnia-voastră, că ar fi având privilegiul acelui condotier ilustru. Chiar dacă va fi pretinzând că-l are, atunci e necesar să cugete şi la finalul tuturor operaţiilor lui Cezar. Aşa că se va supune soartei noastre comune; iar mai întăiu va răspunde înaintea magistratului şi pentru societatea mea pe acţii, şi pentru altele multe. Ca profesor cu metodă, m'am informat şi am întocmit un repertoriu de patruzeci-şi-şase de afaceri ale domnului doctor, de afaceri, cum vă spun, în contradicţiune cu legile care guvernează ţara şi naţia.

După aceste declaraţii, domnul Dionisie păru a-şi aminti de ceva şi-şi lovi fruntea cu palma.

— Imi amintesc abia acum de ce mi-a spus Agripina. Doamna Floarea e aici?

— Da, domnule profesor, îi răspunse cu seriozitate domnişoara Cireaşa.

— Atunci rog să fiu scuzat; nu-i timp şi loc pentru niciun fel de digresie. Am întârziat mai mult decât se cuvine. Agripina mi-a recomandat să las însemnarea şi să mă întorc, deoarece sânt de lipsă la afacerea noastră, ca într'o zi de sărbătoare. Avem oaspeţi dela noi. Mi-a atras atenţia că se află aici şi sora domnieivoastre, căreia eu nu-i sânt prea simpatic, datorită împrejurărilor. Recunoştinţa mea faţă de doamna Floarea, pentru tot binele ce ştiu că mi l-a făcut, trebuie să includă şi grija, din partea mea, de a o scuti de asemenea întâlniri. Dacă ar afla domnul doctor, doamna Floarea se poate să aibă neplăceri. Domnul doctor e un bărbat ager şi bănuitor. E şi un bărbat puternic, însă, precum am spus, n'are drept la elogiul unui Machiavel.

Domnul Dionisie Micu se pregătea de retragere. Totuşi ar mai fi stat, dacă nu s'ar fi simţit din interiorul casei paşii doamnei Floarea. Atunci simpaticul nostru profesor avu un început de panică. Rămase pe loc foarte încurcat şi umilit.

Doamna Floarea se opri în prag şi ne privi. Căutătura ei amară se aţinti asupra profesorului.

— Domnule Micu, zise ea cu blândeţă, te-aşi ruga să-mi faci un serviciu.

— Cu cea mai mare grabă şi plăcere, doamnă, răspunse profesorul, rămânând în-

cremenit la locul său. Eram chiar pe punctul de a mă retrage.

— Află, domnule profesor, că nu-i acesta serviciul ce-ţi cer.

— Sînt prea bucuros, doamnă.

Profesorul îndrăzni să treacă înainte şi să-i sărute mâna. Părea încântat de favoarea ce i se face, dar era atent, ceeace arăta că, subt înfăţişarea lui puţin naivă, se împleteau ascunzişuri complicate.

— Aşi vrea să plece cât de degrabă această telegramă, domnule profesor, urmă doamna Floarea. Te interesează puţin şi pe dumneata prin consecinţele ei. E o telegramă adresată soţului meu la Cluj — hotel Central.

— Domnul doctor se află la Cluj?

— Da. Ii cer soţului meu să rămâie în Cluj şi să mă aştepte mâni, la ora 11, în cancelaria domnului notar public Claudiu Roman. Să mă aştepte neapărat, pentru afaceri.

Vocea doamnei Floarea părea liniştită; domnişoara Cireaşa, însă, percepea în accentul ei ceva nou şi deveni deosebit de atentă.

entimentul meu pentru domnişoara Cireaşa a făcut progresul cel mai mare cu putinţă în timpul cel mai scurt; de aceea nu se putea să rămân eu în Bucureşti, când zâmbetul viclean ce-mi era drag lucea subt altă latitudine a pământului. Am lăsat pe doamne să plece singure, dar se hotărîse în sfatul nostru, în dorinţa ochilor domnişoarei Cireaşa, în destinul meu pe care îl socoteam definitiv limpezit, că nu voiu lipsi dela întâlnirea hotărîtă a-doua-zi în oficiul domnului notar public Claudiu Roman.

Răstimpul cât am rămas singur, absurd de singur şi de neliniştit, l-am întrebuinţat ca să-mi chem secretarii spre a pune în rânduială treburile celor trei zile următoare, în care bănuiam că voiu lipsi din Bucureşti. Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într'o călătorie minunată care n'are loc şi timp; ştiam însă că

viaţa mă va umili şi mă va întoarce de unde plec. Afacerile sânt afaceri. Totuşi aveam drept şi la puţină nebunie.

Am ajuns la Cluj cu un tren de dimineaţă. Plăcerea mea a fost mediocră întâlnind, la ieşirea din gară, pe domnul notar public Claudiu Roman. Am acceptat totuşi să mă opresc o clipă ca să-i strâng mâna, sperând că voiu afla dela domnia-sa cele dintâiu veşti ce mă interesau.

Mi s'a părut că evită să mă privească. Mi-a mărturisit că a venit întru întâmpinarea mea din ordinul domnişoarei Cireaşa.

L-am întrebat cum se află doamna Floarea şi ce face.

— Doamna e bine, m'a informat el. Vă-aşteaptă în oficiul meu la ora 11; doreşte să nu lipsiţi.

— Dacă nu mă înşel, va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu?

— Va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu, a încuviinţat bătrânul Claudiu Roman. Trebuie să vă mărturisesc, domnule advocat, că mi-e frică.

— Nu înţeleg de ce frică poate fi vorba.

— Veţi înţelege numaidecât. Vă rog să mă urmaţi până la trăsura mea. Să mă iertaţi că nu vă pun la dispoziţie un automobil, dar eu nu întrebuinţez decât trăsură cu cai. Mi se pare mai comod şi mai sigur. Calul şi vizitiul meu au o vârstă înaintată,

ceeace mă face să umblu dela un loc la altul fără bătaie de inimă. Poftiţi, vă rog, trăsura e largă; ar fi putut încăpea şi domnişoara Cireaşa; dar domnia-sa a fost grăbită să se ducă mai curând cu florile la cimiteriu; iar de-acolo vine de-a dreptul la casa pe care a locuit-o excelenţa sa generalul. Acolo mergem şi noi. Pe doamna Floarea n'o mai găsim, doamna Floarea nu apare decât la ora hotărîtă.

Bătrânul Claudiu Roman vorbea întrerupt; îmi arunca din când în când o privire furişată. Eu aşi fi dorit informaţii definitive despre domnişoara Cireaşa, însă mă mulţămeam să ascult ce-mi spune domnul notar public şi să privesc echipagiul. Bătrânul Ianoş, c'o mustaţă clasică, solemnă şi cătrănită, făcea pe capră gesturile cele mai moi şi mai rotunde, ca să nu-şi strice înfăţişarea nouă sau ca să nu producă spaimă calului unghiular cu copite enorme. De mult uitase spaimele acel bătrân patruped; părea deşertat de orice bucurie şi orice violenţă; alămurile hamurilor lui dădeau fulgerări în soarele dimineţii. Trăsura arhaică era glănţuită din proaspăt; deşi ducea bucuria mea, totuşi părea funebră. Era o trăsură de notar, făcută să întovărăşească mai ales ultimele călătorii ale clienţilor.

— Stimate domnule advocat, îmi zise cu grijă bătrânul notar aplecându-se spre ure-

chea mea, m'am obişnuit să-mi fie teamă de domnul doctor Constantin Ionescu. Obiceiul acesta îl are şi doamna Floarea. In toate împrejurările domnul doctor şi-a impus voinţa. Fie în afacerile publice, fie în afacerile sale domestice, domnul doctor s'a deprins să înlăture orice rezistenţă. A avut lupte mari, precum singur a declarat, şi le-a câştigat pe toate. Fiind astfel domnia-sa un biruitor al vieţii, stau şi mă cuget ce sorţi putem avea noi...

— Care noi?

— Vorbesc de doamna Floarea. Ce sorţi de izbândă putem avea? Zic: ce sorţi de izbândă putem avea, căci eu, personal, aşi dori s'o sprijin; şi dacă doreşti şi domnia-ta să-i dai un sprijin, atunci întrebarea mea e bună. Ori poate domnia-ta, domnule advocat, preferi să rămâi un abservator neutru?

— N'aşi putea spune că prefer aşa-ceva.

— In acest caz e bine că aţi venit la Cluj.

— Insă, domnule notar public, e necesar să afli cel puţin domnia-ta că venirea mea la Cluj nu s'a produs în interesul strict al doamnei Floarea. Am şi alte motive să fiu aici.

— Bănuiesc, a şoptit bătrânul Roman, însă ceasul al unsprezecelea al acestei zile binevoieşte a mi-l da clientei mele şi mie. Căsătoria aceasta s'a făcut subt regimul

dotal; contractul l-am scris eu însumi, cu mâna mea; cuprinde toate specificările şi prevede toate eventualităţile.

M'am întors cu mirare spre tovarăşul meu:

— Ştiam că e vorba de un testament, nu de un divorţ.

— E vorba de amândouă, stimate domnule advocat. Am prevăzut tot, cum a fost de datoria mea; însă nu puteam prevedea cazul când soţia se resemnează şi se supune unei voinţi care o covârşeşte. De asta mă tem eu mai-cu-seamă şi nu cred în niciun succes.

— Să vedem, am zis eu încruntând sprînceana; mai este şi domnişoara Cireaşa.

— Este şi domnişoara Cireaşa, a zâmbit bătrânelul; însă ea e preocupată de ale sale. Să încercăm s'o convingem să fie şi ea de faţă. Nu ştiu dacă va consimţi. Are griji mari.

— Crezi? m'am mirat eu cu oarecare exagerare.

— Cred, a zis cu tristeţă bătrânul notar. Istoria se repetă — fie în ce priveşte soarta popoarelor, fie în ce priveşte biata fiinţă omenească, supusă iluziilor, adică înşelărilor de tot felul. Nu te supăra de această reflecţie nevinovată, stimate domnule advocat; afacerea de care se leagă ea s'o lăsăm pe mâni; iar astăzi să vedem ce ajutor putem da doamnei Floarea.

Vizitiul cu mustăți mari oprise. Mai bine zis, se oprise calul singur, aplecându-și botul spre genunchi și rămânând într'un fel de cugetare afundă. Cu aceiași înfățișare filosofică și golit în mare măsură de entuziasmul cu care plecasem din București, am urmat pe bătrânul Claudiu Roman pe subt bolta unei clădiri vechi. Am urcat la primul etaj, călcând pe covor moale și împresurați de tăcere. Un om fără vârstă, nalt și uscat, cu înfățișare de militar și părând intendentul clădirii, se arătă un scurt răstimp, ne deschise o ușă și se retrase discret, fără de niciun cuvânt.

Am trecut printr'o odaie cu scorțuri, panoplii și trofee de vânătoare; am intrat în altă cameră, tixită de rafturi de cărți. Storurile erau pe jumătate ridicate și lăsau să pătrundă destulă lumină spre zidul dimpotriva ferestrelor, unde era atârnat, în ramă brună de nuc, portretul unui bărbat cărunt, cu mustăți galice și ochi adânci umbriți de o frunte proeminentă. Ceva din ironia gurii și din expresia privirii îmi amintea vag altă privire și alt zâmbet; am cunoscut îndată pe tatăl domnișoarei Cireașa. Era autorul testamentului și discipolul lui Grigore Priceputu. Dintr'odată m'a privit fix de dincolo de moarte, așa cum privesc uneori portretele.

Mi s'a zbătut inima. Bătrânul notar Clau-

diu Roman rămăsese lângă uşă, cu fruntea plecată şi cu mânile împreunate ţinând pălăria. Părea şi el un portret sau o fantomă. Cineva străin mă atinsese pe umăr. In clipa următoare, fără să întorc capul, am ştiut că mă atinsese mâna uşurică a domnişoarei Cireaşa.

Când m'am întors, i-am văzut ochii umbriţi de lacrimi. M'a lăsat să-i sărut vârfurile degetelor. Credeam că trebuie să-i spun câteva cuvinte; ea mi-a făcut semn să tac. Portretul urma să ne privească stăruitor.

Intr'un timp fiica umbrei mi-a cuprins braţul şi m'a scos prin odaia cu trofee şi pe subt bolţile scărilor la lumină şi la lume. Notarul cel bătrân ne-a urmat, împovărat ca de o întristare. Vizitiul a făcut un gest retractil, calul şi-a părăsit meditaţia. Atunci domnişoara Cireaşa şi-a adus aminte că are glas.

— Intăiu am fost la ţintirim, mi-a explicat ea. Am adus flori din grădina noastră dela Bucureşti. Floarea a fost foarte mişcată; a venit cu mine şi a stat puţin în camera de lucru a tatălui nostru. N'ai să te miri când am să-ţi spun că a vorbit cu el.

I-am simţit braţul tremurând subt al meu. Am ajutat-o să se urce în trăsură.

— Pe urmă am rămas singură, până ce

ai venit dumneata. Când ai intrat, nu m'ai văzut?

— Nu.

— Totuşi eram acolo. Am vorbit şi eu cu dânsul, fără cuvinte. Şi el m'a ascultat în tăcere. Nu ţi se pare ciudat?

— Nu.

— Nu spui nimic de asemenea nebunie?

— Nu spun nimic.

O simţeam lângă mine vibrând de exaltare; aşi fi vrut s'o îmbrăţişez; m'aşi fi mulţămit să-i sărut iar vârfurile degetelor cu unghioare roşii tăiate în formă de ghiară; însă în faţa noastră sta figura severă şi amărîtă a notarului. El nu putea aproba nimic din toate aceste nebunii vorbite sau făptuite.

Am ocolit un timp prin peisagiile luminoase ale unui Cluj primăvăratic. La ora 11, am intrat în oficiul foarte vechiu şi foarte curat întreţinut al domnului notar public Claudiu Roman.

Doctorul sosise cel dintâiu şi aştepta. Când m'a văzut lângă domnişoara Cireaşa, a avut un uşor zâmbet sarcastic. Claudiu Roman l-a salutat fără vorbe şi s'a aşezat în fotoliul său larg de piele, punând între el şi noi, adică între el şi lume, cliturile de dosare care împovărau biroul masiv.

In acea clipă, s'a deschis o uşă dela camerele interioare şi a intrat, cu masca-i obo-

sită, în rochie neagră, doamna Floarea. O doamnă bătrână, cu pieptănătură de modă veche în bandouri, şi c'un costum de portret dela 1870, făcu doi paşi în urma ei şi se opri în umbră. Era soţia, sau sora, sau o rudă a domnului notar Claudiu Roman. Apăru pe o uşă scundă, în laturea stângă a notarului, şi un fel de secretar sbârcit şi spân, care începu dintr'odată a ne cerceta în amănunt, alergând dela unul la altul cu nişte ochi negri şi neliniştiţi de şobolan.

Domnul doctor Constantin Ionescu se întoarse cu asprime către doamna Floarea:

— Ce însamnă asta?

Doamna Floarea nu-i întoarse imediat răspunsul. Se opri, fără a se aşeza.

— Domnule, îi zise ea, am venit la Cluj, ca să accept, caşi sora mea aici de faţă, testamentul tatălui meu...

— Care testament al tatălui tău vă desmoşteneşte.

— Care testament, dacă vrai dumneata, ne desmoşteneşte. Cuvântul, însă, îl găsesc nepotrivit, şi am asupra acestui act o cu totul altă părere decât dumneata.

— Da? mă mir. Aveam impresia că şi domnul notar acceptase punctul meu de vedere; de asemenea domnul Emanoil Modru aici de faţă. De asemenea doctorul alienist Herţa. De asemenea magistraţii cu care

am avut onoarea să vorbesc și cărora le-am expus cazul.

— Se poate, răspunse cu indiferență doamna Floarea. Să verificăm. Acceptat-a domnul notar punctul dumnitale de vedere?

— Mă rog domniilorvoastre, n'am acceptat nimic.

— A acceptat așaceva domnul Emanoil Modru?

— Nu cred... am răspuns eu cu destulă brutalitate.

— Dar bine, Florette, tresări din locul său doctorul; dacă nu se pot face rezerve asupra stării mintale a tatălui tău, atunci cel puțin purtarea ta e nebunia cea mai calificată. Ce înseamnă această punere în scenă? ce e atitudinea asta pe care îți permiți s'o iai față de mine?

Nu știu dacă vreodată un actor de comedie a putut înfățișa mai bine decât doctorul atitudinea găinii care a clocit și a scos pui de rață. Domnul doctor rămânea pe țărm și puii de rață se depărtau pe baltă.

Rățușca interesantă nu păru că ar tinde să iasă din oboseala sa calmă.

— E într'adevăr o punere în scenă, dădu ea răspuns. Am vrut să am martori nu atât pentru declarația ce am făcut, cât pentru alta, ceva mai importantă.

— Nu-ți permit să mai urmezi pe acest ton.

— Cu toate acestea, domnule, voiu urma pe tonul care-mi convine. Socot că operaţiile dumnitale împotriva hotărîrii tatălui meu au încheiat o serie lungă de jigniri şi uneltiri. Am răbdat toate până acum; sânt hotărîtă să nu mai rabd.

— Înţeleg bine? sau nu ştii ce spui?

— O, înţelegi foarte bine, suspină doamna Floarea; cer divorţul.

Doctorul sări cu violenţă din locul său. Mânia lui era însă joc de teatru; împotriva adevărurilor domnia-sa nu putea rămâne decât un iscusit retor.

— Triplă aberaţie! strigă el.

Apoi adăogi numai pentru doamna Floarea, cu voce mai joasă, holbându-se:

— Nu-i acum momentul să rămâi singură şi dezarmată. Al doilea, am pentru tine un sentiment adânc, care a sporit în atâţia ani de căsnicie. Al treilea, nu înţeleg cum ai putea uita grijile şi atenţiile mele, luxul de care te-am înconjurat, succesele mele de care ai beneficiat. Am dat lupte grele, ca să răzbesc în rândurile dintâiu ale societăţii, am avut biruinţi pe care nu le-a avut nimeni în zilele noastre, într'un timp aşa de scurt. Aşi fi avut dreptul, dacă vrai, să te dau eu pe tine la o parte, de oarece aşi fi găsit posibilităţi şi combinaţii mai bune; totuşi te-ai bucurat tu lângă mine de toate; şi acum iată recunoştinţa ta.

— Sânt silită să declar că ai dreptate şi că sânt cu totul nerecunoscătoare, confirmă cu blândeţă doamna Floarea.

— Atunci?

— Atunci vreau să fiu liberă. M'au jignit toate acele succese nedrepte şi neleale.

— Ce ştii tu! Şi asta o vezi abia acum?

— Ba am văzut asta de mult şi am tăcut pentru motive care nu te interesează.

— Mă îndoiesc de echilibrul raţiunii tale.

— Nu te îndoi, zâmbi doamna Floarea. Ai putea avea prilejul să mă auzi dezvoltând în faţa magistraţilor unele din campaniile dumnitale în care nu foloseai onestitatea drept armă. Află că ştiu precis ce-mi datoreşti după contractul de căsătorie şi am siguranţa că nu voiu fi frustrată cu nimic. Cunoscându-ţi metodele, mi-am luat toate măsurile.

— Cad ca din cer! strigă cu patos şi cu priviri scânteietoare doctorul. Am crezut totdeauna că am lângă mine o soţie onestă.

— Nu te-ai înşelat.

— Cu toate acestea, am avut lângă mine o spioană.

— Te înşeli.

— Şi totuşi mi s'a părut la început că ai cu totul altceva decât indiferenţă faţă de fiinţa mea.

Doamna Floarea nu răspunse la acest apel.

— Iar acum îţi sânt indiferent şi într'atât mă urăşti?

— Nu te urăsc.

— Cum îmi spui asta! Iubeşti poate pe altul?

— Te înşeli şi de data asta.

— Pentru Dumnezeu, fă-mă să înţeleg.

— Nu ştiu dacă argumentul meu are destulă valoare pentru dumneata. Imi eşti indiferent şi nu te stimez. Ştiu că, din punctul dumnitale de vedere, asta ar părea o prostie, şi o căsnicie poate dura cu indiferenţă şi fără stimă. Insă ceva din observaţiile ce ai făcut, se nemereşte să fie adevărat. Dumneata ai găsit o lipsă tatălui meu, când ai luat cunoştinţă de felul cum a dispus de averea sa: o lipsă asemănătoare am eu. Sânt din alt neam decât dumneata, şi din altă regiune a vieţii; despărţirea noastră a fost hotărîtă dela începutul lumii; concubinajul nostru n'a fost decât un accident. Rămâi cu ale dumnitale, eu mă întorc şi mă duc dincolo.

— Cu morţii şi cu nebunii!

— Da, încheiè cu aceeaşi blândeţă doamna Floarea.

In acelaşi timp a privit cu o hotărîre intensă şi mistică în aşa chip pe fostul său soţ, încât acesta a putut avea sensaţia iremediabilului şi definitivului.

In tot acest răstimp de schimburi de

vorbe, până ce doctorul a plecat cu mişcări precipitate şi cu alură de ameninţare, domnişoara Cireaşa a fost spectatoare atentă, cu un zâmbet plăcut, la care se adăogea o uşoară ironie asemănătoare cu a portretului.

Doamna Floarea se aşeză însfârşit într'un fotoliu şi închise ochii cu trudă. Pentru întâia oară decând o cunoşteam şi o observasem, un zâmbet adevărat îi ilumină expresia feţei. Doamna îmbrăcată ca în stampele dela 1870 se retrase. Intră în umbră şi secretarul spân.

Domnişoara Cireaşa îmi făcu semn să mă apropii de ea.

— Stimate domnule advocat, vorbi ea, continuând a-şi păstra acelaşi surâs de plăcere; am motive să cred că sântem datori dramelor vieţii cu o compensaţie. Află că prima mea apariţie în biroul dumnitale nu era decât un act de trădare; nu doream decât să te cuceresc dela partea adversă; dar în şedinţele următoare am putut constata că viclenia mea a fost o capcană pentru mine. Având pe lângă asta motive să cred că nu-ţi sânt nici eu indiferentă şi că chiar vei fi având unele intenţii în ce mă priveşte...

— Mă rog frumos, domnişoară şi domnule, interveni deodată cu vioiciune domnul Claudiu Roman; vă rog să mă ascul-

taţi două secunde. Sânt dator să vă pun în vedere că momentul nu e bine ales pentru tranzacţii serioase. In această clipă, dumneavoastră amândoi sânteţi jucăria unei eterne iluzii...

Am şoptit:

— E motiv să nu întârziem până ce vom cunoaşte desamăgirea.

— Intr'adevăr, a reluat domnişoara Cireaşa, având motive să cred că nu-ţi sânt nici eu indiferentă şi că vei fi având unele intenţii în ce mă priveşte, îţi permit să mă săruţi în acest moment şi faţă cu toată lumea.

„Toată lumea" era domnul notar Claudiu Roman.

„Toată lumea" s'a sculat din jilţ şi s'a dus să se uite pe fereastră. De auzit, însă, a auzit. După care „toată lumea" s'a întors şi, dând probabil o semnificaţie juridică acestei împrejurări, ne-a felicitat cu seriozitate.

Bucureşti, 1939.

LACRIMILE
IEROMONAHULUI VENIAMIN

Unde a fost găsită cartea lui Veniamin Ieromonahul

cum doi ani, în vremea Sfintelor Paşti, m'am învrednicit să văd Sfântul Munte. De mult doream să cercetez acele locuri depărtate, unde bătrânii noştri se duceau să se închine măcar odată în viaţa lor. Deci, având putinţa, după isprăvirea războiului, să scap din robia duşmanilor, după multe trude, năcazuri şi rătăciri, prin ţara turcească şi bulgărească, am nemerit ca într'un liman fericit acolo unde, la malul mării şi pe coasta muntelui, se înşiră foarte multe, frumoase şi vechi mănăstiri. Unele din ele sânt zidite încă din vremea când stăpâneau la Constantinopol împăraţi creştini şi Turcii încă nu trecuseră din olaturile Asiei către noi. Impărăţia Bizanţului dărâmându-se acum cinci sute de ani, păgânii

au pus piciorul pe grumazul creştinilor; de Sfântul Munte n'au îndrăznit însă a se atinge, ci au lăsat mănăstirile nestricate şi monahii nesupăraţi până în zilele noastre.

Când am ajuns eu acolo, la' o mănăstire mare care se chiamă Vatopedi, era în amurg, în Vinerea Patimilor. Şi cum am pus piciorul din luntre pe ţărm, în faţa zidurilor şi clopotniţelor mănăstirii, am' auzit tocând de denie. M'am înfăţişat acolo la sfânta slujbă, am văzut îngroparea aerului, cu făclii şi cântări, şi am fost bine primit de egumen. I-am spus că sânt un pribeag din ţara românească, că m'am luptat în războiu şi abia am scăpat din robia Turcilor. M'a îmbrăţişat şi m'a' poftit să petrec acolo sfintele sărbători ale Invierii.

In acele zile de odihnă, am cercetat eu lăcaşurile din cuprinsul mănăstirii pline de podoabe, de cărţi şi zugrăveli. Intr'un corn de zid, pe o lespede, am găsit săpată stema Moldovei, bourul, şi deasupra ei chip de Voievod, închinând prea curatei Fecioare o biserică. Intrebând pe monahi cine este acel Voievod, ei n'au putut să-mi deie răspuns. Slovele, ziceau ei, s'au ros şi s'au şters de ploi şi vreme, şi nu se mai poate dovedi care anume Voievod este; însă spun unii aşcheţi bătrâni trăitori sus, pe stâncă, la schitul Sfântului Grigorie, că acolo au a-

pucat ei pe un ieromonah foarte vechiu şi foarte învăţat dela Moldova', care ştia cine-i Voievodul acesta.

Mirat de răspunsul monahilor, m'am suit într'o după-amiază în munte; şi răsbătând pe cărări, printre dumbrăvi de măslini şi aluni, am ajuns la' schimnicii din schitul Sfântului Grigorie. Foarte cu anevoie am aflat pe unul, care mi-a' putut vorbi despre ieromonahul venit dela Moldova.

— Acela a fost un cărturar ş'un sfânt, îmi dădu el lămurire; şi când sălăşluia el încă aici, slab şi aproape de sfârşitul vieţii, eu eram frate tânăr, abia' intrat în schit. Părintele Naftanail, egumenul, m'a' dat la ascultare sub mâna lui, ca să învăţ a scrie ş'a înflori cărţi sfinte. Ş'am şi petrecut în chilia cuviosului şi dreptului Veniamin trei ani, până ce Dumnezeu l-a chemat la sine, întru lumină şi fericire veşnică. Dela el am aflat că Voievodul săpat pe lespede, la mănăstire, ar fi fiind unul Ştefan —care a stăpânit cu tărie şi dreptate în vemea veche ţara Moldovei, biruind în multe rânduri pe păgâni şi slăvind pe Dumnezeu cel adevărat, până la împlinirea' veacului său. Apoi când stam eu de vorbă cu dânsul în chilia lui şi între cărţile lui, şi-l întrebam de întâmplările vieţii lui, de multe ori suspina amar şi-mi spunea' că el din ţara lui a pribegit ne mai putând' suferi ti-

căloşiile omeneşti şi risipa Patriei. Ş'avea el un catastif scris de mâna lui, pe care-l deschidea uneori şi cetea în el, şi parcă se întrista şi rămânea pe gânduri... Atunci nimeni nu putea grăi cu dânsul. Parcă nici n'auzea glasul oamenilor, şi cu ochii parcă privea în altă lume, ori în trecut. Catastiful acela al părintelui Veniamin a rămas între cărţile schitului, dar nimeni nu-l poate pricepe, fiind scris într'o limbă străină, şi noi aici nu vorbim şi nu scriem decât grecește.

Am cerut călugărului să-mi arate cartea aceea tainică, scrisă de mâna cuviosului schimnic Veniamin. După ce m'a dus într'o chilie părăsită şi aproape risipită, plină de hârţoage colbăite, monahul a început să caute. Ş'a cercetat, ş'a vrăfuit vreme multă cărţile şi catastifurile vechi, şi 'ntr'o târzie vreme a izbândit însfârşit să scoată la lumină un teanc de foi verzui, cusute la margine cu mătasă albastră. Mi l-a dat şi eu l-am deschis îndată, cu inima bătând.

Era într'adevăr cartea cuviosului Veniamin. Putea să rămâie pentru totdeauna prăpădită. Intâmplarea mi-o scosese înainte.

M'am aşezat la o măsuţă, şi am început a dezlega buchile chirilice, trase cu înfloriturí şi cerdacuri.

Pe foaia de deasupra era scris aşa, cu slove roşii:

Aici sânt

Lacrimile robului lui Dumnezeu

VENIAMIN IEROMONAHUL

dela Sfânta Mănăstire Râşca, din ţara

Moldovei.

Celelalte foi erau scrise cu cerneală neagră, destul de citeţ şi de curat.

Cum am început a deslega cuprinsul lor, o mare bucurie ş'o mare uimire mi-au străbătut sufletul. Căci în cartea aceea rătăcită găseam scrisă, cu durere şi dragoste, istoria neamului nostru românesc dintru începuturile lui şi până la vremea când ieromonahul Veniamin a pribegit din ţară. El arată de ce a pribegit: căci n'a mai putut suferi scăderea şi ticăloşirea ţării, căci îşi simţea inima arsă şi otrăvită cugetând la slava ei de altădată.

Ceteam cu bucurie cartea bătrânului Veniamin, pentrucă ea ridica din lumea întunericului viaţa celor care au trăit înaintea noastră pe acest pământ. O ceteam cu uimire, pentrucă după amărăciunea pe care bătrânul o mărturiseşte pentru scăderea din zilele lui, deodată iar îşi înalţă sufletul, prorocind zilele viitorimii.

Asta mi se părea mie cel mai ciudat şi mai de mirare lucru! Că vremurile noastre de cumpănă, de războaie, de nenorociri, de

înălţare, de izbândă şi de unire, — erau prorocite de către călugărul acela pribeag, în cartea aceea a lui, scrisă acum o sută şi şapte ani! De aceea n'am avut răgaz şi tihnă până ce n'am copiat cuvânt cu cuvânt, foile acelea, dela început până la sfârşit. Am stat, pentru asta, la schitul Sfântului Grigorie, în munte, şaptesprezece zile. M'am hrănit din masa săracă şi puţină a schimnicilor ş'am dormit pe scândură tare, până ce lucrarea mea a ajuns la bun sfârşit. Apoi am plecat dela Vatopedi, cu gândul să dau la lumină această carte minunată, „scrisă cu lacrimi şi sânge", cum spune însuşi ieromonahul Veniamin.

La lămuririle acestea, socotesc că trebue să mai adaog ceva.

Cărturarul cel bătrân de odinioară, mărturisind vedenia în care a cunoscut ca într'un abur fermecat viitorul, nu lămureşte chiar în amănunt ceeace am cunoscut ş'am trăit noi în aceste grele zile. Totuşi, cu un veac înainte, el vede că neamul nostru, năcăjit şi horopsit, sfârticat şi împrăştiat subt stăpâniri străine, va ajunge cândva o zi a răscumpărării, când se va întregi şi va porni unit pe căile viitorimii, pentru a-şi îndeplini solia pe care i-a hotărît-o Dumnezeu.

Acum o sută de ani ieromonahul Veniamin cunoştea prea bine că neamul nostru a ajuns la marginea prăpăstiei.

O parte gemea subt stăpânirea turcească, hărţuit, împilat şi stors de liota de slujbaşi a unui Domn străin.

O parte era îngenunchiat subt domnia aspră a Maghiarilor.

O parte trecuse subt stăpânirea Austriacilor.

O parte era înjugat silnic la Muscali.

Şi cu toate acestea, era scris în rânduiala viitorimii ca încet-încet, într'un veac, lepra nenorocirii să cadă.

Intăiu, răscoala lui Tudor Vladimirescu hotăreşte alungarea Domnilor străini. Incet-încet, sub domnii pământene, poporul îşi vine în fire. Mai pe urmă, la 1859, Moldovenii şi Muntenii, care se despărţiseră de veacuri, se unesc iar, subt Vodă Cuza. Mai târziu, subt domnia înţeleaptă a Regelui Carol I, ţara se aşază pe temelii statornice. Insfârşit, în zilele Regelui Ferdinand I, după cumplite încercări şi restrişti, după un războiu lung şi greu, ca după o rânduire a lui Dumnezeu, toţi duşmanii neamului nostru îngenunche şi, după zile negre, răsare soarele şi pentru sufletul nostru. Şi se unesc şi Moldovenii Basarabiei şi Bucovinenii, şi Ardelenii, cu cei de un sânge, întregind neamul şi statornicind hotarele:

„Dela Nistru păn'la Tisa..."

In zilele lacrimilor, acestea le-a simţit şi

le-a prorocit monahul Veniamin, pribeag la Sfântul Munte, lângă malul mării. In singurătatea zilelor lui, la Vatopedi, a înălțat ca un altar slavei de altădată și a visat un viitor mai bun, cu bucurie și nădejde.

In paginile ce urmează tipărim cartea cuviosului Veniamin.

De ce a pribegit cuviosul Veniamin din Țara Moldovei

Eu, Veniamin Ieromonahul, am fost în zilele tinereţelor mele om zburdatic, însetat de petreceri și dezmierdări. Fiind cocon din neam boieresc, bogat și plin de fală, n'am cunoscut nevoia și durerea; ci toate ale lumii le socoteam întocmite pentru plăcerile mele. Am fost și 'n țări străine la învățătură ș'am văzut cetățile și oștile crailor, însă sufletul meu mult n'a folosit din aceasta.

Mai târziu, către mijlocul drumului vieții, după ce s'au prăpădit toți ai mei ș'am rămas singur, ca un călător întristat la margine de drum, s'a milostivit Dumnezeu de mine ș'am început a pricepe că toate ale lumii sânt deșertăciune și vânare de vânt.

Am cunoscut durerea și m'am bucurat: căci ea mi-a deschis calea către înțelepciune. Ș'abia atunci învățăturile cele din tine-

reţă şi cele văzute şi auzite, ca o sămânţă bună, au prins a da roadă. Ş'am privit în juru-mi ş'am văzut cine sânt şi unde trăiesc; ş'am văzut neamul meu ş'al părinţilor mei în risipă şi suferinţă; ş'am înţeles că viaţa mea nimic nu însamnă, dacă din ea măcar o parte n'o voiu închina obştei şi fraţilor mei sărmani şi neamului din care mă trag.

M'am străduit să fac bine, şi prea puţin am izbândit, căci ţara-i mâncată de străini şi de năravuri rele, poporu-i robit şi prost, şi 'n jurul nostru se întinde ca o noapte neagră.

Atunci, în singurătatea schivniciei mele, am stat ş'am cugetat la toate câte am cunoscut ş'am învăţat în cetăţile crailor din Apus, la toate cele cetite şi auzite, din vechi, ş'am văzut ce obârşie are neamul meu, cum a fost el odată slobod şi fericit, unit şi tare, şi la ce jalnică scădere a ajuns în zilele mele, înjosit şi călcat în picioare, rupt şi împărţit subt stăpâniri străine.

Am cugetat la furtunile vremilor trecute, în carre săbiile Voievozilor noştri au sclipit ca fulgere; m'am înfricoşat socotind cât sânge a curs pentru creştinătate pe pământul acesta, încât l-am putea socoti ca un ţintirim, sălaş al morţilor, din munte şi păn'la mare; şi m'am smerit către Domnul şi m'am rugat să-mi lumineze mintea şi sufletul; să înţeleg trecutul şi să dezleg dacă

va mai strălucii vreodată soarele izbăvirii pentru noi.

Atuncea, în acel an dela Hristos 1813, Domnul mi-a sădit în inimă ca o floare dorul să scriu o carte despre tot neamul românesc; şi-am şi purces la Putna, la sfântul mormânt al lui Ştefan-Vodă, unde, într'o noapte de priveghere şi de taină, mi s'a arătat năprasnică vedenie, precum voiu arăta la rândul său.

Intărit prin lacrimi şi nădejdi, dar ne mai putând trăi în risipa şi ticăloşia vremii, am hotărît să mă duc departe, pe-o stâncă pustie, să trăiesc acolo numai cu umbrele morţilor şi cu visurile viitorimii. Şi-am venit aici, la Vatopedi, în locuri unde a sunat odinioară cu fală numele lui Ştefan-Voievod apărătorul creştinătăţii, şi 'n chinovia dela Sfântul Grigorie, între dumbrăvi, privind marea neliniştită, m'am alinat şi-am scris pentru cei ce vor veni după mine istoria neamului meu.

Despre războaiele lui Traian-Impărat în Dacia.

fost dedemult, în vremea veche, o împărăţie mare, de care ascultau multe neamuri ale pământului. Oamenii care au ridicat pe lumea aceea putere se chemau Romani şi limba lor era cea latinească. Când se războiau ei şi supuneau popoarele, erau păgâni, închinători la idoli. Trimiţând însă Dumnezeu în lumea pământească pe sfântul Izbăvitor, fiul său, după Patimi şi după Răstignire, au prins noroadele acelei împărăţii a' se boteza ş'a primi legea creştinească.

Scaunul împărăţiei era la Roma', cetate care şi astăzi se află şi am văzut-o şi eu în ţara Italiei. Acolo, la' Roma, trăiau împăraţii, în palate de marmoră, în mare bielşug şi bogăţie. De acolo porneau poruncile lor, cătră marginile împărăţiei, la

oşti îmbrăcate în zale şi coifuri. Şi erau aşa de mari şi de tari acei împăraţi, încât la numele lor tremurau seminţiile până la marginea lumii şi-şi plecau fruntea în ţărână.

Iată însă că s'a găsit un neam, tot păgân caşi Romanii, care s'a semeţit împotriva lor şi s'a ridicat cu armele, bătând război tare şi cu izbândă. Acel neam trăia în Dacia, adică chiar în locurile unde trăim noi acuma, în munţi, între apa' Tisei, Dunăre şi Mare. Oamenii aceştia' n'aveau învăţătura şi legile Romanilor, nici palatele lor, nici rânduielile, drumurile şi oştile lor; erau însă dârji. Şi oştenii împăratului dela Roma multă vreme n'au avut ce le face.

Dar cam la o sută de ani după naşterea Mântuitorului, a venit în scaunul împărăţiei Traian împărat, care a hotărît să stârpească seminţia Dacilor şi să le cupindă ţara. Drept aceea a adunat oşti multe, a venit în Dacia, ş'a' dat război mare împotriva lui Decebal, craiul Dacilor, biruindu-l. Craiul Decebal s'a dat supus şi s'a închinat împăratului. Dar îndată ce-au ieşit Romanii din ţara Daciei, Decebal-Craiu, om aprig şi neliniştit, iar a adunat oşti şi arme şi s'a pregătit de alt război mai mare. Supărându-se pentru aceasta' Traian Impăratul, a venit iar, cu toată puterea; a zidit pod la Dunăre ş'a croit drumuri oştilor; şi s'a dat cumplit război, biruind

iarăşi Traian. Decebal, gonit şi împresurat în cetatea Sarmisagetuza, şi-a strâns în juru-i credincioşii care-i mai rămăseseră, şi-a îngropat comorile, şi şi-a ridicat singur viaţa cu ai săi, ca să nu cadă în robia biruitorilor.

Unii dintre Daci au fugit din ţară, alţii au pierit luptând în munţi; alţii s'au supus ş'au primit legea şi stăpânirea lui Traian-Impărat. S'au aşezat în Dacia oşti ale Impăratului, au venit aici slujbaşi, judecători şi meşteri ai Impăratului şi s'a făcut în Dacia orânduire caşi 'n celelalte părţi ale împărăţiei. S'au deschis şcoli cu limbă latinească, ş'au început a' se amesteca pământenii cu Romanii şi după ani şi veacuri s'au alcătuit într'un singur popor nou, Românii, care trăiesc şi-şi spun aşa până în ziua de azi.

Dar de o mie şi şapte sute de ani, de când şi-a aşezat aicea stăpânirea Traian-Impărat, au bătut multe valuri ş'au suflat multe furtuni şi multe schimbări s'au petrecut în ţara Daciei, cum se va' vedea îndată.

Când a văzut cuviosul Veniamin stâlpul lui Traian-Impărat, la Roma

Când am fost eu, acu şapte ani, la cetatea Romei, în Italia', am văzut acolo un

stâlp mare zidit din lespezi de piatră şi marmoră, de două ori mai nalt decât mitropolia din Iaşi. Acel stâlp a rămas în picioare din vremea lui Traian-Impărat şi în cinstea războaielor lui Traian din Dacia i l-a ridicat poporul acum o mie şapte sute de ani. Pe acel stâlp se văd toate icoanele războiului, săpate în piatră de iscusiţi meşteri. Şi privindu-l eu multă vreme, am băgat de samă cu uimire mare că robii daci care se aflau înfăţişaţi acolo, pe stâlpul Impăratului, au chipul şi îmbrăcămintea muntenilor din ţinuturile noastre. Tot aşa poartă chică şi îmbrăcăminte albă, şi opinci şi căciulă. Şi mi se părea că văd acolo pe unii din ţăranii noştri, pe care i-am cunoscut în zilele mele. Şi vorbind eu cu un învăţat călugăr papistaş din tagma sfântului Fran cisc despre aceasta, m'a întrebat el ce neam trăieşte acuma în părţile Daciei şi cum se numeşte. I-am răspuns eu:

— Cinstite părinte, acolo trăiesc Români!

— Atunci, a grăit el, poporul acela pe care Traian-Impărat l-a biruit şi l-a cucerit ş'a primit legea şi rânduiala împărăţiei şi s'a amestecat cu Romanii, a luat numele dela biruitori, dar el nu s'a schimbat în îmbrăcăminte şi obiceiuri. Ce fel de limbă grăieşte norodul din ţara domniei tale?

I-am arătat eu ce limbă grăieşte poporul dela noi şi i-am spus multe vorbe şi i

le-am tălmăcit pe latinie. Şi el s'a mirat mai tare de limba norodului dela' noi decât m'am mirat eu de chipurile de pe stâlpul Impăratului.

Mi-a zis călugărul:

— Precât văd eu, limba oamenilor acelora samănă prea mult cu limba' latinească; căci ei foarte multe vorbe le rostesc ca şi latinii, numai le-au prefăcut puţin în curgerea vremurilor. Asta dovedeşte că Dacii cei vechi n'au primit numai numele dela Romani şi numai rânduielile, ci şi limba; însă trăind în ţinuturi cu ierni aspre şi cu altă aşezare a' văzduhului şi-au păstrat portul lor cel vechiu...

Atuncea, la Roma-cetate, stând eu nopţi întregi la sfat cu învăţatul acela călugăr, vorbeam despre poporul nostru care dela Romani se trage, însă a rămas rătăcit, aici, departe şi singur, la hotarul pustiurilor şi a lumii varvarilor. Şi mă punea' el de multe ori să vorbesc româneşte şi ascultând cu luare aminte, înţelegea multe lucruri; şi zâmbind cu lacrimi mă îmbrăţişa şi-mi spunea *fratre!* pe latinie, ceiace înseamnă, caşi în limba noastră, *frate.*

Despre vremea barbarilor

In acele depărtate vremuri, după aşezarea stăpânirii Romanilor în Dacia', ţara era

frumoasă şi prea îmbielşugată. Pământenii scoteau holde nepreţuite şi creşteau pe coastele munţilor turme fără număr din toate soiurile de vite; prisăci şi livezi se ridicau în toate poienile şi pe văile apelor; iar în cotloanele munţilor scurmau băieşii sare, aur şi aramă. Şi venind dela miază-zi sfinţi părinţi, propovăduitori ai legii creştineşti, s'a botezat tot poporul, primind legea cea adevărată.

Fiind însă Dacia ţară de margine şi aşa de bogată, varvarii din pustie au început a o lovi şi a o prăda. Iar împăraţii dela Roma, slăbind şi căzând ca toate ale lumii aceştia, n'au mai putut trimite oşti de apărare; şi atunci au rămas pământenii singuri, nădăjduind numai la braţul lor şi la Dumnezeu.

A fost atunci ca un blăstăm asupra lumii. Seminţiile necunoscute ale Asiei înmulţindu-se peste samă în cuibarul lor, şi ne mai putându-se hrăni, iar în spre răsărit în cealaltă parte neputând trece din pricina mărilor nemărginite, au prins a se mişca într'acoace, spre Apus. Erau noroade rătăcitoare, care creşteau turme de vite şi trăiau în corturi. Invăţătura cărţii n'o cunoşteau, viaţa plugarilor o dispreţuiau, se închinau la idoli, la altarele cărora vărsau sânge drept jertfă, şi-şi agoniseau hrana prădând neamurile aşezate. Coloarea pielii lor era

galbenă și întunecoasă, părul aspru, ochii așezați pieziș și mici. Se îmbrăcau cu blăni de fiare și viața și-o petreceau, mai mult călări, cu ochii în zare și cu nările adulmecând după pradă.

Pornind din adâncimile mijlocului Asiei, s'au mișcat către Marea Caspiei și munții Uralilor. Pe urmă au trecut la Volga ș'au coborît către Marea Neagră și Dunărea. Din sălașurile lor vremelnice loveau împărăția Bizanțului ș'a Romei, prădând sate și târguri, răpind averi agonisite în veacuri de muncă și ducând în robie oamenii. Când îi grămădeau din urmă alte hoarde flămânde, cei dintâiu se mutau mai către Apus. Din când în când seminții acestea se băteau și 'ntre ele și se supuneau una pe alta. Căpitenia biruitorilor tăia capul căpiteniei biruite și din tidvă își făcea cupă de băut vin la ospețe. Adunând subt steagul lui și pe cei supuși, biruitorul îndrăznea și mai mult și intra și mai tare în hotarele împărăției, dând foc, prădând și vărsând sânge.

Impărăția Romei era veche de mai mult de o mie de ani. Popoarele ei trăite în rânduială și bielșug, fără grijă și habar, se moleșiseră. Oștenii cei tari de altă dată nu mai erau. Impărații nu mai aveau strășnicia de odinioară. Au fost bătuți și risipiți varvarii de multe ori, alungați și spâr-

cuiți cu deșteptăciunea minții și meșteșugul armelor. Dar hoardele și neamurile lor erau fără sfârșit. Piereau și se risipeau unii, — veneau alții în locul lor. Ca omizile cele fără număr în anii blăstămați: le aduni, le sfărâmi, le dai foc, vin altele și mai multe, rod pomii, trec dela livadă la livadă, trec peste câmpii și ape și rod codrii, și nimeni nu poate opri pustiirea lor.

Așa a fost și cu seminţiile Asiei. Au venit unele după altele fără contenire și au bătut o mie de ani așezările împărăției. Au pierit unele, au venit altele. Au pătruns în hotarele împărăției încet-încet, au cotropit ținuturi, s'au așezat în ele. Au venit alții peste dânșii și i-au scos, împingându-i mai departe, și așa încet-încet, valuri după valuri, au tot răzbit, până ce-au schimbat fața lumii.

Numele acestor limbi rele au rămas scrise în cărți, cu groază și cutremur. S'au chemat Huni, Goți, Ostrogoți, Vizigoți, Vandali, Bulgari, Unguri, Cumani, Tătari, Turci și în alte multe feluri. Despre Huni și Tătari mai ales a rămas cumplită pomenire. Cărturarii vremurilor, care au scris despre ei, i-au numit *biciul lui Dumnezeu*. Pe unde treceau caii lor, nu mai creștea iarba. Mâncau carne crudă, bătută subt șea. Ca după foc și potop, rămânea pe urma lor pustiu. Târziu, a început Dumnezeu să-i

aline şi să-i aşeze la locurile lor. Unele din seminţiile acestea s'au prefăcut şi s'au amestecat cu localnicii, şi s'au stâns; li s'a uitat şi numele. Altele, ca Bulgarii, Tătarii, Turcii şi Ungurii, s'au aşezat în coastele împărăţiei, prefăcându-se, însă trăind până în vremurile noastre.

In toată această lungă vreme de o mie de ani, s'ar putea spune că poarta hoardelor Asiei a fost Dacia. Câmpiile ruseşti erau pustii. Aici, la Dunăre şi la Carpaţi, era aşezare bogată şi îmbielşugată, şi de aici începea hotarul împărăţiei. Deci, dela început până la sfârşit, aici au lovit fără răgaz şi fără tihnă varvarii.

Au fost înfricoşate şi înveninate vremuri! Vai de zilele oamenilor şi de aşezările lor. Nu se mai năşteau şi nu mai trăiau decât pentru războiu şi moarte.

Ca pleava în furtună s'au risipit aşezările lor: oraşele, satele, gospodăriile, averile, tot. Limbile rele au izbit, au tot izbit, până ce-au năboit ca apele în câmpie. Şi sărmanii pământeni s'au tras în munte, începând o viaţă nouă, foarte grea şi plină de nevoi.

Ce-au făcut bătrânii în vremea barbarilor.

Imi spunea, la Roma, prietinul meu, călugărul din tagma sfântului Francisc:

— Acea mie de ani, cât au bântuit limbile sălbatice, a fost hotărîtă din mânia lui Dumnezeu, pentru păcatele şi ticăloşiile oamenilor vechi. Căci ei, trăind în huzur şi pace, uitaseră de cer şi-şi rânduiau viaţa numai pentru plăcere şi pentru pântece. Sălbaticele acele neamuri din Asia' au năvălit aici, au sfărâmat toate aşezările cele frumoase, au ars ş'au risipit, au tăiat ş'au robit ş'au făcut atâta cumplire, încât localnicii erau bucuroşi a scăpa numai cu sărmana viaţă într'un munte, ori într'un codru.

Iar eu am răspuns:

— Foarte adevărat vorbeşti, prietine Aşa s'a întâmplat şi în Dacia. Pe urma rânduielilor lui Traian-Impărat, a' oştenilor, a slujbaşilor şi meşterilor, se clădise în Dacia o viaţă frumoasă şi tihnită. Poporul avea oraşe şi drumuri pietruite, biserici mari şi şcoli, judecători şi legi scrise. Dar după ce au bântuit varvarii şi s'a' bejenit la munte, şi a trăit veacuri şi veacuri în singurătăţi şi crunte nevoi, a uitat toate. Pe drumurile cele vechi s'a aşezat pălămida'. Palatele şi bisericile au rămas îngropate subt cenuşă ş'au năvălit peste ele pădurile şi sălbătăcia. Au uitat, săracii oameni, cartea şi legile scrise şi rânduielile lor strălucite. Se nevoiau a duce în munte o viaţă împuţinată şi săracă, aproape de sălbătă-

ciuni. Când s'au tras puhoaiele semințiilor rele și ei au prins a coborî la câmpie, uitaseră cu desăvârșire de viața strămoșilor lor de odinioară. Pe Traian-Impăratul îl pomeneau numai în povești și cântece. Peste ruinile cetăților, bisericilor și palatelor, călcau fără să știe că acolo, dedesubt, stă îngropată fericirea părinților lor celor de demult. Ș'așa, uitând toate în întunericul codrilor, când au ieșit iar la lume, ei s'au socotit ca un popor nou.

Și mi-a vorbit iarăși prietinul meu, călugărul:

— Apoi chiar într'adevăr popor nou era. Căci într'o mie de ani de uitare și-a prefăcut năravurile și limba.

— Adevărat, am zis eu, s'a prefăcut, a uitat multe. Limba însă și obiceiurile nu și le-a stricat, ci le-a păstrat curate, în cetatea munților.

Despre despărțirea neamului românesc.

Scriu cărturarii străini despre vremea când a prins a se așeza lumea nouă. Varvarii s'au petrecut și s'au stâns, ori s'au creștinat și s'au amestecat cu localnicii. Alții, ca Turcii, Tătarii, Ungurii au alcătuit domnii nouă. Turcii s'au așezat în locul vechii împărății a Bizanțului, care tot

de Roma ţinuse. Tătarii aveau subt stăpânire câmpiile dela Volga. Iar Ungurii, după multe rătăciri, au venit la câmpia Tisei şi au început a năzui în Ardeal. Ce lupte şi năcazuri au avut Românii cu ei, numai Dumnezeu singur ştie. După ce trecuseră atâtea hoarde, veneau şi aceştia. Au cuprins câmpiile, apoi au aşezat stăpânire şi pe munţi. Şi de-atuncea au rămas Românii din Ţara Ardealului subt stăpânirea crăiei ungureşti, la anul 1000 după Hristos.

După o vreme, unii din Voievozii Românilor din munte, ieşind de subt Unguri, şi-au întins stăpânirea către văile Dunării, către Prut, Nistru şi Marea. Şi au izbândit a întemeia aici ţări slobode, — însă tot în bătaia furtunii, căci pe de o parte stăteau tari Ungurii, către miază-zi şi răsărit Turcii şi Tătarii, iar la miază-noapte crăiia Leşilor. Cu toţii aceştia au avut Românii multe valuri, apărându-şi pământul şi slobozenia lor.

Din răstimpul acesta, douăsprezece sute de ani după ce-i întocmise aici marele Traian-Impărat, Românii au rămas împărţiţi în trei: unii în Ardeal, la baştina neamului, cu grumazul plecat subt jugul Crailor unguri, alţii în câmpia Munteniei, întemeind stăpânire nouă cu Negru-Voievod; şi alţii în ţara Moldovei alcătuind tot domnie slobodă dela Bogdan-Dragoş-Voievod. Despăţiţi au rămas până în zilele mele,—şi

vor fi până la hotărîrile Celui care ţine pământul şi văzduhul în degetul său cel mic. Despărţiţi fiind, şi-au zis, după pământul în care trăiesc: Ardeleni, Munteni şi Moldoveni, — însă fiecare în parte îşi zice şi Români, aşa cum li-i numele cel vechiu, dintr'un neam şi dintr'o obârşie fiind cu toţii.

Despre Ardeleni şi suferinţele lor.

ă vedem cum şi-a dus fiecare crucea răstignirii, de când au ieşit iar la lume şi până astăzi. Mai întâiu ce-au făcut Ardelenii.

Românii aceştia din leagănul strămoşesc au stat supuşi Crailor străini. Erau socotiţi oameni proşti şi de rând, buni de sapă lată şi de ciobănie. Peste toate pământurile şi hotarele puseseră stăpânire căpiteniile de oşti şi boierii unguri, fără dreptate, cu sabia şi cu sila. Şi pe săracii băştinaşi îi socoteau ca pe animalele de povară, robi, fără drepturi. Ei plăteau bir, ei munceau pământul, ei erau duşi ca turmele necuvântătoare la războiu, şi erau străini în ţara lor. Căci domni şi stăpâni erau Ungurii şi Nemţii. Străinii venetici făcuseră legea şi rânduiala; ei ţineau în mână sabia şi gârbaciul, şi vai de cel ce nu-şi pleca fruntea!

La început, când fuseseră furtunile şi frământările, şi năvăliseră Ungurii ca să bată şi să cucerească plaiurile Ardealului, avuseseră şi Românii fruntaşi şi căpitenii. Dar după ce fuseseră biruiţi, ne mai având nici o nădejde a ridicării neamului, aceşti fruntaşi şi căpitani au prins a urla cu lupii, ca să le fie bine şi să poată mânca pită albă. Puţini s'au semeţit împotriva soartei şi a-ceia au ajuns de au descălecat domnii nouă, la Moldova şi'n Muntenia.

Dintre fruntaşii Ardelenilor s'au ridicat mari căpitani de oşti sub crai şi împăraţi. Dar stăpânii vremelnici i-au socotit din neamul lor şi n'au scris în cărţile istoriei că au fost Români.

Aşa s'a întâmplat cu vestitul între mari căpitani Ion Corvin dela Hunedoara, care a avut fecior craiu al ţării ungureşti, cu numele Matei, adică pe ungureşte Matiaş. Despre războiul acestui Matiaş la Moldova şi despre patimile lui cu Ştefan-Voievod vom vorbi la vremea sa.

Eu Veniamin ieromonahul am fost în ţara Ardealului şi'am văzut la Hunedoara, între munţi, cetatea cea veche rămasă dela Ion Corvin, foarte frumoasă şi tare cetate. Şi este acolo pod cu lanţuri peste puhoiu repede, care curge pe subt zidurile cetăţii. Şi 'n cetate sânt cămări multe, şi tainiţi, şi turnuri de apărare, şi biserică papistăşească.

Iar pe-un părete, într'o sală lungă, am văzut zugrăvite icoane ciudate, care arată obârşia şi naşterea acestui Ion, mare căpitan de oşti. După zugrăveala aceea am înţeles că un Craiu vechiu, cu numele Jicmond, ar fi venit aici în munţi, la o vânătoare. Şi a cunoscut aici pe o frumoasă fecioară pământeancă, care se află zugrăvită pe părete, îmbrăcată caşi fecioarele dela noi şi zâmbind Craiului. Şi se mai vede acolo altă icoană, arătând cum Jicmond-Craiu dă un inel fecioarei, şi adică astfel grăia către dânsa:

— Iată inelul meu de craiu. Dacă, vreodată, vei avea nevoie de ajutorul meu şi vei dori să-mi vezi chipul, — vină la scaunul meu şi cere să mă vezi. Dacă te vor opri, arată inelul acesta şi toate uşile se vor deschide înaintea ta.

In altă icoană, se arată fecioara aceea ducându-se la Craiu ca nevastă, cu mahramă. Şi se vede că-i spune că a avut dela el fecior. Şi Craiul Jicmond o mângâie şi-o încredinţează că va purta grijă de odrasla ei.

Iar apoi din acel copil al fetei din munţi, subt aripa Craiului, s'a ridicat Ion Corvin, adică Ion Corbu. A fost om ales în vremea lui şi nebiruit căpitan de oşti şi mai mare peste toată ţara Ardealului şi avea pe scut însemnat un corb negru cu inel crăiesc în cioc.

Ion Corvin, mare căpitan al lui Craiu, a purtat războaie grele cu Turcii întru apărarea creştinătăţii, şi a fost vestit în zilele lui la toate neamurile, şi a murit cu cinste. Iar dacă n'a mai fost el, Turcii s'au întins şi mai tare, bătând şi cuprinzând Constantinopolul unde stau până astăzi.

Acele războaie ale lui Ion Corvin au fost pe la anii 1440 dela Hristos. Şi toată creştinătatea trimesese oşti subt mâna lui, şi a mers tovărăşie cu el la războiu, şi Voievodul Românilor din Ţara Muntenească.

După moartea lui Ion Corvin, feciorul său Matei a ajuns craiu la Unguri şi a fost foarte viteaz şi vestit la toate neamurile megieşe, însă el nu se socotea român şi uitase de neamul strămoşilor săi.

Apoi au mai trăit aşa o vreme Românii din ţara Ardealului subt legile şi rânduielile crailor ungureşti, până ce crăiia ungurească a fost bătută şi stricată, şi Ardealul împreună cu Ţara Ungurească au căzut subt stăpânirea Turcilor, la anul 1526 după Hristos. Şi se aşezase Paşă la Buda, care poruncea asupra ţinuturilor peste care stăpâniseră craii. Şi precum s'a întâmplat şi 'n ţările Moldovei şi Munteniei, a ajuns păgânul stăpân şi poruncitor peste toate.

Iar boierii Ardealului au dobândit voie de la Turci să-şi aleagă ei voievod al lor. Şi au prins a alege voievod, şi plăteau dare

la scaunul împărăţiei turceşti. Dar dintru aceastǎ rânduialǎ nouă, Românii nimica n'au folosit. Căci ei n'aveau drept, şi la alegerea voievodului întru nimic nu s'amestecau. Ei aveau drept blăstămat, să fie numai supuşi, să asude sânge şi să muncească crunt, ca să aibă mai marii lumii pâne albă.

Ş'aşa rânduieli grele scoseseră boierii unguri, atâtea clăci, atâtea biruri ş'atâtea năpăşti, încât nu mai era de trăit, şi gemea norodul ca 'n lanţuri şi 'n ocne, nădăjduind scăparea numai în moarte.

Atât de tare se schimbaseră lucrurile şi soarta oamenilor. In vremea împărăţiei celei mari a Romei, băştinaşii erau stăpâni, volnici şi fericiţi. Acum ajunseseră robii străinilor; ş'aşa de scăzuţi, aşa de întunecaţi, aşa de nefericiţi, cât nici nu-şi mai aduceau măcar aminte de trecutul lor de slavă; iar stăpânii vremelnici îi socoteau drept animale de povară, buni să fie prinşi cu arcanul, ca cânii, „valahi sălbatici şi puturoşi", cum le spuneau ei în limba ungurească. Pe lângă năpăştile stăpânilor unguri, apoi se mai adăogau acuma şi războaiele Turcilor şi năvălirile cumplite ale Tătarilor, care treceau ca viforul peste Moldova şi răzbeau prin strâmtorile munţilor în plaiurile Ardealului, prăpădind tot pe unde treceau, dând foc, prădând şi robind.

Spun cărturarii timpului că ţara era în acele vremuri „numai o rană şi un pârjol!"

Câte vrajbe şi bătălii au fost apoi între Turci şi Impăratul nemţesc dela Viena pentru stăpânirea Ardealului, toate în capul nemernicilor pământeni s'au spart. Căci domnii se băteau şi săracul plătea. Cei tari ai lumii greşeau şi sărmanul iobag cerea iertăciune.

Au stăpânit peste ţara Ardealului mulţi voievozi ungureşti din neamuri felurite: Zapolia, Batori şi Apafi. Iar cu cât vremea a trecut, cu atâta ei mai cumplit au strâns arcanul la gâtul ticălosului Român.

Când a venit în Ardeal Iosif-Impărat.

Iar după ce-au contenit războaiele cele mari între Impăratul nemţesc şi turc şi s'a aşezat pace la Carloviţ, în anul dela Hristos 1699, Ardealul sau Transilvania a trecut subt schiptrul Impăratului.

Auzind atuncea Românii ardeleni că s'a făcut asupra lor mai mare Impăratul, foarte s'au bucurat, nădăjduind milă şi tămăduirea rănilor de care din veac sufereau.

Ci împăratul petrecea la curtea lui din Viena şi în ţara Ardealului făceau rânduială domnii unguri, cum le venea lor la socoteală. Şi când îi întreba Impăratul cum

merg lucrurile în Ardeal, ei se închinau zâmbind şi strigau cu îndrăzneală:

— Bine, Impărate!

— E mulţămit norodul?

— Mulţămit, Impărate, tare mulţămit!

Şi de mulţămiţi ce erau Ardelenii, asudau numai în sânge şi fiere.

Ş'a dat Dumnezeu aceste chinuri poporului nostru şi i le-a sporit când a venit în scaun Impărăteasa Maria Terezia. A fost această Impărătească femeie frumoasă, şi aprigă, şi lumeaţă tare. Şi tare-i erau ei dragi boierii unguri, pentru fala şi strălucirea lor. Şi le-au îngăduit să puie la harapnicul lor şfichiu proaspăt.

Iar după ce s'a petrecut ea de pe lume, a fost scris să vie la împărăţie fiul ei Iosif, om cărturar cu gânduri mari şi cu voie bună asupra supuşilor săi.

A pornit Iosif-Impăratul să cerceteze şi să vadă cu ochii lui toate noroadele împărăţiei. Ş'a ajuns şi 'n ţara' Ardealului. Ci fiind om învăţat foarte, el ştia că aici a fost Dacia veche a' Impăraţilor dela Roma. Şi 'ndată a cunoscut în Români po porul carele a rămas dela' Traian-Impărat. L-a cunoscut şi după chip, şi după graiu.

Ş'a ascultat el cu răbdare toate jeluirile norodului şi a spus tuturora să nădăjduiască întru dreptatea lui. A' zis el:

— Voi sânteţi aşezaţi aicea' de Impăraţii

dela Roma. Şi eu sânt Impărat, ca şi aceia. Şi voiu fi părintele vostru.

Adevărat că el a vrut să facă bine, şi a şi dat porunci în folosul norodului românesc. El a vorbit şi boierii unguri au tăcut. Iar după ce Impăratul s'a întors la scaunul lui, Ungurii au făcut tot cum au ştiut ei.

Intocmise şi rânduise Impăratul oşteni grăniţereşti pe margmea Ţării, aleşi dintre Români. Şi tare se bucurau Românii de slujba aceasta împărătească, căci aveau rânduială şi dreptate şi erau slobozi. Dar boierilor unguri nu le era îndămână, căci lor nu le trebuiau oşteni împărăteşti; lor le trebuiau robi şi vite de muncă.

Şi aşa, la anul cel de sânge 1784, simţind tot norodul Ardealului că nu mai poate răbda, văzând atâta prigoană, atâta silă, atâta amărăciune şi atâta moarte, şi aducându-şi aminte şi de vorbele împărăteşti că ei sânt băştinaşii pământului, au hotărît să trimeată solie cu jalobă la Impăratul, să nu-i lese, căci se stâng şi au ajuns la marginea mormântului.

Cu jaloba aceia s'a dus la Viena vestitul Horia, muntean din Albac, din ţinutul Moţilor.

S'a înfăţişat Horia la Impăratul şi i-a spus pe scurt astfel durerea pământenilor:

— Inălţate Impărate! Poruncile Măriei

Tale la noi nu se ţin în samă. Noi facem domnilor pe săptămână tot patru zile de clacă; a cincea la pescărit; a şasea la vânătoare. Ziua a şaptea e a lui Dumnezeu. Ce ne mai rămâne pentru noi şi pentru birurile împărăteşti?

Impăratul Iosif l-a cercetat şi l-a întrebat, şi Horia i-a spus toată durerea cea crâncenă din veacuri a norodului românesc.

— Inălţate Impărate! a grăit el iar cu în drăzneală; noi nu mai putem răbda şi ne vom scula cu foc şi fier împotriva calăilor.

Impăratul i-a spus atunci o tainică vorbă pe care nimeni niciodată n'a ştiut-o, căci Horia a închis-o în inima lui ca într'un mormânt.

Şi pornind dela scaunul împărăţiei, Horia acela din Albac s'a întors în munţii lui între Moţi şi le-a cuvântat astfel:

— Fraţilor buni! Ţara aceasta-i moştenirea noastră şi noi suntem robi. In munţii noştri sânt băi de aur, moştenirea noastră, şi noi scoatem aurul pentru venetici, flămânzind, tremurând, în sărăcie. Dreptatea noastră cea veche a murit. Să facem o dreptate nouă!

Atunci, la cuvântul lui Horia, s'au sculat Moţii.

Când s'au sculat Moţii cu Horia.

Asta s'a întâmplat la' începutul lunei Noemvrie, în întâia săptămână a lunii. Moţii din ţinutul Zarandului, oameni tari ca cremenea munţilor lor şi aprigi ca puhoaiele, au jurat faţă de Horia' pe sfânta cruce pe care o purta el la piept, că nu vor mai suferi robie. Mai bine să piară, decât să mai fie robi la domni străini. Adunându-se în gloate, s'au gătit să treacă la' cetatea Bălgrad după arme şi s'a pus în fruntea' lor Gheorghe Crişan. Iar Horia s'a' îndreptat în alte părţi, la Abrud, ca să ridice ş'acolo alte sate.

Stăpânirea ungurească simţind ceva, a trimis noaptea slujbaşi şi panduri în sat la Curechi, unde erau poposite cetele lui Crişan. Acolo au lovit ş'au călcat casa unde hodinea Crişan, l-au prins şi l-au pus în lanţuri. Dar chemând el ajutor dela' ai săi, cu glas mare, s'a sculat tabăra Moţilor şi a împresurat pe slujbaşi şi pe panduri, sfărmându-i.

Dela acest ceas în care s'a vărsat sânge, a purces războiul cel de moarte între urgisitul neam al Românilor şi grofii unguri. Chiar de adouazi s'au ridicat spre cer vălvătăile pojarului şi s'a rumenit cerul în zările munţilor. Unde au găsit Moţii pe domnii unguri în cuibul lor, i-au tăiat fără cru-

ţare. Şi pretutindeni unde au ajuns, au dărâmat şi au risipit vechile viespare şi cetăţi ale împilării. Cu strigăte de groază, câţi din Unguri au putut scăpa cu fuga s'au adunat la cetăţile Devei şi Hunedoarei, întocmind oaste împotriva Românilor. Şi 'n aceiaşi vreme încep şi ei a prinde cu arcanul Românii pe unde-i găseau, vinovaţi ori nevinovaţi, bărbat, muiere ori prunc, şi-i judecau după a lor lege, osândindu-i la grele morţi cu cazne.

Puhoiul răscoalei lui Horia creştea în vremea asta, şi Ungurii nu-l puteau opri. Ei erau puţini în ţară, ca străini ce se aflau, iar ceilalţi erau mulţi cât codrii.

Au pornit a trimite domnii unguri plângeri peste plângeri la Impăratul, ca să sloboadă oştile împărăteşti, să vie să frângă răscoala. Dar gândul Impăratului nemţesc era tainic. El dragoste mare pentru Unguri n'avea. Şi oştile stăteau neclintite la taberile lor.

Deci văzând aceasta grofii, şi simţind că Impăratul cată Românilor dreptatea lor cea veche ca băştinaşi, au întors lucrurile către vicleşug. Şi 'ndată au întocmit ei hârtii minciunoase, ş'au bătut bani de aur cu chipul lui Horia — şi au trimis aceste semne la împărăţie, arătând cu ele dovadă că Horia s'a răsculat şi 'mpotriva Impăratului şi vrea să se facă Craiu în Ardeal.

Minciuna sparge şi casa' de piatră: aşa au spus înţelepţii de demult. Aşa Impăratul nemţesc n'ascultase jeluirile boierilor unguri, dar viclenia lor şi minciuna l-au înduplecat. Ş'atuncea a dat cuvânt către mai maii oştilor să supuie pe Români cu sabia, dacă nu se supun de bună-voie.

Horia, Crişan şi Cloşca îşi urmau drumul dreptăţii lor, aşteptând milă dela Dumnezeu şi orânduire nouă dela Impăratul. Când au văzut că vin asupre lor oştile, o clipă s'au oprit. Apoi înţelegând că la împărăţie nu mai pot avea nădejde, au rămas numai la Dumnezeu cu inima', ş'au strigat că nu se supun până ce nu se va face în ţara lor dreptate, dându-li-se slobozenie deplină şi pământul strămoşesc.

A grăit aşa Horia:

— Fără asta nu mă plec, şi mă lupt până la moarte.

Era într'o posomorîtă vreme de iarnă. Mişcându-se oştile, Moţii au luptat cât au luptat, apoi au prins a' slăbi. Unele cete s'au împrăştiat. Iar dela o vreme Horia', cu puţini ai lui, începu a pribegi din munte în munte, trudit, flămând şi cu sufletul înveninat de amărăciune.

Cei mari ai lumii l-au lovit cu viclenie. Dintre ai lui s'au găsit Iude care l-au vândut pentru arginţi, ca pe Domnul Hristos.

După risipa cetelor, Horia, numai cu

Cloşca tovarăş, se afla într'o poiană, în fund de munte. Sta la foc, subt cetină, rumegând negre gânduri. Nevasta şi copilul îi erau departe; şi el se afla ca o fiară gonită, fără adăpost şi hrană. Era în vremea sărbătorilor iernii, în ziua a treia a Crăciunului.

Acolo l-au găsit cei care-l hăituiau, aduşi de vânzători. L-au prins, l-au pus în cătuşe şi l-au dus, împreună cu Cloşca, la cetatea Bălgradului.

Cum a murit Horia la Bălgrad.

De-atuncea, până astăzi, la 1814, sânt treizeci de ani. Eram copilandru când am auzit întâiu vorbindu-se, la noi acasă, despre chinurile şi moartea lui Horia şi a lui Cloşca, la Bălgrad. Maica mea, văduvă, stătea singură la moşia noastră. De neamul ei, mama mea era din Ardeal şi-mi vorbea ea mie ades despre rudele care i-au rămas acolo şi pe care nu le mai văzuse de îndelungată vreme.

In acel an 1785, în sărbătorile sfintelor Paşti, a căzut la curtea noastră un om străin, venit de departe. După vorbă, maică-mea îndată l-a cunoscut că-i din Ţara Ardealului şi l-a primit cu bunătate, găzduindu-l şi ospătându-l.

Incepând a-l întreba despre năprasnicele întâmplări de care auzisem noi că se petrec peste munte, acel om pribeag ne-a povestit într'o sară cum s'au sculat Moţii din robie şi cum a fost prins Horia.

Cu durere ne-a arătat el toate câte s'au întâmplat. Cum în ziua de 28 a lunei Fevruarie au scos cei mari ai lumii pe Horia şi pe Cloşca la osândă. Şi era adunat acolo, la Bălgrad-cetate, popor mult, câtă frunză şi iarbă. Ungurii veniseră cu bucurie, din zburdăciune; iar Românii fuseseră aduşi între şpângi, cu sila. Şi i-au scos în vederea tuturor, sus pe pod, unde era aşezată şi roata de osândă.

Şi după ce s'a cetit hârtia morţii, iscălită chiar de mâna Impăratului, a luat călăul pe Cloşca, l-a întins pe roată şi l-a zdrobit, dela picioare în sus.

Iar Horia sta neclintit, cu ochii îndreptaţi spre Dumnezeu. In mintea lui se gândea el la toate durerile şi zbuciumele lui pentru fraţii lui şi pentru dreptate, ş'acuma vedea ce plată îl aşteaptă, să fie chinuit pe roată, ca un hoţ de drumul mare.

Precum au fost mucenicii munciţi, răstigniţi ori arşi, rupţi de vii ori daţi la fiare, aşa a fost suferinţa lui. Ştia că Crişan îşi ridicase singur în închisoare viaţa, iar pe Cloşca îl vedea rupt şi sângerând chiar subt ochii săi. Şi după acest chin al sufletului,

a venit şi vremea trupului. Cu fruntea senină, a păşit la caznă. Şi înainte de a-l lua călăul, a cuvântat către mulţime astfel:

— Fraţilor, eu mor pentru dreptatea noastră şi pentru naţie!

Iar când l-au întins pe roată şi-i rupeau ciolanele, a mai avut putere să strige:

— Doamne! în mânile tale îmi dau sufletul.

Aşa ne spunea pribeagul acela din Ardeal că a murit la Bălgrad-cetate Horia; şi a fost cutremur mare în tot poporul pentru mucenicia lor.

Iar după aceia grofii iar au pus călcăiul pe grumazul norodului şi iar au ridicat asupra lui biciul. Şi aşa-i până în zilele mele şi până ce Dumnezeu va rândui altfel.

Când a coborît Dragoș-Vodă în Moldova.

ine acuma rândul să vorbesc despre Moldoveni.

Pevestesc bătrânii ș'au și scris în cărți cum că domnie nouă și slobodă în Moldova a întemeiat Dragoș-Voievod din Maramureș. El avea acolo, subt stăpânirea Craiului unguresc, pământuri multe și curți mari. Dar năzuind să fie el singur stăpân și la un loc numai cu cei dintr'un neam cu el, a pornit cu toți ai lui curteni și ostași și a descălecat dincoace de munți. Ș'a zis: — Domnilor și fraților, aicea vom întemeia noi țară și domnie. — Și cum cobora prin munți, vedea văi frumoase, și poieni în codri, și ape limpezi, și găsea sate cu bătrâne așezări românești.

Iar într'un loc la vremea popasului amiezii, iată că li se arată la o margine de sihlă o fiară sprintenă, cu coamă, și cu

coarne aduse ca luna' când e craiu nou. Fiara aceasta, taur sălbatic, trăia pe-atunci la noi în munţi şi se chema bour.

Când a zărit Dragoş-Voevod acel bour, a dat semn, ş'a şi încălecat cu tovarăşii; au dat drumul cânilor ş'au prins a' goni. Ş'au gonit ei vreme multă, prin codri şi pe cursuri de ape, cât mulţi din vânători au rămas în urmă cu caii trudiţi. Ci Dragoş, cu puţini tovarăşi, a ţinut urma după câni, până ce bourul, vlăguit, a stat la un mal de apă, în asfinţit de soare. Acolo Dragoş l-a străpuns cu suliţa. Iar o căţea', dintre cânii vânători, cu numele Molda, cea care era mai harnică şi-i era' mai dragă Voievodului, însetată fiind tare, a băut prea' multă apă şi-a căzut moartă acolo, lângă bour. Spun bătrânii că de asta a numit Dragoş-Vodă apa aceea Moldova, — aşa cum se chiamă până în zilele noastre. Şi dela numele apei a dat nume şi ţării. Iar în locul unde a căzut bourul, s'a întemeiat pe urmă sat, cu numele Boureni, care se găseşte şi astăzi, în ţinutul Sucevei. Iar locului anumit, unde a fost străpunsă fiara, îi zic ţăranii ş'acuma Boura'. Şi Dragoş-Vodă, întemeind în acele locuri frumoasă domnie, şi cunoscându-l localnicii Domn, a aşezat scaun la Baia', subt munţi. Ş'a pus stemă ţării cap de bour.

De atunci sânt ani cinci-sute. Şi de-a-

tunci, până azi, țara aceasta, caşi celelalte țări românești, n'a avut decât hodina vântului şi liniştea valurilor. Crăiia ungurească de-oparte chema pe Voievod la ascultare, pentrucă ieşise de subt mâna ei. Pe de altă parte se scula şi Craiul leşesc şi voia să fie el mai mare peste Voievodul cel nou. Pe lângă asta se sculau Tătarii din pustie şi năvăleau în pradă, arzând satele şi robind oamenii. Cu toți aceştia a avut a se lupta Dragoş şi voievozii care au urmat în scaun după dânsul.

Pe urmă s'au sculat mari şi tari la Bizanț împărații turcești, ş'au întins ş'aceia ghiara către domniile românești. Şi cu aceştia au avut a lupta voievozii. Ş'aşa au stat în zbucium şi 'n furtună pământenii şi Domnii lor sute de ani.

Când a domnit în Moldova Alexandru-Vodă cel-Bun

După Dragoş-Voievod, au urmat în scaun alți Domni, care se găsesc pomeniți în letopisețele cele vechi. A fost şi unul Roman-Vodă, carele a întemeiat cetatea şi târgul Romanului; iar mormântul lui se găseşte la bisericea cea veche din Rădăuți. După nestatornice şi grele vremuri, a dat Dumnezeu să se aşeze în domnia Moldovei,

în scaunul cel nou al Sucevei, Alexandru-Voievod, căruia bătrânii i-au zis Cel-Bun, — anul dela Hristos 1401.

Subt Alexandru-Vodă, a fost un răstimp de liniște și s'a așezat țara. Domnul a rânduit boieriile, și slujbele, și judecățile, și oștirea. A' așezat vămi la hotare, a deschis drum cu pace neguțătorilor din țări străine; și și-a întins stăpânirea până la Marea, ș'a dat drumul în cetățile Mării, la Cetatea-Albă, și la Chilia, corăbiilor cu mărfuri. Ș'a fost bine, și pace, și bielșug în țară, în anii lui. Și știind că se află în Cetatea-Albă îngropate cinstitele oseminte ale Sfântului Ioan din Trapezunt, carele a pătimit ș'a fost ucis în Cetatea-Albă de păgâni, — a poruncit Alexandru-Voievod să fie ridicate de acolo acele oseminte, și să fie duse cu mare cinste în mitropolia dela Suceava. Acolo se găsesc și astăzi moaștele Sfântului Ioan-cel-Nou din Trapezunt, și la Sfântul Ion-de-vară vine lume de pe lume să se închine lor și să le cinstească. Ș'a ridicat Alexandru-Voievod și biserici, întru lauda lui Dumnezeu; ș'a clădit și mănăstirea cea frumoasă a' Bistriței, lângă Piatra, împresurând-o cu zid tare și înzestrând-o cu averi și moșii.

Iar când stăpânea el cu cinste și tărie, s'a stârnit la hotarul dintre Leși și Nemți războiu mare. Și Craiul Leșilor își dăduse

o soră a lui după Alexandru-Voievod. Şi cumnat fiindu-i, i-a cerut lui Alexandru ajutor de oaste. Ş'a trimis Vodă-Alexandru ajutor craiului cinci sute de călăreţi aleşi, subt ascultarea lui spătarul Coman. Ş'au stăbătut acei călăreţi prin ţara leşască ş'au trecut hotarul la Nemţi, până subt o cetate mare cu numele Marienburg, unde stăpâneau călugări cu rânduială ostăşască, care erau foarte tari şi viteji şi ieşeau la războiu călări, îmbrăcaţi în fier din cap până 'n picioare. Cu aceştia se bătea Craiul Leşilor de multă vreme, şi nu putea să-i dovedească. Căci ei ieşeau când şi când din cetate şi izbeau în oastea craiului, ş'apoi iar se trăgeau în cetate. Şi nimica nu le putea strica. Căci când ieşeau, erau apăraţi de zale şi fier; iar când intrau, erau apăraţi de ziduri.

Ş'aşa, stând spătarul Coman şi Moldovenii lui şi privind la oastea aceea de călugări şi văzându-i cum bat războiu, foarte se mirau, căci veneau ca un val de fier şi săbii. Numai când se întâmpla de cădea unul de pe cal, apoi de jos nu se mai putea scula, de greutatea ce avea pe el.

Deci fiind Moldovenii călărime uşoară, numai cu coif şi cu za de sârmă, se gândeau ce vor putea face împotriva fierului. Atunci a cugetat spătarul Coman la un meşteşug de războiu, ş'a cerut învoire dela

Craiul leşesc să-l lase să facă el cum ştie.

Iar când a venit vremea să iasă iar călugării din cetate la războiu, şʼau făcut năvală, călăreţii Moldoveni, după porunca spătarului, întâiu sʼau făcut a-i izbi, iar când au fost aproape, au întors caii şʼau pornit în fugă înapoi, risipindu-se. Crezând călugării că Moldovenii fug întrʼadevăr, sʼau luat după ei să-i taie, şi sʼau risipit până departe, în câmpie, alungându-i. Atuncea, descălecând pretutindeni Moldovenii au prins a săgeta şʼa le junghia caii, — şi cei căzuţi nu se mai puteau scula, şʼau prins aşa foarte mulţi dintre dânşii.

Iar Craiul şi oastea Leşilor mult sʼau mirat de meşteşugul Moldovenilor şi i-au răsplătit cu daruri şi i-au trimes înapoi la încheierea războiului cu scrisori de laudă.

A domnit peste ţara Moldovei Alexandru-Voievod-cel-Bun treizeci şi unu de ani şi când i sʼa împlinit veleatul, a fost cu mare cinste şi jale îngropat la sfânta mănăstire Bistriţa unde şi astăzi i se vede mormântul.

Despre urmaşii lui Alexandru-Vodă.

Vai de ţara cu neam nestatornic şi cu schimbări dese de Domni! Din acele grele vremuri de după moartea lui Alexandru-Voievod-cel-Bun au simţit Moldovenii ade-

vărul acesta şi de-atunci va fi rămas înţeleptul cuvânt bătrânesc : Schimbarea Domnilor bucuria nebunilor!

Urmaşii lui Alexandru-Vodă au prins a se bate pentru domnie, a se prigoni şa se tăia pe mormântul bătrânului. Şi de unde era statornicie şi pace în ţară, şi bielşug, şi voie-bună, s'a pornit o zarvă şo împărechere de-a ajuns ţara la mare scădere şi risipă. Căci vecinii văzând că nu mai este stăpân, că o parte din popor trage la dreapta şi altă parte la stânga, au intrat ei să facă rânduială. Aşa s'au amestecat Leşii şi Ungurii în trebile Moldovenilor, iar amestecul lor a fost cu multă silă, pagubă şi venin pentru săraca ţară. Văzând şi Tătării din pustie cum stau lucrurile, au prins a năvăli şi ei, cum le era obiceiul, în pradă.

Şa fost astfel nestatornicie şi durere în Moldova cincisprezece ani. Unul din vremelnicii domnişori a pierit de jungher; altuia i-a ars călăul ochii din poruncă frăţească. Iar pe unul Bogdan-Voievod l-a răpus cu sabia într'o noapte, la o nuntă, Petru-Aron. Şaceştia erau fraţi şi feciori ai bătrânului Alexandru-Vodă.

S'a întâmplat ca Bogdan-Voievod cel ucis să aibă un fecior cu numele Ştefan, care a jurat să n'aibă hodină până ce nu va răzbuna această faptă mişelnică. Era acest nepot al răposatului Voievod Alexandru un

om aprig, însă şi foarte înţelept. Şi de mult vedea el cu durere zbuciumul ţării şi cugeta s'o aşeze şi s'o rânduiască iar. Pribegind cu tovarăşii lui în Ţara muntenească la Vlad-Vodă Ţepeş, s'a întors de acolo cu ajutor de oaste, şi-a biruit pe Petru-Aron. Şi ajungând la porţile Sucevei, i-au eşit întru întâmpinare Mitropolitul şi poporul, şi la locul carele se chiamă *Direptate* l-au cunoscut toţi stăpân şi voievod al Moldovei.

Când s'a suit în scaunul Moldovei Ştefan-Voievod cel Mare.

După cincisprezece ani de tulburări, a cunoscut ţara stăpân.

Este lucru lesne de înţeles că nici vecinii, Leşii şi Ungurii, nici domnişorii pribegi nu s'au liniştit dintr'odată, după ce ţara a ales Domn nou. Ei socoteau că tulburările şi risipele, năvălirile şi războaiele vor merge înainte. Insă nu-l cunoşteau pe Ştefan-Vodă.

Cum însă au năzuit să calce iar hotarul moldovenesc, l-au cunoscut. Căci aprig ca furtuna, Ştefan-Voievod i-a izbit şi i-a amestecat cu pulberile.

Atuncea au stat şi-au cugetat altfel: să-l surpe prin viclenie, să răscoale boerii şi norodul şi să facă vrajbă. Ştefan-Voievod însă

nu dormea. Şi braţul lui a căzut atâta de înfricoşat în cei vicleni, încât nimeni n'a mai cutezat vreodată să ridice fruntea' împotrivă-i.

Letopiseţele bătrâneşti arată atâtea' fapte mari şi straşnice ale lui Ştefan-Voievod, atâtea războaie cu izbândă ş'atâta' înţeleaptă cumpănire în toate ale lui, încât se vede că asemenea Domn nu s'arată la un neam decât atunci când Dumnezeu şi-a întors către el mila.

Spun că Ştefan-Voievod era om mărunt la stat, iute la căutătură, aprig la' mânie, viteaz mare la război, însă şi foarte chibzuit, biruind pe neprietinii lui nu numai cu oştile, ci şi cu înţelept meşteşug. Patruzeci şi şapte de ani a domnit el asupra ţării Moldovei, lărgindu-i hotarele, aşezând lege şi putere pe acest pământ. Căci în vremea lui s'a râdicat ca vârtejul la' Bizanţ Mahomed Impăratul turcesc, ş'a bătut cetatea' Bizanţului şi şi-a aşezat acolo domnia. Şi oştile lui ca apele fără stavilă au năboit către asfinţit, biruind neamurile şi ameninţând pe toţi craii creştinătăţii. Şi în această mare creştere a Turcilor, în vremea când erau ei mai tari şi băteau toate oştile crailor, a vrut Dumnezeu să fie la Moldova sabia lui Ştefan-Vodă. Zeci de ani a stat el împotriva păgânilor, biruindu-i de multe ori şi ţinându-i la Dunăre. Dacă n'ar fi

fost el şi războiu Turcii atunci, în fierbinţeala dintâiu, cine ştie ce pieire a creştinilor ar fi fost. Aşa Ştefan-Vodă, stăpân peste o ţară mică, dar având dela Dumnezeu o minte mare şi vrednicie fără samăn, singur i-a bătut şi i-a stăpânit în sălaşele lor. Aşa de mare uimire a fost în lume pentru aceste războaie ale lui, încât faima a ajuns în depărtate hotare, până în ţara persienească în răsărit, iar către apus până la Veneţia şi la Roma, unde patriarhul cel mare catolic, carele se chiamă papa, l-a scris în carte aurită şi l-a numit sabia creştinătăţii. Şi-i pomeneau noroadele numele ca unui arhanghel.

In vremea cât a stăpânit el cu tărie şi dreptate, nădejdea fiindu-i numai la Acela care ţine lumile în degetul său cel mic, după fiecare bătălie înălţa câte o biserică întru slava lui Hristos. Peste patruzeci de biserici şi mănăstiri au rămas din vremea lui, clădite de meşteri buni, frumos zugrăvite şi bine înzestrate. Pe ori şi ce drumuri ai umbla în ţara Moldovei, dai de vechile ctitorii ale lui Ştefan-Vodă.

Şi cetăţi a ridicat la hotare pentru apărarea ţării. Şi cetăţile vechi le-a întărit şi le-a sporit. Şi la toate avea pârcălabi şi oaste: la Ismail, la Cetatea-Albă şi la Chilia, la Soroca, la Hotin şi la Crăciuna. Ş'avea şi în inima ţării cetăţi: la Roman, la

Neamţ, la Orheiu şi la Suceava. Şi oastea lui era împărţită pe steaguri, cu căpitani şi hotnogi. Şi avea călărime domnească, cu coif şi zale. Şi altă călărime, foarte tare şi iute la război, din Ţara de jos: dela Bârlad şi dela Tigheciu, şi dela Lăpuşna şi dela Orheiu şi Soroca, unde fiecare om în putere ţinea calul şi sabia gata întru slujba Domnului. Ş'aveau tocmeală la război şi gloatele, adecă oamenii de rând, care veneau pe jos, cu suliţi şi arcuri, cu ghioagă şi coasă, cum erau armele pe vremea aceea. Şi când se arăta primejdie la un hotar, apoi străjile, cum era rânduiala domnească, îndată aprindeau focuri mari; şi alte străji aşezate pe culmi şi dealuri dădeau semn spre Suceava aprinzând şi ele focuri; şi astfel de pe deal pe deal ajungea în scurt semnul de cumpănă până la Domnie. Şi îndată căpiteniile, după poruncă, trimeteau de sârg olăcari să cheme ţara la război. Şi ieşea toată ostea după împărţeala ei, la locurile hotărîte, — şi venind şi Ştefan-Vodă, toate erau gata la vreme împotriva duşmanilor.

Iar după ce trecea furtuna şi se isprăvea războiul, Ştefan-Voievod cinstea pe cei vrednici şi viteji şi le dăruia ocini în locurile goale. Ş'aşa s'au aşezat dela Ştefan-Vodă oştenii lui pe moşiile ţării. Şi urmaşii acelor oşteni sânt răzeşii şi mazâlii din zilele noastre.

Cinste şi statornicie era întru toate. Şi dreptate pentru toată lumea.

Şi ţara era bogată în vite. Erau cai frumoşi şi iuţi, despre care tocmai la Persieni se ştia, căci aveau ei o zicală: Agem dilberi bogdam barghiri meşhurdir, — adică: Frumos lucru flăcău persian pe cal moldovenesc. Şi livezi multe, şi prisăci se aflau în ţară. Şi veneau negustori şi meşteri tocmai dela Veneţia şi dela Genova-cetate; şi corăbii de-acolo soseau cu mărfuri la cetăţile Mării. Şi vămile erau drepte, şi drumurile liniştite. Căci orice om rău se arăta, ori la drumul mare hoţind ori împotriva domniei uneltind, ori pe oameni de treabă înşelând, îşi găsea sfârşitul subt sabie. Şi niciodată Ştefan-Vodă nu şi-a înduplecat inima pentru răi. Căci la aceasta el avea un cuvânt mare zicând: Rânduiala şi cinstea sânt tăria Ţării.

Despre războiul cu Matlaş-Craiu.

Domnia, Ştefan-Vodă şi-a început-o la anul dela Hristos 1457.

Vreme de zece ani au cunoscut duşmanii puterea braţului său iar prietinii lumina minţii sale. Şi de câte ori au cercat cei cu gânduri strâmbe să-l surpe şi să strice ţara şi-au găsit mormânt în pământul Moldovei.

Iar în al zecelea an al domniei lui Ştefan-Vodă, s'a sculat cu mânie şi cu mare oaste Matiaş, Craiul unguresc, punând pricină multe năcazuri şi vicleşuguri pe care le-ar fi făcut Moldovenii în ţara Ardealului. Şi trecând Matiaş-Craiu munţii cu oaste şi cu Petru-Aron, cel ce ucisese pe tatăl lui Ştefan-Vodă, a făcut destulă răutate ş'a dat foc târgului Trotuş, Bacăului şi Romanului. Şi pe unde ajungea, strigau crainicii lui că din acea clipă el este Domn şi stăpân peste ţara Moldovei, şi va pune vechil la Suceava pe Petru-Aron.

Ci Ştefan-Voievod îşi strânsese oştile în preajma Sucevii, şi aştepta vreme potrivită ca să plătească duşmanului după faptă. Mateiaş-Craiu, punând la cale ţara, şi-a oprit oştile în popas la târgul Băei. Şi fiind vremea Crăciunului catolicilor, Matiaş-Corvin a poruncit să se facă oştilor mare ospăţ ş'au închinat căpiteniile şi boierii unguri, la acel ospăţ, multe pocaluri pentru cuprinderea Moldovei şi căderea lui Ştefan.

Iar când era petrecerea lor mai frumoasă, în puterea nopţii, deodată au izbucnit, ca trâmbiţa judecăţii din urmă, surlele lui Ştefan-Vodă. Şi oastea moldovenească, rânduită în pâlcuri, a izbit prin întuneric tabăra lui Craiu ş'a intrat în ea cu sabia. Ş'atâta învălmăşală şi groază a fost, încât însuşi Matiaş-Craiu n'a ştiut ce să mai facă

ş'a năzuit a fugi, ca să-şi scape zilele. Şi până ce-a apucat el a' se îmbrăca' în straie de oştean prost, căpitanii lui ţineau piept cu tărie la năvala Moldovenilor. Mulţi oşteni şi multe căpitenii ungureşti au pierit atunci. Iar Matiaş-Craiu abia a putut scăpa, crestat şi săgetat, ş'a rătăcit prin munţi, şi erau să-l taie ţăranii cu topoarele, ş'a căzut în genunchi ş'a mulţămit Maicii-Domnului când a scăpat cu zile ş'a putut ajunge la ţara Ardealului. Iar la Baia a fost aşa de cumplit măcel, încât puţină oaste a scăpat cu zile. Şi încă şi pe aceia o tot alungau Moldovenii prin codri şi munţi, vânând-o.

Iar Ştefan-Vodă, neţinându-se mulţămit cu atâta, a intrat cu oastea în olatul lui Craiu ş'a făcut şi el stricăciune şi nelinişte în hotarul lui, în secuime, ş'acolo, cu meşteşug, a prins pe Petru-Aron şi l-a tăiat, că să-i plătească fapta' şi să curme sămânţa zâzaniilor pentru scaunul Moldovei.

Inţelegând Matiaş-Craiu că sabia lui Ştefan-Vodă are tăiuş ager, a' căutat mai degrabă la pace, ş'a' trimes solii, şi s'au împăcat. Şi i-a dăruit Craiul lui Ştefan-Vodă de veci două cetăţi în ţara Ardealului cu numele Ciceiul şi Cetatea-de-Baltă. Şi s'au înţeles să-şi puie oştile şi săbiile mai bine împotriva păgânilor, decât să se sângereze creştin pe creştin.

Când au năvălit Tătarii.

După doi ani, Tătarii cei din pustie au făcut năvală mare asupra Apusului ş'au venit şi asupra Moldovei, cu Mamac-han. Şi s'au vărsat ca un puhoiu în pradă între Nistru şi Prut. Şi tocmindu-şi Ştefan-Vodă călărimea, i-a lovit ş'a început a-i sparge. Şi gonindu-i, a ajuns grosul tătărimii la Lipnic, şi la Soroca. Şi cumplit i-a bătut şi i-a spârcuit, ş'a prins şi pe feciorul hanului. Şi câţi lupi de aceştia ai pustiei a prins, pe toţi i-a pus subt sabie; şi n'a cruţat nici pe feciorul lui Mamac-han. Ş'a ajuns vestea morţilor până la Chipciac în seraiuri, ş'au înţeles Nohaii că la Moldova este stăpân; şi s'au înfricoşat.

Despre războiul cu Turcii la Racova şi alte războaie.

A mai avut apoi Ştefan-Voievod şi alte războaie cu noroc. Şi după izbânzi dădea laudă lui Dumnezeu, zidind întru cinstea sa frumoase biserici. Aşa pe locul biruinţii împotriva lui Mateiaş-Craiu a râdicat Biserica-Albă. Şi pentru pomenirea strămoşilor, cu multe petreceri şi mare slavă, a pus temelia mănăstirei dela Putna. Acolo spun bătrânii că a fost întrecere cu arcul. Ş'au

aruncat săgeți curtenii, și copiii de casă și alți ostași. Și unde a căzut săgeata lui Vodă acolo s'a așezat piatra altarului. Ș'a adus meșteri mari din cetățile Frâncilor, ca să împodobească și să înflorească acea' sfântă mănăstire.

Iar când a fost anul dela' Hristos 1475, cu mare urgie a pornit asupra' Moldovei Mahomed Sultanul. Căci toate țările creștine din calea lui cuprinzând, Moldova sta' încă slobodă și-i era ca un ghimpe în coastă. Deci hotărînd să dărâme pe Ștefan-Vodă și să calce Moldova în copitele cailor, a' împins în Țara-de-jos oaste multă și tare, o sută douăzeci de mii.

Era în vremea sărbătorilor de iarnă, și Domnul nu petrecea în cetatea lui dela' Suceava după datinele bătrânești, ci făcea' pregătire împotriva puhoiului: își tocmea oastea și repezea porunci pârcălabilor și căpitanilor de răzeși din cuprinsul țării.

Așa, cu oastea gata, patruzeci de mii și cu puțintel ajutor dela Ungur și dela Leah, Ștefan-Vodă a ieșit în calea' păgânilor în sus de Vasluiu, la un loc carele se chiamă Podul-Inalt.

Și era în anul acela' o iarnă goală. Iar după porunca lui Vodă tot norodul din calea Turcilor se trăsese spre munte, pârjolind ierburile și nutreturile și otrăvind fântânile. Așa încât caii cei gingași ai Turcilor

trecuseră ca printr'o pustie dela Dunărea până la Vasluiu şi slăbiseră foarte. Ştia' aceasta Ştefan-Vodă, prin iscoadele sale.

Şi a patra zi după Bobotează, stând Turcii în tabără lângă Podul-Inalt, a dat Dumnezeu o negură groasă, s'o tai cu cuţitul, cum spun ţăranii. Iar Ştefan-Vodă, pe lângă acest ajutor de sus, bizuindu-se pe mintea lui şe pe vrednicia ostaşilor, a trimes cu mare fereală în spatele ordiilor turceşti, în lunca Bârladului, oameni anume, care să sloboadă chemări de războiu din trâmbiţi şi buciume.

Cum stătea tabăra turcească aşteptând, iată izbucneşte mare sunet de războiu în lunca Bârladului. Socotind că oastea' lui Ştefan-Vodă dintr'acolo vine, tot puhoiul de păgâni într'acolo se întoarce şi dă de mlaştină, de apă şi de zăvoiu des ca peria. Atunci, prin negură, prinde a se îmbulzi, sfărmând şi tăind lunca, să treacă la zvonul cel de războiu. Călăreţii şi gloatele amestecându-se şi puştile cele mari înţepenindu-se în mocirlă, toţi au prins a răcni făr'a se înţelege, a chema fără să s'audă, — şi când era mai mare amestecul şi neorânduiala, a căzut şi Ştefan-Vodă ca un trăsnet asupra lor.

Loviţi astfel în spate, crezând că au oaste şi 'n faţă, înglodaţi în mocirlă, amestecaţi în negura de iarnă, Turcii n'au mai

ştiut pe ce lume se află ş'au prins a se tăia între sine ş'a năzui cu groază spre scăpare.

Atuncea multă oaste turcească a' pierit; au lăsat puştile cele mari şi peste o sută de steaguri în mânile Moldovenilor. Care au scăpat de coase, de săbii şi de săgeţi, s'au năpustit în fugă în jos de Podul-Inalt, prin păduri, până ce-au răzbit la apa' Smilei, în Ţinutul Tutovei. Acolo au înălţat rugăciune în limba lor lui Dumnezeu, mulţămiţi c'au scăpat, şi s'au uitat cu spaimă unii la alţii şi s'au văzut foarte puţini.

Ci Ştefan-Vodă nu sta. Luându-i din urmă cu călărimea, ca vânătorul fiara', i-a ajuns şi i-a izbit iar şi i-a dus aşa bătându-i şi tăindu-i până ce i-a trecut Siretul la Ionăşeşti, într'un loc care şi 'n zilele mele se chiamă Vadul-Turcilor. Acolo, la movila' cea mare a Tecuciului, a' descălecat ş'a poposit trei zile.

Dar în a treia zi iată că-i vine de sârg vestea dela stareţii din cetatea Crăciuna că a ieşit la războiu împotrivă şi Radu-Vodă din ţara muntenească. Intristându-se pentru acest războiu dela fraţi, tot din porunca Sultanului purces, pe loc a trimis olăcari să întoarcă oştile care goneau pe Turci. Şi râdicându-se în scări cu mânie, după ce i-au sosit oştile, a trecut Siretul ş'a întâmpinat pe Radu în sus de Râmnic, sfărmân-

du-i oastea şi alungându-l. Atuncea a aşezat Ştefan-Vodă hotar apa Milcovului, între Ţara moldovenească şi cea muntenească.

După această a doua biruinţă, s'a întors Ştefan-Vodă la Vasluiu, unde a rânduit prăzile de bătălie şi a împărţit dregătorii şi moşii la oşteni. Intru mulţămirea a două izbânzi cu noroc, a mai hotărît să zidească biserică de piatră în târg la Vasluiu şi curţi domneşti.

Dar scurtă tare i-a fost hodina, căci, după puţine zile, iată îi vin în goană umblătorii de Soroca, vestindu-l că au trecut Nistrul şi pradă ţara Cazacii cu hatmanii lor Lobodă şi Nalivaico.

Şi atunci, chiar în acela ceas, cum erau călăreţii de Soroca încă în faţa lui, cu cuşmele în mână, a strigat Ştefan-Vodă să se dea veste la călărime.

A grăit el către Soroceni: Pe neprietini eu îi bat preste fălci şi-i amestec cu ţărâna pe care au călcat-o!

Şi adunând călărimea pe care o avea la Vasluiu, s'a şi repezit întru întâmpinarea Cazacilor. I-a găsit pe apa Răutului, răşchiraţi în pradă. Şi sporindu-şi oastea cu vestiţii Codreni dela Tigheciu, a izbit noaptea pe Cazaci, fără veste, la Grumăzeşti, şi i-a zdrobit.

Acolo la Grumăzeşti a prins pe Nalivaico şi l-a judecat cu sabia. Iar Lobodă şi cu o

samă de Cazaci, câţi scăpaseră alungaţi din urmă, au dat să treacă Nistrul pe ghiaţă şi foarte mulţi s'au înecat. A pierit în Nistru atuncea ş'un polcovnic căzăcesc anume Jura, şi până astăzi se pomeneşte locul acela, de-i zic Moldovenii Vadul-Jurăi.

După această a treia' izbândă, s'a dus Ştefan-Voievod la Iaşi, unde, întru lauda Domnului, care i-a fost ajutor, a' început a zidi biserica sfântului Neculai cel domnesc. După care, cu mare pohfală, a' mers la scaunul lui din Suceava', unde i-a ieşit înainte Mitropolitul, cu sfânta evanghelie, cu preoţi şi popor, ca înaintea unui împărat biruitor de limbi păgâne.

Despre războiul cel mare cu Mahomed-Sultan la Valea-Albă.

Ca pe aripi de vânt s'a dus vestea' biruinţii lui Ştefan-Vodă împotriva Turcilor până în depărtate ţărmuri, la toate neamurile; şi toţi foarte se mirau de străşnicia Domnului şi poporului. Şi înţelepţii acelor vremuri cugetau şi spuneau că a ieşit la' Moldova sabia lui Dumnezeu şi acesta este semn că trebuie să se adune craii creştinătăţii laolaltă subt o minte ascuţită şi subt un braţ tare cum demult n'a mai fost pe lume.

Dacă s'ar fi făcut aşa, bine ar fi fost pentru noroadele lui Hristos. Ci în lumea aceasta nu biruieşte adese dreapta judecată; şi zavistia strică cele mai bune rânduieli. Nu puteau craii lumii să-l socoată pe Ştefan-Voievod mai mare decât ei. De aceea fiecare s'a ţinut semeţ şi singur în hotarul lui, pe Ştefan-Vodă l-au lăsat în bătaia furtunii şi n'au voit a înţelege că el ar putea fi izbăvitorul creştinătăţii împotriva păgânilor.

Deci Mahomet-Sultan, cel ce călcase atâtea ţări, şi bătuse atâţia craĭ, şi supusese atâtea noroade, rozându-şi barba de ciudă că-i sfărâmase Ştefan-Vodă oştile, a dat strigăt de s'au cutremurat ordiile, ş'a poruncit să se strângă toate oştile împărăţiei şi să se tocmească de războiu cum n'a mai fost; căci va merge el singur să pedepsească Moldova.

Şi s'au strâns oştile câtă frunză şi iarbă, şi caii, şi cămilele, şi puştile; şi nu se vedea capătul oştilor nici într'o parte, că erau ca apa mării. Ş'au pornit cu Mahomet-Sultan-bătrânul în vara anului dela Hristos 1476. Şi pe mare veneau corăbiile cu hrană, cu meşteri şi cu poduri umblătoare. Şi când au auzit de aceasta, toţi neprietinii lui Ştefan-Vodă au rădicat capetele ca şerpii, iar craii au zâmbit cugetând la slava şi la faima lui Ştefan-Voievod, care va pieri ca' fumul.

Iar Ştefan-Voievod, cu pământenii lui, fără nici un ajutor de nicăieri şi numai la Dumnezeu-unul nădăjduind, aştepta viforul. Caşi Decebel-Craiu din zile vechi, Ştefan-Vodă cugeta mai bine să piară cu cinste, decât să-şi plece grumazul în robie.

A dat Dumnezeu şa intrat Mahomet-Sultan în Moldova. Ş'a călcat Ţara-de-Jos cu oştile lui, şa găsit-o pustie, căci, după porunca lui Vodă, norodul se bejenise la munte. Şi umblând să găsească pe Ştefan-Voievod şi oastea lui, a tot mers, ca puhoiul, până ce-au ajuns la locul carele se chiamă Războieni, în ţinutul Neamţ. Aflând din iscoade că acolo, în codru, s'ar fi ţinând oastea moldovenească, a poruncit Mahomet-Sultan să păşească ordiile înainte şi să izbească cu tărie.

Aşa de mulţi erau păgânii, încât au cuprins ca un voloc codrii. Şi ienicerii au răzbit la întăriturile Moldovenilor. Ş'au început a bate puştile de se cutremura pământul. Iar Moldovenii stăteau ca leii, şi nu-i puteau cuprinde Turcii. Şi erau de fiecare ostaş al Moldovei zece păgâni. Şi când cădeau un rând de păgâni, năvăleau alţii. Şi s'a bătut Ştefan-Vodă cu oastea lui acolo, la Războieni, ziua toată. Şi mulţi boieri viteji şi vrednici oşteni au căzut luptând. Iar cei care au rămas, când a dat Dumnezeu pământului noapte, au lăsat în jos săbiile

crușite de sânge, fiindu-le amorțite brațele.

Și privind Ștefan-Vodă cu amar la floarea oștilor lui, căzută acolo, a dat poruncă celor rămași să se tragă pe poteci în locuri știute. Iar Turcii, noaptea, n'au cutezat a se lua după ei.

Spun bătrânii că în noaptea aceea, în zori de ziuă, să fi nemerit Ștefan-Vodă la Cetatea Neamțului, unde erau maica și soția lui. Și înțelegând maica lui Ștefan-Vodă că în sufletul lui ar fi intrat îndoiala, i-a spus vorbe de îmbărbătare. Și Ștefan-Vodă nici nu s'a mai oprit la cetate, ci strângându-și credincioșii, a mai adunat și alte cete de munteni ș'a buciumat în toate văile să se scoale toată suflarea. Și chiar de a douazi a început a hărțui pe Turci cu iscusință. Ii lovea când erau la hodină, în puterea nopții; spârcuia cetele care ieșeau în pradă; dădea foc pădurilor din preajma lor; ș'așa-i băteau Moldovenii pe păgâni și-i neliniștea, și-i împungeau, încât a dat Mahomet-Sultan îndărăt. Ș'a mai început în ordii și boliște, de piereau Turcii, ș'au prins a cădea caii. Și la fiecare apă podurile stricate. Și la fiecare popos de noapte zvoană și bătălie. A intrat dela o vreme în oastea turcească mare groază, că nici-unul n'are să iasă din pământul Moldovei. Și Mahomet-Sultan a înțeles că nu mai are chip să cu-

prindă țara lui Ștefan-Vodă. Și s'a grăbit să iasă la Dunărea și să treacă la împărăția lui, lăsând oșteni morți pe toate drumurile, ca oaia care umblă prin spini prăpădindu-și lâna.

Așa a rămas Ștefan-Voevod neclintit în puterea sa. Iar după ce țara s'a liniștit și i s'au tămăduit rănile, a venit Ștefan-Voievod cu curtea lui la Războieni, ș'a mulțămit cu umilință lui Dumnezeu, și cu jale a strâns osemintele vitejilor și peste ele a clădit lăcaș sfânt.

Atâtea oase ale păgânilor și păgânilor s'au văzut în locul bătăliei, încât era alb cuprinsul, ca de var. Și de-atunci i-a rămas numele până azi Valea-Albă.

Despre războiul cu Olbriht-Craiu.

Din această vreme, al douăzecilea an al domniei lui, au înțeles desăvârșit neprietinii lui Ștefan-Vodă că sabia lui este nebiruită. Și l-au lăsat multă vreme în pace. Și s'a tocmit și cu sultanul. Și stătea tare în scaunul lui, la Suceava, împărțind dreptate în țara Moldovei. Și era în vremea lui bielșug și bună-rânduială. Și meșteri iscusiți clădeau biserici și mănăstiri întru lauda lui Dumnezeu. Și se întemeiau sate nouă și se umplea țara de oameni. Iar când își mai

aduceau aminte Tătarii de drumurile vechi, găseau cetăţi şi oşti nebiruite. Şi dacă mai cerca vre-un nepriceput să între în ţară cu ajutor dela Ungur sau dela Leah, înapoi nu i se mai întorcea decât numele.

Aşa a ajuns Ştefan-Vodă vremea de-i ziceau Ştefan-Voevod cel Bătrân. Ş'un năcaz singur avea în viaţa lui: că din războiul din tinereţă asupra cetăţii Chilia, îi rămăsese o rană de glonţ la un picior, care nu se mai închidea. Ş'acel picior cu fântâniţă îl năcăjea, căci nu putea sta mult călare pe cal, cum era obiceiul lui.

Murind în Lehia craiul cel bătrân, a venit în locul său craiu tânăr şi zburdatic cu numele Olbriht. Şi nepricepând el bine ce s'a întâmplat în trecute vremi şi cine este Ştefan, s'a sfătuit cu un frate al său, craiu la ţara ungurească, să bată Moldova cu oştile din două părţi şi s'o supuie.

I-au spus atunci sfetnicii cei bătrâni că asta nu se poate face uşor şi-i lucru cu primejdie. Căci ziceau ei: Domnul Moldovei e viteaz vechiu şi minte ageră. Auzind asta, Olbriht-Craiu a zâmbit ş'a răspuns: Viteaz sânt şi eu şi pot fi cu minte mai multă!

Drept aceia, a trimis soli la Ştefan-Vodă şi i-a spus că el, craiul, se găteşte cu oaste împotriva Turcilor, şi tare bine i-ar părea

să meargă şi Moldova împotriva necredincioşilor.

A dat Ştefan-Voievod răspuns că va merge împotriva necredincioşilor, cu fraţii creştini.

Iar Olbriht-Craiu şi-a pornit oştile. Dar în loc să le pornească asupra olatului turcesc, le-a îndreptat spre Moldova.

S'a făcut Ştefan-Vodă a nu înţelege, şi a trimes soli la craiu să-i spue care sânt drumurile la Turci; iar el îşi pregătea oastea. Ş'a venit Olbriht-Craiu, cu mare oaste, asupra Sucevei, ş'a bătut cetatea şi nu a putut-o cuprinde; şi când a început a-l împunge Ştefan-Vodă, a dat îndărăt.

Şi fiind vreme de toamnă, cu frig şi cu omăt timpuriu, umbla cu multă greutate oastea lui Craiu. Ş'avea a trece prin codrii dela Cozmin, în părţile Bucovinei. Ş'acolo, în acel codru, a lovit Ştefan-Voievod oastea lui Olbriht-Craiu. Căci din vreme fiind tăiaţi copacii de Moldoveni, şi înţinaţi în picioare, când a intrat oastea Leşilor în codru, oşteni anume puşi au prăvălit copacii închizând potecile şi drumurile. Şi cetele lui Ştefan-Vodă lovind, crâncenă moarte au făcut între Leşi, învălmăşindu-i şi zdrobindu-i. Chiar şi Craiul Olbriht, caşi Matiaş Corvin odinioară, era să piară de sabia moldovenească. Cu crâncenă silinţă şi cu mare moarte şi jertfă a

credincioşilor lui a scăpat, fugind la vadurile Prutului şi trecând apoi în ţara lui.

Acest război a fost în al patruzecilea an al domniei lui Ştefan-Vodă. Şi fiind el plin de mânie pentru viclenia Leşilor, a poruncit să-i aducă pe cei prinşi în bătălie, ş'acele mii de robi le-a pus să tragă la pluguri. Ş'au arat aşa câmpiile din preajma bătăliei, ş'au sămănat ghindă, ca să crească codru de stejar, să fie pomenire urmaşilor şi umbră morţilor.

Despre moartea lui Ştefan-Vodă.

Ca să plătească fapta' lui Craiu-Olbriht, Ştefan-Vodă a intrat cu război şi cu urgie în ţara leşească, ş'a' mers până' la cetatea Premisla, bătând-o; pe urmă a tras hotar nou în ţara Pocuţiei ş'a' stăpânit Pocuţia. Şi deşi era Ştefan-Vodă bătrân, a' făcut acest război ca furtuna de iute. Şi fiindu-i piciorul bolnav şi neputând încăleca, şi fiind vreme de iarnă, umbla în sanie în fruntea oştilor. Şi era nedomolit şi tare, de-l priveau cutremurându-se căpitanii şi boerii cei tineri. Iar cei bătrâni demult îl cunoşteau Şi Leşii nu puteau sta înaintea' săbiei lui şi-i spuneau: leul cel bătrân dela Moldova.

Şi s'a făcut după aceea pace. Ş'a scris-o bătrânul Ştefan-Voievod cu vârful săbiei

sale. Şi-i veneau solii dela neamuri în cetatea lui dela Suceava şi el le primea în jâlţ de aur, întru toată slava şi strălucirea lui.

Iar când a venit vremea şi i s'a plinit veleatul, după patruzeci şi şapte ani de stăpânire, la anul dela Hristos 1504, ziua de 2 Iulie. a chemat la sine pe feciorul său Bogdan-Voevod şi l-a rânduit să-i fie urmaş. Şi i-a dat astfel sfat, zicând: Fiule al meu Bogdane, eu mi-am împlinit anii şi-mi plec fruntea la porunca lui Dumnezeu. Cât am trăit, am slujit cu cinste Ţara, şi sabia aceasta a lucit în patru vânturi. In ţară am făcut pace şi pe duşmani i-am alinat. Iar din toate încercările pe care mi le-a trimes Dumnezeu, am înţeles că fraţii noştri creştini sânt mai plini de zavistie şi de necredinţă. Iar Turcul, măcar că-i păgân, îşi ţine cuvântul dat. Deci, fiul meu, după ce vei lua domnia, închină ţara Turcilor, cu rânduială, ca să te apere împotriva altora şi să nu se atingă de legea şi întocmirea noastră cea veche. Acuma împărăţia Turcilor e în creştere. Şi împotriva lor nu va fi craiu care să stea. Iar când Domnul le va hotărî căderea şi-i va întoarce iar de unde au purces, se va milostivi şi asupra Moşiei mele şi a poporului meu... Tu să urmezi după acest cuvânt.

Ştefan-Voievod grăia astfel pe patul mor-

ţii, în pridvorul palatului, având în jurul său pe Doamnă, pe boieri, pe mitropolit şi pe vlădici. Şi 'n jurul curţii se strânsese norodul şi tăcea cu jale. Şi toţi simţeau că vine ceas mare şi greu pentru Moldova, când îngerul morţii va lua sufletul cel nedomolit.

Găsitu-s'au în acel ceas de amărăciune câţiva boieri, care şi-au adus aminte de vechile zavistii şi tulburări şi, închipuindu-şi că Ştefan-Vodă nu mai este, vorbeau de alt Domn, împotrivindu-se a cunoaşte pe Bogdan. Simţind bătrânul Ştefan-Vodă freamăt în juru-i, a ridicat fruntea, şi-a întors ochii ş'a înţeles. Şi cercetând, a poruncit să i se aducă acolo subt pridvor acei boieri; şi după ce i-a mustrat pentru dihonie, le-a hotărît căderea capetelor subt sabie. Şi cu ochii încruntaţi şi straşnici a murit şi cu sufletul plin de amărăciune, înţelegând că aşa va fi scrisa Moldovei în veac: să trăiască în vrajba şi zavistia boierilor.

Iar când a fost de-a făcut pace Dumnezeu furtunoasei lui inimi, au prins a bate clopote de jale în toate bisericile Moldovei, ş'a prins a jeli cu amar tot norodul. Şi strigau toţi lăcrămând: A murit părintele Moldovei. Ce ne vom face de-acum?

Ş'a fost plângere şi întristare în tot cuprinsul Ţării, ca niciodată. Şi făceau privegheri şi rugăciuni satele, şi târgurile, şi

bisericile, şi mănăstirile. Şi l-a dus pe Ştefan-Voievod ţara cu mare alaiu la sfânta mănăstire Putna, şi acolo l-a îngropat cu cinste. Şi mormântul lui se vede până în zilele mele, cu frumoase slove şi flori săpate în lespede, ca să se cunoască până la vremea de apoi a neamurilor că acolo hodineşte nebiruit voievod, întru carele a sălăşluit suflet de flacără şi luminată minte. Şi pomenindu-l deapururi poporul, i-a spus după moarte: Ştefan-Voievod-cel-Mare şi Sfânt.

Despre Bogdan-Vodă, poreclit Chiorul, şi Ştefăniţă-Vodă.

Cu durere vă spun, fraţilor, că puterea şi slava din vremea lui Ştefan-Voievod, nu le-a mai cunoscut Moldova. Au mai ieşit, din osul lui, voievozi viteji, dar sabia lui cea veche n'au putut-o ridica. Şi mintea lor pe lângă a lui a fost ca întunericul pe lângă soare

A urmat în scaun, după Ştefan-Voievod cel-Mare, feciorul său Bogdan, căruia i-au zis Chiorul, pentrucă-şi prăpădise un ochiu într'o bătălie. Ş'a fost acest Bogdan om aprig în zilele lui. Şi pentrucă n'a vrut să-i deie Craiul dela Leşi pe sora lui să-i fie Domniţă, şapte ani a bătut războiu îm-

potriva Leşilor, cu mare scădere pentru amândouă ţările. Şi după porunca bătrânului Ştefan-Voievod a trimes la Ţarigrad, adică la Bizanţ, la Sultanul Turcilor, pe logofătul Tăutu să închine Moldova; şi s'au legat Turcii cu mare jurământ să nu schimbe hotarele, şi legea, şi rânduielile; nici să-şi aşeze moschei turceşti în hotarele ţării; nici să se amestece la alegerea Domnilor; şi să plătească ţara peşcheş pe tot anul trei mii de galbeni. Ş'a domnit Bogdan, feciorul lui Ştefan-Vodă, treisprezece ani.

Iar după moartea lui a venit în scaunul Moldovei feciorul său Ştefăniţă-Vodă, om viteaz, dar minte furtunatică şi nestatornică Căci el războaiele după patimile lui voia să să le facă, nu după nevoile ţării. Şi braţul lui prea des lovea cu mânie şi fără înţelepciune. Şi el a pus subt sabie pe bătrânul sfetnic al ţării hatmanul Luca' Arbore, boier vechiu, rămas dela bunicul său Ştefan-Vodă. Şi după ce l-a tăiat, s'a căit; dar pe urmă a lovit iar cu mânie şi fără dreptate. Şi multă tăiere şi strâmbătate a făcut. Şi i-au dat boierii să bea vin otrăvit la un ospăţ, ş'a pierit, după ce a domnit zece ani.

Când a fost Domn Petru-Vodă-Rareş

Iar la moartea lui au cugetat mai marii ţării la un fecior din flori al bătrânului

Ştefan-Vodă, făcut cu o cneaghină dela Hârlău, frumoasă în zilele ei, cu numele Maria Rareş. Şi acest fecior avea numele Petru, şi era viteaz şi ager la minte, şi umbla pribeag, cu straie proaste şi nume schimbat, pescărind la bălţile Dunării. Şi l-a pus ţara Domn pe acest Petru Rareş. Şi solii boierilor l-au găsit la vadul Docolinei cu carăle de peşte, ş'au descălecat, şi apropiindu-se de el cu cuşmele în mână i-au zis: Intru mulţi ani să trăieşti Măria-Ta, Petru-Voievod!

Şi s'a bucurat Ţara pentru voievod din osul bătrânului Ştefan. Şi s'a rădicat Petru-Vodă-Rareş Domn în Suceava, în anul dela Hristos 1527.

Viforoasă viaţă, bătută de cumpene şi primejdii, a avut Petru-Voievod, feciorul lui Ştefan-Voievod Bătrânul. A avut mare război cu oştile împăratului nemţesc la Feldioara în Ardeal şi a biruit Petru-Vodă; şi s'a văzut atunci că a moştenit agerimea şi vitejia tatălui său. La Obertin însă l-au biruit pe el Leşii. Ş'atuncea s'a văzut că n'avea liniştea şi tăria părintelui său, că era prea furtunos şi-şi cerca norocul în afară de hotarele Moşiei.

Iar în vremea aceea, supărându-se Soliman-Sultan păgânul pentru oştirile şi neliniştele lui Petru-Vodă şi pentru faptele lui slobode, căci păgânii l-ar fi voit supus şi

asculţător Porţii, şi-a pornit toată sila lui asupra Moldovei. Şi venind cu mari oşti, a călcat ţara. Iar Petru-Vodă, părăsindu-l boierii şi ai lui toţi, a pornit singur în pribegie, prin munţi pustii, pe vreme furtunoasă şi prin locuri primejdioase, şi a ieşit cu mari greutăţi la cetăţile lui din Ţara Ardealului, rămase moştenire dela părintele său, când a statornicit pace cu Matiaş-Craiu după războiul dela Baia.

Acolo a stat pribeag o vreme cu Domniţa şi copiii, până ce s'a tras înapoi potopul. Şi după aceia, fiind un om prea ager la minte şi la vorbă şi viclean foarte, nu s'a sfiit să se ducă singur la Ţarigrad şi acolo s'a împăcat cu Sultanul şi a venit iar Domn la Moldova.

Dar de-aici dintr'odată se vede câtă mare deosebire este între slobozenia şi tăria de altădată a Moldovei şi între această vreme când prindeau păgânii să s'amestece la domnia Ţării. Greu le-a fost Turcilor până ce au început, căci pe urmă nimene nu i-a mai putut opri; şi pe urmă prea multe din rânduielile statornicite de bătrânul Ştefan-Vodă n'au mai ţinut în samă.

A stăpânit într'a doua domnie cu pace şi linişte ţara Petru-Voievod, şi a cunoscut atunci Moldova cele din urmă zile bune ale sale. Şi când a murit Petru-Voievod Rareş, l-a plâns norodul şi cu cinste l-a petrecut la

veşnic lăcaş, în sfânta mănăstire Probota, unde are piatră frumos scrisă.

Despre vremea nestatorniciei şi slăbirii Moldovei.

Iar după ce s'a trecut din lume Petru-Vodă-Rareş, au pornit în sărmana ţară a Moldovei certuri şi zâzanii pentru scaunul Domniei. Unii din boieri se înturnau spre Leşi, alţii ţineau cu Turcii. Şi unii veneau cu oaste dela Leah, şi alţii cu oaste dela Turc. Şi se împungeau şi se tăiau. Şi nu erau domniile statornice, cum nu-i statornic vântul.

Au venit Domni mulţi în Moldova, dar cununa de domnie părea că are acuma pecete de blăstăm: căci cei mai mulţi au pierit de năprasnică moarte.

Fost-a între alţi Domni în Moldova Alexandru-Vodă Lăpuşneanul, carele a fost crâncen şi a făcut multă moarte şi tăiere în zilele lui, şi a murit înveninat, şi mormântul lui se află la sfânta mănăstire Slatina.

Fost-a tot atunci Domn ş'un venetic din lumea mare, cu numele Despot-Vodă, de lege catolică, ş'a pierit de buzdugan.

Ş'a fost Domn ş'un foarte viteaz bărbat cu numele Ion-Vodă, căruia i-au zis boie-

rii Cel-Cumplit pentru multe tăieri şi uciderі. Şi s'a ridicat acest Ion-Vodă şi 'mpotriva Turcilor cu oaste tare, ş'a bătut în multe rânduri pe Turci şi gândea să facă iar slobodă Ţara. Dar la urmă l-a surpat viclenia, şi-a pierit de sabie, tăiat de păgâni. Şi l-a plâns norodul ca pe un mare viteaz. Ş'a fost moartea lui în anul dela Hristos 1576. Şi se zice să fi fost acest Ion-Vodă coborîtor tot din sângele bătrânului Ştefan, de-aceia a fost mare viteaz, însă fără de noroc.

Ş'au fost şi alţi Domni, pe care nu-i mai pomenim, căci au fost ca flori care au înflorit şi s'au scuturat în aceiaşi dimineaţă. A fost unul Aron-Vodă, şi unul Răzvan-Vodă, şi altul Irimia-Vodă Movilă, care s'au petrecut la domnie pe când în Ţara muntenească se ridica mare voievod şi arhanghel Mihaiu-Vodă cel viteaz.

Şi după căderea lui Mihaiu-Vodă au fost alţi mulţi la număr. Cum se atingea de capul lor cununa Moldovei, multă vreme nu trecea la mijloc şi mureau ori de sabie, ori de otravă, ori de altă cumplită moarte. Şi oşti după oşti călcau ţara din hotarele străine. Şi Turcii veneau şi porunceau ca stăpâni. Şi Tătarii îşi repezeau când şi când ceambulurile în pradă; şi erau acuma în Moldova jelaniile şi lacrimile ca o pedeapsă a lui Dumnezeu.

Numai unul s'a întâmplat să steie mai multă vreme Domn în ţară. Ş'acela a fost Vasile-Vodă-Lupu, carele a ţinut strălucită curte în scaunul lui la Iaşi, ş'a zidit sfânta biserică Treisfetitele din Iaşi, ş'a poleit-o cu aur cum nu s'a mai aflat şi nu s'a mai pomenit altă biserică mai frumoasă şi mai bogată. Ş'a domnit Vasile-Vodă-Lupu ani nouăsprezece ş'a purtat şi războaie cu Matei-Vodă din Ţara muntenească, căci îi era gândul la măriri şi la cucerire. Ci nu i-a ajutat Dumnezeu la războiu între fraţi, şi l-a biruit Matei-Vodă bătrânul. Iar pentru strălucirea şi fala lui, şi pentru bogăţiile pe care le-a avut în trecătoarea viaţă, i s'a dus vestea în toate ţările răsăritului. Ş'a căzut Vasile-Vodă din domnie la anul dela Hristos 1653 ,ş'a murit pribeag şi sărac pe străine ţărmuri.

A mai fost Domn la Moldova Constantin Cantemir bătrânul; şi mai pe urmă un fecior al lui Constantin Cantemir cu numele Dumitraşcu-Vodă Cantemir.

A fost Dumitraşcu-Vodă-Cantemir bărbat prea învăţat, cum nu erau mulţi pe vremea lui în lumea toată. Douăsprezece limbi ştia a vorbi ş'a scrie. Ş'avea o minte ageră ş'un suflet care ura robia. De aceia a voit să scoată de subt Turci Moldova, şi a făcut legătură jurată cu Petru Alexievici Impăratul Muscalilor, să scoată ţara de subt

păgâni. Ş'a fost războiu mare atunci între Muscali şi Turci în Moldova şi au biruit Turcii pe Muscali şi erau să prindă chiar pe Impăratul Petru Alexievici. Atuncea a pribegit Dumitraşcu-Vodă la împărăţia lui Petru Alexievici, şi a rămas acolo la curtea împărătească, ş'a fost sfetnic de taină al Impăratului şi cel mai iubit la împărăţie pentru mintea lui ageră şi pentru ştiinţa lui. Ş'a scris Dumitraşcu-Vodă cât a trăit la Ruşi cărţi pe limba latinească ş'a scris şi istoria Moldovei şi despre pământul şi neamul Moldovenilor prea frumoase şi învăţate cărţi, pentru care şi astăzi este pomenit cu cinste şi multă laudă.

Despre îngenunchierea Ţării, subt Turci şi Greci.

Apoi, după pribegia lui Dumitraşcu-Vodă Cantemir, Turcii au hotărît să stângă desăvârşit domnia pământenilor. Căci spuneau ei aşa: Domnii pământeni se ţin numai de răzvrătiri şi vrajbe, se taie şi se prigonesc, strică ţara şi păgubesc şi haznaua împărătească. Drept aceia au început a trimite oameni de-ai lor, Greci ţarigrădeni, în domnia Moldovei. Şi nu numai în Moldova; ci într'aceiaşi vreme, tăind ei şi pe voevodul Ţării Româneşti Constantin-Vodă Brâncovanu

pentrucă s'ar fi hainit, au trimes Domni greci şi la Munteni. Ş'aşa au socotit ei amândouă ţările acestea ca nişte moşii ale lor, la care trimeteau vechili. Şi pe aceşti vechili îi schimbau ei când pofteau. Dacă făceau vre-o greşală îi băgau la închisoare, în temniţele Mării Negre, ori le tăiau capetele. Şi trebuiau să trimeată bir mult pentru haznaua împărătească şi podvezi şi zaharà pentru oşti. Şi au ajuns pământurile româneşti şi norodul românesc vaci de muls şi oi de tuns pentru mai marii păgânilor.

Asta a fost căderea deplină a Ţării. De atunci am cunoscut noi întristarea mişeliei.

Domnii aceia vechili plăteau domnia Ţării, caşicum ar fi luat o moşie ori crâşmă cu orândă. Şi dădeau ei multe zeci şi sute de mii de galbeni. Şi-şi aduceau cu ei, ca nour de lăcuste, toate neamurile şi toţi datornicii dela Ţarigrad. Şi prindeau a scoate biruri şi ţidule asupra săracilor pământeni. Şi împlineau cu dăbilari pe oameni prin sate, şi-i băteau, şi-i schingiuiau, şi-i băgau cu capul prin garduri, şi le dădeau fum de ardei, ca să scoată bani; şi le vindeau vitele şi lucrurile toate, de rămâneau oamenii goi, în satele pustii, şi-şi luau lumea în cap şi fugeau peste graniţă. Şi unii nici limba Ţării n'o ştiau. Şi stătea unul un an doi şi se ducea, şi venea altul, cu alte neamuri şi alţi datornici. Şi după ce

se ducea ş'acesta, se întâmpla să vie iar cel dintâiu, mai îndârjit şi mai flămând. Şi dela ei au rămas ca o boală Grecii asupra noastră.

Aşa de o sută de ani se zbate sărmanul nostru norod, ca oaia subt ghiara şi subt dintele lupului. Oh! sărmană moşie a părinţilor noştri! ai fost şi tu odată frumoasă ca o grădină, îndestulată şi tare, între alte ţări şi neamuri. Dar acuma ai ajuns la aşa scădere şi râsipă — încât numai dacă am muri cu toţii într'un foc şi un potop, ne-am izbăvi de ruşinea întru care ne aflăm.

Dela pribegia lui Dumitraşcu-Vodă, anul dela Hristos 1711, şi până astăzi în anul 1814, când îmi scriu eu cu sânge durerea, au trecut pe la domnie zeci şi zeci de vechili turceşti, pe care nici nu-i mai pomenesc, căci n'au fost voievozii noştri, ci slujbaşi ai păgânilor. Să mă întorc mai bine să povestesc cum au urmat întâmplările şi domniile în Ţara-Muntenească.

Când a coborît Radu-Negru-Voievod la Ţara-Românească.

i la Munteni cel dintâiu voievod a venit din Ardeal, de subt mâna Craiului unguresc, ş'a vrut să facă domnie slobodă, ş'a descălecat cu vitejii şi curtenii lui la Argeş, dincoace de munţi şi-a fost numele său Radu-Negru-Voievod. Ş'a găsit ţara frumoasă, însă pustiită de nevoile vremurilor şi focul varvarilo Ş.r întemeiat domnie nouă, până la Dunăre.

A avut Radu-Negru-Voievod valuri cu Craiul unguresc şi s'a luptat pentru stăpânirile sale româneşti, din Ardeal: Ţara Almaşului şi Ţara Făgăraşului. Şi-l numeau Ungurii Basarab-Voievod şi era viteaz şi înţelept. Iar Craiul unguresc Carol-Robert supărându-se foarte că nu vra Basarab-Vodă să-l cunoască pe el de stăpân şi Domn, a adunat oaste mare ş'a trecut munţii, ş'a cu-

prins Banatul Severinului şi'a venit până la scaunul domniei munteneşti, la Curta-de-Argeş. Iar Radu-Negru-Basarab s'a tras cu oastea în munţi şi'a aşteptat pe duşmani să vie după el. Şi semeţindu-se Craiul şi curtenii a-l urmări până 'n sălaşul caprelor negre, l-a lovit în strâmtori la vreme de vară Basarab-Voievod. Şi'au făcut Muntenii cumplit măcel şi zdrobire în oastea lui Craiu. Şi'a scăpat Robert-Craiu cu puţin suflet la Ţara Ungurească, şi i-au rămas curtenii şi oştenii pradă hultanilor şi fiarelor în munţi, anul dela Hristos 1330.

Despre Basarabii cei bătrâni.

După ce s'a trecut din viaţă Radu-Negru-Voievod şi s'a mutat la veşnicele lăcaşuri, a urmat în scaunul domniei feciorul său Alexandru-Voievod. A făcut acest Domn multe şi frumoase aşezăminte întru slava lui Dumnezeu, şi'a zidit biserică domnească la Curtea-de-Argeş şi alte biserici şi mănăstiri a zidit. Şi'a făcut pace cu Craiu şi împreună cu Craiu a bătut războiu împotriva Tătarilor care bântuiau în părţile Moldovei. Şi'a cuprins olatul Dunării de lângă Marea — şi de-atuncea i-a rămas ţinutului aceluia nume Basarabia, după numele voievozilor Basarabi. Şi'a fost liniştită ţara în

vremea stăpânirii lui şi îmbielşugată şi bine-cuvântată de Dumnezeu. Şi când a intrat în hodina morţii a fost anul dela Hristos 1364 şi l-a îngropat poporul cu cinste în biserica cea veche dela mănăstirea Câmpulungului unde-i stă şi azi morrmântul.

Iar după el a venit la stăpânirea ţării feciorul său Vladislav Basarab Voievod, carele a avut a purta grele războaie cu Ungurii. Punând pricină Ludovic-Craiu că Banatul Severinului şi Făgăraşul şi Almaşul sânt ţinuturi ale coroanei sale, a vrut să le scoată de subt stăpânirea lai Vladislav-Vodă. Şi-a pornit cu oşti mari, intrând în Ţara-Muntenească. LudovicCraiu a venit c'o oaste la Severin şi voevodul din Ardeal cu alta, prin munţi, la izvoarele Ialomiţei. Ş'a întâmpinat Vladislav-Voievod oastea din munţi ş'a biruit-o, sfărămând-o. Ş'a rămas şi Voievodul Ardealului mort, între oştenii lui, în acea luptă. Iar Ludovic-Craiu auzind de aceasta, n'a mers mai departe, ci mai degrabă a căutat la pace şi s'a împăcat cu Vladislav-Voievod.

Ş'a mai făcut Vladislav-Voievod războiu cu Turcii la Vidin. Ş'a fost în acest războiu cea dintâiu întâlnire a Românilor cu păgânii. Căci Turcii veniseră de o bucată de vreme din părţile Asiei şi tot bătuseră şi ştirbiseră împărăţia dela Bizanţ, ş'acuma

se făcuseră tari şi năzuiau într'acoace către celelalte ţări şi neamuri creştine. Ş'atuncea i-au văzut întâiu Românii pe Turci cum luptă cu săbii şi arcuri, cu mare rânduială şi cu mare tărie şi tot strigând: Alah! Alah! cum chiamă ei pe Dumnezeu. Şi nu ştiau Românii aceia de demult că-i scris în cărţile veşniciei să nu mai aibă neamul nostru hodină cinci veacuri dinspre partea necredincioşilor; că vor bate Turcii aceştia creştinătatea multă vreme ca valuri veninoase, până ce din mila Celui-de-Sus va veni vremea izbăvirii.

A venit în vremea lui Vladislav-Voievod în Ţara Muntenească, din părţile sârbeşti, Sfântul Nicodim, carele a întemeiat mănăstiri şi a făcut rânduiala monahilor, şi l-a ţinut în mare cinste Vladislav-Voievod pe Sfântul Nicodim.

Iar la anul dela Hristos 1374 a lăsat Vladislav-Voievod toate cele lumeşti şi s'a dus către părinţii săi, după ce a ţinut cu tărie zece ani schiptrul ţării. Ş'a venit după el Radu-Vodă, carele a zidit frumoase mănăstiri la Cozia şi la Tismana, pe care şi eu singur le-am văzut în zilele mele, când am umblat prin acele dezmierdate locuri şi prin Ţara Oltului. Apoi, după Radu, a venit în scaun alt Voievod cu numele Dan, şi după Dan-Voievod s'a statornicit în scaun Mircea-Voievod, căruia i-au zis bătrânii Cel-

Mare, pentru mintea şi faptele lui. Şi s'a suit în scaunul strămoşilor lui la anul dela Hristos 1386.

Despre Mircea-Voievod cel Mare şi războaiele lui.

A râdicat Mircea-Voievod sabie ageră, şi toată viaţa a luptat pentru Moşie şi pentru credinţă. Şi nu se afla în zilele lui alt stăpânitor de popoare mai viteaz şi mai vrednic decât dânsul. Aşa l-a pus Dumnezeu pe Mircea-Voievod în calea Turcilor, cum a rânduit mai târziu pe Ştefan-Voievod-cel-Mare la Moldova. Căci multe şi grele războaie au avut în acea vreme Românii cu păgânii; şi dacă n'ar fi fost vrednicia lui Mircea-Voievod, de-atuncea ne-ar fi călcat ordiile în picioare.

A întins Mircea-Voievod stăpânire până peste munţi la Almaş şi Făgăraş, şi la Banatul Severinului, şi peste Dunărea, în Dobrogea, până la Silistra — şi avea oaste tare şi căpitani aleşi. Şi băgând el de samă că Turcii apucă de grumaz şi pe Sârbi, şi pe Bulgari, s'a întors către craii creştini şi le-a trimes cărţi şi soli şi le-a arătat că vine asupra creştinătăţii cumpănă mare, şi se cade să se unească creştinii laolaltă să lupte pentru cruce împotriva lui Antihrist.

Şi s'au râdicat întâiu împotriva Turcilor, creştinii de dincolo de Dunărea, având în frunte pe bătrânul Lazăr, cneazul Sârbilor, ş'a trecut în ajutorul creştinilor şi Mircea, cu oştile lui. Ş'a fost mare şi vestită bătălie la anul 1389, la Coşova. Şi întru acea bătălie s'a râdicat un flăcău sârb cu numele Miloş, ş'a răzbătut până la cortul sultanului turcesc Amurat şi l-a străpuns cu jungherul. Iar pe trupul lui Amurat-Sultan pe loc s'a râdicat feciorul său Sultan Baiazid Ilderim, adică Fulger, ş'a strigat cu mare glas ş'a poruncit la oşti să meargă înainte; ş'a bătut pe creştini şi i-a risipit. A început dintru acest ceas Baiazid Ilderim-Sultan să fie mare prigonitor al creştinătăţii, ş'a stat toată viaţa lui cu sabia împotriva crucii.

Ş'a pus piciorul Baiazid-Sultan peste grumazul tuturor creştinilor de dincolo de Dunăre. A sfărâmat pe Greci, şi pe Macedoneni, pe Sârbi, şi pe Bulgari, şi le-a cuprins cetăţile; şi călăreţii păgâni îşi făceau grajd pentru caii lor în bisericile creştinilor. Ş'a venit ceasul să treacă şi Dunărea, împotriva lui Mircea-Voievod.

Ş'a dat mare războiu Mircea-Voievod împotriva păgânilor la un loc care se chiamă Rovine, în ţinutul Olteniei, şi erau aşa de mulţi păgânii, cât a trebuit dela o vreme să dea înapoi Mircea-Vodă cu oştenii lui.

Şi s'a tras în munţi; ş'a trimes solie la Craiul Ungurilor, arătând că a venit la' Dunăre furtuna cea nemilostivă. Şi i-a trimes ajutor Craiul. Şi şi-a întărit şi Mircea-Voievod oştile. Şi s'a întors asupra păgânilor, împingându-i cu ajutorul lui Dumnezeu peste Dunăre.

Iar la anul dela' Hristos 1396 s'au rădicat craii creştini ş'au trimes căpitani vestiţi şi oşti împotriva Turcilor. Ş'au venit crai şi căpitani dela Unguri şi dela Leşi şi dela Nemţi şi dela Franţuji, ş'au întocmit oaste mare pentru bătălie la Nicopole-cetate pe Dunărea.

Fiind însă atâţia crai mari şi căpitani vestiţi, nu s'au putut înţelege cum să deie războiul, căci fiecare socotea că el ştie mai bine rânduiala războaielor. S'a rădicat Mircea-Voievod şi le-a spus că el ştie cum dau Turcii bătăliile, şi i-a rugat să-i asculte sfaturile şi învăţăturile lui. Iar căpitanii şi oştenii încrezându-se în vitejia lor, şi 'n îmbrăcămintea lor de fier, n'au vrut să asculte de cuvintele înţelepte ale lui Mircea-Voievod. Deci când a venit ceasul de s'au lovit oştile, călăreţii franţuzi cu mare iuţeală şi vitejie au dat cei dintâiu năvală, pătrunzând în ordiile turceşti şi deschizându-şi drum cu săbiile. Ci Turcii au ţinut cu tărie la izbitură; au închis rândurile rupte ş'au prins între ei pe călăreţii

franţuji şi i-au tăiat pe toţi. Iar apoi pornind înainte Baiazid Ilderim, mare şi năprasnică izbitură a dat creştinilor şi i-a biruit, sfărămându-i şi risipindu-i. Şi ne mai având în calea lui împotrivire a trecut Sultanul Dunărea, cu mare urgie şi mânie împotriva lui Mircea-Voievod.

Ş'a fost de s'au întâmpinat oştile lui Mircea-Voievod cu păgânii la un loc în pustie zis Rovine, la apa Ialomiţei, în mlaştini. Şi voind astfel Dumnezeu, cu mare străşnicie a izbit Mircea-Voievod pe Ilderim-Sultan şi i-a rupt în bucăţi oastea şi i-a risipit-o spre Dunăre. A fost multă groază şi moarte între păgâni, cunoscând Ilderim-Sultan nebiruit cea dintâiu înfrângere mare a sa.

Dar cu aceasta n'a isprăvit Mircea-Voievod războaiele sale cu Turcii. Căci păgânii s'au întors iar. Ş'au avut mult năcaz Românii în acea vreme cu păgânii, stând necontenit cu sabia în mână şi păzindu-şi hotarul de răutăţile şi prădăciunile necredincioşilor. Până ce, văzând Mircea-Voievod că nu-i nici o nădejde din partea crailor creştini ca să râdice puteri mari împotriva păgânilor, cu înţelepciune a cugetat a se tocmi cu Turcii, ca să aibă linişte la Dunăre. Şi le-a juruit pe tot anul peşcheş de galbeni şi s'au legat Turcii să nu strice Ţara, nici să s'amestece la alegerea Dom-

nilor, şi să fie liniştită şi netulburată dinspre partea lor. Ş'au fost şi Turcii bucuroşi de aşa orânduială, căci cunoscuseră cu pielea lor cât e de aprigă şi ascuţită sabia lui Mircea-Voievod.

Iar cât a fost Domn tare în ţară, într'adevăr Turcii şi-au ţinut jurământul şi nu s'au amestecat. Dar pe urmă când a slăbit puterea ţării, s'au amestecat ş'au făcu mult rău ţării, precum se va vedea şi precum s'a întâmplat în Moldova, după orânduirea lui Ştefan-Vodă.

Stăpânit-a Mircea-Voievod cu slavă ani 32. Şi 'n vremea când stăpânea el în Ţara Muntenească, la' Moldova era Domn prea fericitul Alexandru-Voievod cel Bun şi Btrân, bunicul lui Ştefan-Voievod cel Mare.

Iar în zilele lui Mircea-Voievod s'a rădicat cu mare străşnicie Timur-han Şchiopul, carele avea mare împărăţie peste părţile Asiei şi peste câmpiile ruseşti până la Volga şi Crâm, şi avea' pe toţi Tătarii subt mâna lui, ş'avea atâta călărime cât nu-i ştia numărrul. A pornit războiu crâncen cu Baiazid Ilderim-Sultan. Şi l-a' biruit pe Baiazid în Asia şi l-a' prins viu şi l-a închis într'o cuşcă cu zăbrele de fier. Ş'a tânjit în acea cuşcă o vreme Ilderim-Sultan, ş'apoi a murit de inimă rea'. Şi astfel i-a fost moartea, după atâtea vitejii şi atâta slavă.

Şi s'a mai frământat Mircea-Vodă şi cu urmaşii lui Ilderim-Sultan şi s'a împăcat şi cu aceia, ş'a domnit anii care i-au mai rămas cu linişte. Şi hodineşte în cinstit mormânt în mănăstirea Cozia. Şi se vede acolo zugrăvit şi chipul lui cu cunună pe cap, cu spată şi cu zale de fier.

Când a domnit Vlad-Voievod Ţepeş.

După aceşti viteji şi destoinici Basarabi, au rămas în lume cei mici şi răi. Cum a închis ochii Mircea-Bătrânul, a născut în Ţară demonul discordiei şi s'au ascuţit viclene junghere şi săbii. Mihail-Voievod, fiul lui Mircea, a căzut ucis. Ş'apoi au început neamurile să se prigonească, să se otrăvească şi să se taie. Două rânduri de nepoţi ai lui Mircea s'au împărţit în două tabere vrăjmaşe care s'au chemat Dăneşti şi Drăculeşti, şi i-a blăstămat norodul în veac.

In vremea lui Vlad-Dracu-Voievod, s'a rădicat la Ardeal mare căpitan de oşti şi magnat al lui Craiu Ion Corvin dela Hunedoara, despre carele am vorbit, — şi s'au unit Românii cu oştile lui împotriva Turcilor ş'au dat grozav războiu la Varna, anul 1444, şi iarăşi au fost biruiţi creştinii. Şi mergând necredincioşii în creştere şi scăzând Românii, tot mai slabă a ajuns

domnia şi tot mai mult s'au amestecat seminţiile străine în treburile Ţării. Au încălecat cu totul Turcii ţara şi fără voia lor nu lăsau să fie Domn. Şi cereau în fiecare an dare grea, aur, — şi luau şi copii creştini pe care-i creşteau în legea lui Mahomet şi-i făceau oşteni-ieniceri şi-i aduceau apoi cu sabia împotriva părinţilor lor.

Iar în anul dela Hristos 1456, a venit la scaunul ţării Vlad, feciorul lui Dracu-Voievod, căruia i-a rămas cruntă pomenire şi numele de Ţepeş.

Era acest Vlad-Vodă căpitan viteaz şi fără osteneală la războiu; însă fioroasă şi bolnavă poftă de sânge avea într'însul. El pentru orice vină n'a cunoscut altă pedeapsă decât moartea cu cazna. Tăia pe vinovaţi în bucăţi, ori îi frigea şi mai ales îi trăgea în ţeapă, de aceia norodul l-a poreclit Ţepeş. Atâta groază a băgat el în hoţi şi răi, încât putea drumeţul care trăgea la un han să-şi lase lucrurile şi punga în drum şi nimeni nu s'atingea de ele. Şi pe leneşi şi cerşetori nu putea să-i sufere, că a pus de i-a strâns pe toţi la un praznic în nişte căsoaie ş'acolo le-a dat foc, de-au ars. Şi pe duşmanii lui cu grozavă moarte i-a răpus.

S'a sculat Vlad-Vodă şi împotriva Turcilor, ne mai putând suferi îngenunchiere şi umilire. Iar Mahomet-Sultan a trimes pe

Hamza-Paşa, cu mulţi Turci, ca să-l prindă şi să-l pedepsească pe Vlad-Vodă. S'a făcut Hamza-Paşa' a veni cu prietinie, însă gândul îi era viclean. Iar Vlad-Vodă înţelegând prea bine lucrul, i-a întins el capcană lui Hamza şi l-a prins cu oştenii lui, şi pe toţi i-a tras în ţapă şi i-a' râdicat în sus, de stăteau ca o pădure, şi cuibau hultanii şi corbii în leşurile Turcilor. Şi s'a cutremurat de mânie Mahomet-Sultan auzind aceasta, ş'a venit în Ţara-Muntenească cu toată sila lui. Ci Vlad-Vodă cu oastea tot hărţuia şi lovea pe furiş ordiile. Iar într'o noapte cu furtună a dat o izbire aşa de cumplită în armata lui Mahomet încât a' învălmăşit-o ş'a umplut-o de groază. Şi Vlad-Vodă singur, cu credincioşii lui, şi-a tăiat drum cu sabia' pănă la cortul cel mare unde socotea el că stă Sultanul. Şi puţin a lipsit să nu cadă Impăratul turcesc subt sabia lui Vlad-Vodă. Şi toată armata aceea a Turcilor s'a risipit ţipând cu mare spaimă că au năvălit asupra lor demonii.

A fost însă voia lui Dumnezeu să nu poată Vlad-Vodă birui deplin pe păgâni. Căci adunându-se adouazi ordiile, a' păşit mai departe Mahomet-Sultan, iar Vlad-Vodă s'a tras în munţi, pe urmă a trecut în Ţara Ardealului. Ş'acolo l-a pus la popreală Matiaş-Craiu ş'a' stat zece ani în închisoare la Buda. Iar în locul lui a' pus Sultanul

Domn pe Radu-cel-Frumos, fratele lui Vlad-Vodă.

Stăpânea în vremea aceea la Moldova Ştefan-Voievod carele a biruit pe Turci. Ş'a făcut Ştefan-Voievod războiu şi cu Radu-Vodă-cel-Frumos şi l-a biruit pe Radu. Ş'a venit Ştefan-Vodă până la cetatea Bucureştilor, ş'a făcut pace cu Radu, şi după ce s'au împăcat, a luat Ştefan-Voievod soţie pe Maria fiica Radului-Vodă ş'a dus-o cu sine la Suceava.

Despre Radu-Vodă-cel-Mare şi Neagoe-Voievod.

Intru această slăbire, fiind Turcii mai mari şi poruncind ei Domniile Ţării, a stat norodul un veac şi mai bine până ce s'a rădicat pe lume sabia lui Mihai-Voievod. Ci ne mai având oşti să se războiască, nici râvnă să iasă de subt mâna păgânilor, Domnii căutau ori la petreceri, ori la prigoniri. Dar au fost unii care şi-au desfătat inima întru dragostea şi slava lui Dumnezeu, clădind frumoase biserici şi mănăstiri şi împodobindu-le cu odoare şi cărţi, şi înzestrându-le cu mari averi. Ş'aceşti smeriţi şi blânzi Voievozi au avut mână uşoară asupra norodrului, şi 'n vremea lor a fost ţara cruţată de rele ş'a cunoscut bielşugul.

In anii bătrâneţii şi morţii măritului Ştefan dela Moldova, stătea' în scaun la Ţara Românească Radu-Vodă, feciorul lui Vlad-Vodă Călugărul. A fost Radu-Vodă om iubitor de pace, şi blajin; a aşezat Ţara cu bune rânduieli, ş'a făcut împărţirea clerului dela preoţi şi monahi până la mitropolit, şi pe toţi i-a rânduit bine şi cu dreptate. Ş'a mutat scaunul Ţării la Târgovişte, ş'a' clădit sfânta mănăstire Dealul. Ş'a făcut şi mitropolie la scaunul Ţării, ş'a pus mitropolit. In vremea lui Radu-Voievod a venit dela Ţarigrad, alungat de Turci, cuviosul Nifon, cinstit şi mare patriarh, ş'a' stat la dreapta Domnului cu sfatul întru toate aceste bune trebi. Iar pentru bunătatea şi smerenia sa, când i-a venit lui Radu-Vodă ceasul şi l-a chemat Dumnezeu la' fericit liman, cu mare slavă l-a' îngropat poporul la sfânta mănăstire Dealul şi i-a rămas numele Cel Mare.

Iar la anul dela' Hristos 1512, după patru ani de tulburare şi moarte, a' vrut Dumnezeu să vie în scaunul Ţării Neagoe-Voievod din neamul Basarabilor celor bătrâni. Ş'a fost şi 'n vremea lui Neagoe-Voievod pace. Ş'a fost şi el plin de osârdie pentru dreapta credinţă a lui Hristos. A adus în ţară moaştele prea cuviosului patriarh Nifon. Ş'a dăruit odoare la multe mănăstiri dela Sfântul Munte şi dela Ierusalim şi

dela muntele Sinai şi le-a înfrumuseţat acele mănăstiri şi s'a îngrijit de ele. Iar în Ţară a înălţat sfânta şi minunata mănăstire Argeş, aşa de frumoasă cum puţine stau în ţările creştinilor. Şi era slăvit Neagoe-Voievod şi pentru înţelepciunea lui şi era şi vestit cărturar.

Domnit-a prea puţină vreme: numai nouă ani, fiind slăbănog din firre. Şi când a purces pe neînturnate căi întru vesnicie, iar s'au râdicat în Ţară săbiile învrăjbirii.

Despre alţi Domni şi slăbirea Ţării.

A' mai venit Domn în aceste vremuri de jale unul Mircea-Voievod-Ciobanul, carele era crud şi însetat de sângele pământenilor. I-a şi rămas numele *Gealep*, adică pe turceşte păstor. Dar el n'a fost cioban, ci lup crâncen. Şi când a pierit el, a răsuflat poporul şi a înălţat cântece de bucurie.

S'a râdicat apoi Vo.evod Pătraşcu-cel-Bun care a stăpânit puţină vreme şi a răposat la anul dela Hristos 1558 şi el a' fost părintele lui Mihai-Voievod-cel-Viteaz. Şi s'au mai făcut iarăşi tulburări şi vrajbe în ţară, când s'a sculat Mircioaia', Chiajna-Doamna, nevasta Gealepului şi se tot tocmea' cu Turcii şi cu boierii ca să aducă în stăpânirea Ţării pe fecioru-său Petru, carele a

domnit şi la Moldova, şi i-au zis cel Şchiop.

A mai fost Domn în Ţară şi Mihnea Turcitul, pe care porecla îl arată cine a fost; căci şi-a lepădat legea pentru deşertăciunile lumeşti şi şi-a lăsat sufletul în ghiarele Demonului.

A mai trrecut prin Domnia bietei Ţări şi Petru-Cercel-Voievod, carele a fost frate mai mare al lui Mihai-Vodă-Viteazul. Şi îşi petrecuse tinereţa Petru-Voievod-Cercel pe străine ţărmuri, la curţile crailor dela Apus, şi era cărturar şi ştia să cânte pe alăute cu strune şi să dănţuiască, dar nevoia Ţării el n'o cunoştea. Ci a călcat pe pământul strămoşilor lui ca un străin şi s'a dus la anul dela Hristos 1585.

Era săraca ţară îngenunchiată în acele vremuri şi-şi făceau păgânii râs de dânsa. Deloc nu mai luau aminte la cinstitele rânduieli întocmite în vechime cu Mircea-Voievod-cel-Mare. Ci acuma, văzând că puterea Ţării este cu totul slăbită şi cetăţile ori în mânile lor, ori dărâmate, puneau ei Domn şi stăpân pe cine pofteau. Şi dacă nu le plăceau ochii unuia, ori nu plătea birul la vreme, ori nu da îndestulător bacşiş vizirului celui mare, îndată îl scoteau şi trimeteau pe altul. Şi veneau slujbaşi împărăteşti şi priveghiau la vistierie şi la împlinirea birurilor. Şi găseau pricină să le cuprindă

ei pe toate, căci erau lacomi ca lupii şi n'aveau nici-o durere pentru bietul pământean. Ajunsese norodul sărac şi de batjocură şi numai cei mai bătrâni din oameni îşi aduceau aminte de vremea de altădată cea slăvită şi îmbielşugată.

Când s'a ridicat Mihai-Voievod-cel-Viteaz.

Ci întru această râsipă şi durere a rânduit Dumnezeu să vie în Ţara Românească Domn Mihai-Voievod la anul dela Hristos 1593.

Domnia a luat-o Mihai-Voievod din mâna Sultanului turcesc şi Turcii îl credeau supus lor caşi alte umbre ale domniei Ţării, dar în sufletul lui Mihai-Voievod era înlănţuită de Cel-Veşnic furtuna răzbunărilor. Cum a venit în Ţară şi s'a suit în scaun Mihai-Vodă, n'a avut decât un gând: cum să scape Moşia de subt stăpânirea păgânilor.

Era Mihai-Voievod fecior al lui Pătraşcu-Vodă şi frate cu Petru-Vodă-Cercel, şi fusese Mare Ban al Olteniei.

Domnul care era înaintea lui, cu numele Alexandru-Vodă, pe care norodul îl poreclea Cel-Rău, temându-se că-i va lua Domnia, l-a chemat pe Mihai-Ban dela Craiova şi l-a pus la închisoare. Şi chiar i-a

hotărît pieirea şi l-a scos din temniţă şa pus să-l taie. Iar călăul, când a luat securea şi s'a apropiat de Mihai şi l-a văzut frumos şi măreţ, i s'a uitat în ochi. Şi aşa s'a înfricoşat călăul de privirea lui Mihai, cât a scăpat securea din mână, a dat îndărăt şa fugit. Iar boerii toţi văzând întru aceasta un semn de sus, s'au adunat în jurul lui Alexandru-Vodă şau cerut iertare pentru Banul Craiovei. Şi l-a iertat Alexandru-Vodă. Iar îndată după aceia a fost scris în rânduiala sorţii să ajungă Mihai la locul său, şi în loc să fie pierit şi închis în mormânt, a venit Voievod cu fală şa râdicat sabia pentru Ţară şi pentru legea lui Hristos.

Era atunci peste părţile nemţeşti Impărat Rudolf; Voievod peste Ardeal Jicmond, şi la Moldova era Domn Aron-Vodă. Cum s'a aşezat Mihai-Vodă, n'a stat şi n'a căutat la ospeţe şi fală mincinoasă, ci a trimes soli la Jicmond-Voievod dela Ardeal, şi la Rudolf-Impărat dela Viena, şa arătat că dacă ei au gând să râdice oşti împotriva păgânilor, apoi are şi el sabie pe care o ascute şi va fi ageră şi gata oricând.

Iar venind solii cu răspuns bun, pe loc s'a pregătit Mihai-Vodă de războiu. Şi s'au legat cu jurământ mare şi cu blăstăm Voevozii şi Impăratul să nu pue jos sabia până ce nu vor alunga pe necredincioşi din pă-

măturile creştine. Şi se pregăteau în taină Şi-şi alegea şi Mihai-Vodă căpitanii oştilor. Şi avea pe Baba Novac, şi pe Udrea Banul şi pe Radu Buzescu, săbii tari, întru carele avea mare nădejde că vor sta pururea şi cu dreaptă credinţă lângă el.

Când a început războiul lui Mihai-Voievod cu Turcii.

A hotărît Mihai-Voievod să se râdice în toamna anului dela Hristos 1594. Atunci în Noembrie 13, nimene neştiindu-i planurile, decât ai lui cei mai de aproape, a chemat la vistierie pe toţi datornicii turci, şi pe slujbaşii care priveghiau birurile Impărăţiei, şi pe ienicerii păgâni care aveau cetăţuie în scaunul Ţării, şi le-a dat cuvânt că toţi vor primi lefile şi datoriile şi bacşişurile. Iar după ce s'au adunat la odăi, i-au bătut credincioşii lui Mihai-Vodă cu puştile cele mari şi le-a dat foc, de n'a scăpat viu niciunul. Şi pe loc pâlcurile de oaste gata au trecut Dunărea ş'au lovit cetăţile Turcilor, ş'au bătut oştile împărăteşti, şi le-au tăiat, ş'au cuprins cetăţile. Şi pe unde au mai fost, prin târguri şi sate, necredincioşi, pe toţi i-au prins şi i-au supus morţii, de-a rămas Ţara curată ş'a putut răsufla. Şi făcea şi la Moldova Aron-Vodă tot astfel de rânduială.

Aşa s'a început războiul cel mare al lui Mihai-Vodă. Iar păgânii, spăriaţi de grabnica urgie, au strâns oşti mari ş'au însemnat Domni pentru Ţara Moldovei şi pentru Ţara Românească. Ş'au păşit ordiile păgânilor la Dunăre şi au trecut-o; ş'a venit, cu ceambulurile lui, şi hanul tătărăsc; şi s'au dat bătălu aprige ş'au rămas biruiţi păgânii; şi s'au împrăştiat ş'au fugit şi din Muntenia, şi din Moldova.

Iar Jicmond Batori, Voievod dela Ardeal, fiind om fălos şi deşert, văzând aceste biruinţi ale lui Mihai-Vodă, a început a se mândri ş'a spune că supuşii lui dela Moldova şi dela Ţara Muntenească le-au câştigat; căci şi Mihai-Vodă şi Aron-Vodă sânt supuşii lui; şi el este Voievod peste toate ţările româneşti, şi numai pe împăratul nemţesc singur îl cunoaşte el mai mare. Chiar părându-i că Aron-Vodă nu înţelege bine mărirea lui, a pus de l-a prins cu vicleşug şi l-a vârît la închisoare, unde a şi murit Aron-Vodă, Iar lui Mihai-Vodă îi trimetea veşti şi vorbe bune şi-i făgăduia ajutor împotriva Turcilor, iar faţă de alţii îl arăta şi pe Mihai-Vodă slugă a sa de credinţă, căruia i-a dat el dezlegare şi putere să bată pe necredincioşi.

In astfel de vorbe şi petreceri deşarte se scălda Jicmond-Voievod. Iar Mihai-Voievod îl lăsa să vorbească şi se gândea la

fapte, şi se gătea împotriva Turcilor; căci ştia el că o împărăţie ca cea turcească nu se lasă lesne biruită, şi are de unde strânge oşti, şi are putere mare şi poate bate multă vreme război. Inima sa fiind la râdicarea Ţării, a lăsat vorbele lui Jicmond să zboare, numai să aibă dela el ajutor de oaste.

Despre războiul cel mare cu Sinan-Paşa.

Bulucit-a Sultanul ordiile toate şi le-a trimes împotriva lui Mihai-Voievod. Ş'a pus în fruntea ordiilor chiar pe vizirul cel mare, Sinan-Paşa Alvanitul, vestit în războaie. Şi i-a dat poruncă şi cuvânt să prefacă Ţara Muntenească şi Moldova, şi Ardealul, în ţinuturi turceşti.

Ş'a venit Sinan-Paşa la Dunăre, cu toată sila lui. Ş'a făcut pod cu mare greutate, căci nu-l lăsau pâlcurile lui Mihai-Vodă. Ş'au trecut Turcii Dunărea; şi Mihai-Voievod şi-a pregătit oastea. Iar în vremea aceia Jicmond-Voievod dela Ardeal nuntea cu mireasă de viţă împărătească. Şi puhoiul venea asupra creştinilor, iar el bea vin şi dănţuia şi nici nu-i păsa.

Şi-şi cerceta Mihai-Vodă oastea puţină, şi căta la Turci şi-i vedea fără sfârşit, cât cuprindeau zările. Şi se gândea cum să scape Ţara de ei.

Fiind Turcii îngrămădiţi la vadurile Călugărenilor, pe apa Neajlovului, în locuri strâmte şi grele, pe când voiau a trece un pod, Mihai-Voievod a avut gând luminos dela Dumnezeu şi numai cu puţini căpitani credincioşi, i-a izbit ca trăsnetul; dar aşa de fără veste, şaşa de înfricoşat, încât fruntea oştilor nici n'a înţeles dacă bate asupra lor sabie omenească ori arhanghelul morţii; a avut cruntă nălucire, şa dat strigăt cu spaimă mare, de s'au învălmăşit cei din urmă. Şi înfricoşându-se oştile păgânilor, au dat înapoi în fugă şi risipă. Şi l-au prăvălit şi pe Sinan-Paşa de pe cal în fuga lor şi l-au călcat în picioare şi l-au amestecat cu mocirla Neajlovului. Şi fugeau şi nu-şi mai puteau veni în fire de spaimă.

S'a întâmplat aceasta din voinţa lui Dumnezeu, la 13 August, anul dela Hristos 1595. Oştile cele nebiruite ale Turcilor, de puţine ori în curgerea veacurilor au fost aşa de înfricoşate ca în ziua aceea.

Iar Mihai-Voievod, dobândind răgaz, s'a tras la munte, aşteptând ajutor de oşti dela Jicmond-Voievod. Şi venindu-i ajutor, a prins a lovi iar pe Turci. Şaşa de tare erau înfricoşate ordiile de Mihai-Vodă, încât nu mai putea să le ţie pe loc Sinan-Paşa. Ci cum auzeau oştenii păgâni de Mihai-Vodă, prindeau a striga: Mihale-Oglu! Mihale-Oglu!, adică Mihai Diavolul! şi fugeau râ-

sipindu-se. Şi i-au bătut creştinii şi i-au tăiat, şi i-au îngrămădit la Dunăre şi i-au bătut, şi i-au tăiat iarăşi, încât curgeau apele în două cu sânge. Ş'a fost cumplit măcel. Fugit-a Sinan-Paşa cu sfărămături de oaste şi cu ruşine mare, şi nu s'a mai putut întoarce asupra lui Mihai-Vodă.

Când au aşezat Turcii pace cu Mihai-Vodă.

Alt războiu cu Turcii n'a mai avut Mihai-Voievod. Căci a cunoscut Sultanul în Mihai-Voievod braţ întărit de Dumnezeu, şi mai degrabă a cugetat să facă cu el pace şi să-l lase în linişte. Şi i-a trimes soli şi scrisori de pace. Umblau în vremea aceea între Turci, în ordii, tainice vorbe: că ei niciodată în bătălii n'au văzut pe Mihai-Voievod râdicând mâna dreaptă; iar stânga lui când se râdică are brăţară de fulger. Intr'adevăr Mihai-Voievod era stângaciu de felul lui şi la războiu lovea numai cu stânga şi purta secure. Şi mai spuneau călăreţii Turci când li se spăriau caii şi sforăiau şi îndărăptau că ar fi văzând caii umbra lui Mihale-Oglu. Şi se temeau de Mihai-Vodă ordiile şi-l socoteau vrăjit. Şi aşa s'au tocmit Turcii cu Mihai-Voievod ş'au făcut pace şi i-au trimes daruri, ş'a avut Ţara linişte dinspre partea lor câţiva ani.

Când a cucerit Mihai-Vodă Ţara Ardealului.

Iar în vremea aceasta, la Ardeal, gândurile lui Jicmond-Batori se arătau schimbătoare ca vânturile. După ce s'a făcut războiul cu Turcii şi după ce s'a arătat el aşa de falnic, dintr'odată a început a zice că s'a săturat de slavă şi de oşti, şi nu-i mai trebuie nici muiere de viţă împărătească; că mai bine s'ar lăsa de domnia Ardealului şi de nevastă, numai să-i deie Impăratul moşii bune în hotarul Impărăţiei şi să-l facă vlădică mare, carele la papistaşi se chiamă *cardinal.* Ş'aşa din voievod şi oştean a hotărît a se face popă şi şi-a lepădat nevasta şi s'a dus între Nemţi. Şi-a lăsat Impăratului Ţara Ardealului. Ş'a trimes Impăratul la Ardeal slujbaşi împărăteşti. Ş'a venit la Mihai-Vodă la Bucureşti slujbaşii Impăratului şi s'au legat mai vârtos în numele Impăratului pentru viitorime. Şi-i părea bine lui Mihai-Vodă că s'a dus dela Ardeal Jicmond, pentru că era om uşuratic şi pe cuvântul lui nu puteai pune temeiu.

Dar multă vreme n'a trecut la mijloc şi Jicmond Batori şi-a lăsat popia şi s'a întors iar la Ardeal să-şi iee domnia. Ş'a închis pe slujbaşii Impăratului şi 'n loc de cruce purta iar sabie şi râvnea la deşar-

tele măriri lumeşti. Asta a făcut multă nemulţămire lui Mihai-Vodă, şi lui Rudolf-Impărat, şi cugetau ce să facă cu Jicmond.

Dar până să cugete ei bine, s'a hotărît mai degrabă Jicmond să facă alta. Avea el în ţara leşească un văr drept, cu numele Andrei Batori, care era acolo popă mare papistaş, anume cardinal. Şi trăise Jicmond cu văru său până atunci în mare vrajbă. Ş'acuma deodată i-a venit să se împace cu el. Şi împăcându-se, i-a dăruit lui Domnia Ardealului. Ş'a şi venit Andrei Batori Voievod la Ardeal, iar Jicmond s'a dus iar, călătorind pe alte gânduri, ca pe harmăsari sălbatici.

Văzând Mihai-Vodă atâtea schimbări şi nestatornicii, a trimes soli şi scrisori la Impăratul şi i-a spus aşa că el va trece cu oaste la Ardeal să cuprindă Domnia, ca să curme schimbările şi furtunile. Şi la anul dela Hristos 1566, Octomvrie, trecând Mihai-Voievod munţii cu oşti, a biruit la Şelimbăr pe Andrei-Voievod Batori şi i-a sfărămat oastea. Şi l-au găsit Secuii pe Andrei-Voievod fugind singur prin munţi şi l-au ucis şi i-au adus la Mihai-Voievod capul. Şi zice că să fi lăcrămat Mihai-Voievod de moartea năprasnică a lui Andrei, şi să fi spus astfel cu întristare: Săracul popă! Eu nu i-am dorit pieirea!

Şi punând Mihai-Voievod stăpânire pe

Ardeal, s'a dus cu mari oşti şi slavă la Bălgrad-Cetate şi acolo şi-a pus pe frunte cunună de Voievod ardelenesc, vestind de biruinţa lui pe Rudolf-Impărat.

Când a cucerit Mihai-Vodă Moldova.

La Moldova, în zilele acestea, erau tari Leşii. Oştile lor aduseseră Domn la Iaşi pe Irimia-Vodă-Movilă, iar Ştefan-Răzvan-Vodă fusese prins şi tras în ţapă. Nici Irimia-Vodă, nici Leşii nu erau prietini cu Mihai-Vodă. Şi mai trecuse în Ţara Leşească Jicmond Batori cel cu multe gânduri şi aţâţa şi el pe Leşi împotriva lui Mihai. Şi s'a făcut duşmănie mare, de s'a gândit Mihai-Vodă să cuprindă şi Moldova.

Iar Rudolf-Impărat şi sfetnicii lui, văzând faptele lui Mihai, nu se bucurau. Căci ei înţelegeau cuprinderea ţărilor în folosul lor şi n'aveau credinţă că Mihai-Vodă le va închina lor ţările şi cetăţile. De aceea veneau oşti împărăteşti la Ardeal, şi Impăratul nu răspundea la soliile lui Mihai-Vodă.

Ci Mihai-Vodă, neîngrijindu-se prea mult dinspre partea aceasta, şi-a tocmit oastea şi a trecut cu războiu în Moldova, la anul dela Hristos 1600. Şi tâmpinându-se cu oştile Leşilor, le-a bătut şi le-a alungat.

Şi s'a dus cu mare pohfală la scaunul ţării, la Iaşi, şi s'a încununat Voievod şi peste Ţara Moldovei.

Şi s'a făcut astfel faptă mare din voia lui Dumnezeu, în anul acesta 1600. Că s'au spart hotarele cele vechi ale neamului românesc, şi s'au aflat toţi Românii într'un singur hotar: şi cei din Ardeal, şi cei din Muntenia, şi cei din Moldova, aşa cum fuseseră altădată în străvechile vremuri.

Fost-a însă unirea subt Mihai-Voievod cel Viteaz numai puţină vreme: ca un curcubeu frumos după ploaie. Şi s'a înfundat apoi soarele în negură; şa venit noaptea; şa pierit lumina curcubeului şi adouazi nu s'a mai arătat. A fost numai ca un semn pentru viitorime. Şi taina numai Dumnezeu va dezlega-o în alt veac.

Despre căderea şi moartea lui Mihai-Vodă-Viteazul.

Cum s'a râdicat Mihai-Voievod Domn peste tot neamul, au pornit duşmanii care dincotro uneltiri împotrivă-i S'au sculat boierii unguri din toate părţile; şi l-au viclenit şi cei ce se prefăcuseră întâiu prietini ai lui. Şi s'au sculat şi Leşii cu oşti; şi s'a râdicat şi un căpitan mare al lui Rudolf-Impărat, cu numele Basta, şi-l pâra pe Mi-

hai-Vodă la Impăratul şi-i voia pieirea. Ş'aşa văzând Mihai-Vodă că toţi se sumuţă împotriva lui ca lupii cei răi, a căutat în juru-i la prietini şi i-a găsit prea puţini. Ci tot a ieşit întru întâmpinarea lui Basta-general şi s'au bătut oştile lor în Ardeal, la Mirrăslău, şi a fost biruit Mihai-Voievod.

Din acest ceas de nenorocire, mâna stângă a lui Mihai-Vodă, care avea brăţară de fulger şi fusese nebiruită, a căzut în jos. Şi aşa a fost în voinţa cea neînţeleasă a Celui-Prea-Inalt ca braţul lui de arhanghel să nu mai poată birui.

S'au râdicat Leşii la Moldova ş'au cuprins-o şi şi-au pus iar Domnul lor. Şi sporindu-şi oştile cu toţi duşmanii lui Mihai-Voievod au păşit şi 'n Ţara Muntenească şi s'au întâmpinat cu Mihai-Voievod la Bucov: ş'a fost iarăşi biruit Mihai-Voievod, prin voinţa lui Dumnezeu.

Ş'aşa a rămas biruit şi singur Mihai-Voievod, şi părăsit în jalea lui, cu soaţa şi copiii fugari şi ei pe căile primejdiei. Şi ne mai având nici o nădejde şi nici un sprijin de nicăieri, părăsind scaunul şi Ţara, s'a dus la Viena, la Impăratul. Ş'acolo a vorbit el cu Impăratul şi şi-a arătat durerile lui şi a dat la lumină uneltirile duşmanilor. Iar Impăratul a părut a-l crede şi s'a împăcat cu el. Şi l-a pus mai mare peste oşti şi l-a pus să se împace cu Basta,

şi i-a dat şi lui Basta alte oşti, şi i-au rânduit pe amândoi să cuprindă Ţara Ardealului, unde venise iar Jicmond cel schimbător şi făcuse mare răscoală şi războiu.

Deoacamdată Mihai-Vodă şi Basta-general s'au tocmit şi s'au împăcat. Ş'au purces amândoi cu oştile lor la războiu în Ardeal, ş'au bătut pe Jicmond ş'au cuprins Ardealul. Dar îndată Basta a pornit iar uneltiri împotriva lui Mihai-Vodă şi a stârnit pârile cele vechi ş'a trimes vorbe minciunoase la Rudolf-Impărat.

Şi fiind Basta cu otrăvită ură şi cu gând viclean, pe când se aflau oştile la Turda, a trimes la cortul lui Mihai-Vodă într'ascuns pe un om al lui de credinţă cu câţiva oşteni, care au găsit pe Mihai-Vodă singur şi l-au omorît în cort străpungându-l cu sulița şi tăindu-i capul. Şi fiind numai între oşti străine, credincioşii lui Mihai-Vodă nimica n'au putut face, căci ei erau puţini şi toţi străinii le erau duşmani. Şi nici trupul nu i l-au putut lua şi nu l-au putut îngropa creştineşte. Ci a rămas în pământul Turdei zălog până la răscumpărarea viitoare.

Iar cinstitu-i cap l-a putut duce la mănăstirea Dealul cu slavă Radu Buzescu şi acolo i-am văzut eu mormântul. Pe fruntea aceia mi-am adus eu aminte că au stat trei cununi; subt fruntea aceia au privit ochii o Ţară singură fără de hotare vrăj-

maşe, ş'am plâns cu jale şi m'am smerit către Dumnezeu.

Astfel s'a râdicat în Ţara Românească Mihai-Voievod, mare viteaz. Plină de zbucium i-a fost viaţa. I-a strălucit numele ca fulgerul, şi grabnic a trecut ca furtuna.

Despre urmaşii lui Mihai-Vodă-Viteazul şi îngenunchierea Ţării subt Turci şi Greci.

După ce a căzut Mihai-Voievod, n'a mai ieşit la Români altă sabie tare şi vestită în lume; şi nici n'au mai avut chip să se râdice Românii împotriva necredincioşilor-Ci iar a căzut asupra lor cu greutate mâna Turcilor. Şi Turcii rânduiau iar voievozii după plăcerea lor şi după bani, şi se amestecau în trebile Ţării şi-şi făceau râs de norod.

Mai vrednic între urmaşii lui Mihai-Voievod a fost Radu-Şerban-Voievod care a urmat în scaunul Ţării Româneşti după pieirea lui Mihai-Voevod. A avut războaie grele cu voievozii Ardealului Radu-Voievod şi de multe ori a ieşit biruitor.

Iar la anul dela Hristos 1633, după domnii slabe, s'a râdicat în scaun Matei-Vodă, Basarab de neam, oştean vechiu de subt Mihai-Voievod. Era acest Matei-Voievod bătrân, bun şi înţelept, cu dragoste asupra

norodului şi cu dreptate. Şi vrăjmăşindu-se asupră-i dela Moldova Vasile-Voievod poreclit Lupu, l-a bătut în multe rânduri Matei-Voievod bătrânul, şi i-a spart planurile de mărire şi deşertele gânduri. Iar la sfârşit s'au împăcat şi a zidit Matei-Vodă lăcaş sfânt în pământul Moldovei, iar Vasile-Vodă în Ţara Muntenească. Şi amândoi s'au înţeles de au dat în ţările lor pravile scrise, după rânduielile vechi ale bătrânilor voievozi de odinioară.

A domnit Matei-Voievod ani douăzeci şi unu şi l-a jelit norodul când a închis ochii.

Ş'a fost după el Domn în Ţară Constantin-Vodă, poreclit Cârnul, tot din neam Basarab. Şi după el, la anul 1678, Şerban-Vodă, din neamul Cantacuzinilor dela Ţarigrad.

Ş'au făcut Turcii, în vremea lui Şerban-Vodă, mare războiu cu Nemţii. Şi a ajuns vizirul cel mare Cara-Mustafa cu oştile, biruind, până la Viena şi a împresurat în acea cetate oştile Nemţilor. Şi erau cu Cara-Mustafa şi Voievodul dela Moldova Duca-Vodă cel Bătrân, şi Voievodul dela Munteni Şerban-Vodă. Iar Şerban-Vodă fiind sılnic alăturea cu Turcii, cu inima era de partea creştinilor şi le dădea veste în cetate despre gândurile şi planurile păgânilor. Ş'aşa au ţinut Turcii împresurată Viena ş'au amenintat cu oştile creştinătatea,

până ce s'a rădicat dela Leşi Ion Sobieţchi-Craiu ş'a venit cu oaste şi, lovind pe Turci, i-a biruit, ş'a slobozit pe Nemţi, şi-au dat îndărăt păgânii.

Şi s'a învrednicit Şerban-Vodă de-a adus în Ţară tiparniţă şi s'au tipărit în vremea lui Sfintele Scripturi în limba noastră românească.

Iar după dânsul a urmat în scaunul Ţării Constantin-Vodă Brâncovanu, Basarab de neam, om bogat şi falnic, carele a domnit cu pace ani douăzeci şi cinci. Şi 'n vremea lui s'au ridicat tari Muscalii ş'au năzuit a bate pe păgâni. Şi Impăratul nemţesc a avut iarăşi val şi războiu cu Turcii, şi-i băteau Nemţii pe Turci. Iar Constantin Vodă cugeta că mai bine i-ar fi cu creştinii şi bine ar fi să poată scăpa Ţara de robia păgânilor. Caşi Dumitraşcu-Vodă Cantemir dela Moldova, a avut şi Constantin-Vodă vorbe şi planuri cu Muscalii, până ce au fost biruiţi Muscalii cu Petru Alexievici Ţar, la Stănileşti, în Ţara Moldovei, la anul dela Hristos 1711. Ş'a avut vorbe şi înţelegeri şi cu Impăratul nemţesc. Ş'au simţit dela o vreme Turcii. Şi ştiindu-l om prea bogat, s'au lăcomit şi la averile lui. Ş'au trimes oşteni păgâni care l-au prins pe Constantin-Vodă cu feciorii lui şi cu toată curtea şi l-au dus la Ţarigrad. Ş'acolo l-au pus păgânii cu toţi ai lui la în-

chisoare la temnițele Mării. Până ce a poruncit Sultanul de l-au scos cu feciorii subt Serai, și i-a strigat că-i vânzător și viclean și i-a hotărît peirea; și-l iartă numai dacă-și lasă legea și se face Turc cu feciorii.

Și n'a vrut Constantin-Vodă să-și lese legea și să se facă Turc. Ș'atuncea a apucat gealatul pe coconii Brâncoveanului și i-a tăiat pe rând subt ochii tatălui lor. Și după ce i-a tăiat pe toți, iar n'a vrut Constantin-Vodă să-și lese legea și l-au tăiat Turcii și pe el. Și așa i-a fost pieirea, în anul dela Hristos 1714, de a rămas pomenire și cântec până în zilele mele.

Iar nu multă vreme după aceia, au făcut Turcii în Țara Muntenească ce-au făcut și la Moldova. Nemai având credință în domni pământeni, au hotărît să trimeată ș'aici vechili ai lor, oameni străini de țară, Greci țarigrădeni. Ș'a încăput și Țara Muntenească desăvârșit pe mâna Grecilor; ș'a fost vai și amar de biata țară, cași de săraca Moldovă.

Plângerea cuviosului Veniamin-Ieromonahul.

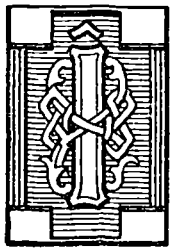

În zilele mele, am văzut multe aşezări ale neamurilor: ţări şi cetăţi. Şi unde era pace şi slobod poporul şi ascultau şi Craii de legi, am găsit bielşug şi bună rânduială. Acolo omul poate trăi nesupărat, şi munca lui nimeni nu i-o răpeşte, şi casa lui nimeni nu i-o calcă şi viaţa nu i-i în primejdie; şi bine este a trăi unde-i rânduială şi lege.

Iar în ţara părinţilor mei demult acestea nu se mai află. Demult curge sângele fără judecată, şi fratele apasă pe frate, şi munca omului o răpeşte silnic cel tare, şi nu-s judecători şi nu-i dreptate. Ci totuşi când erau voievozii pământeni, mai găsea băştinaşul milă şi mai putea nădăjdui într'o alinare. Şi cu toţii atunci, aducându-şi aminte de vechea slavă dela Mircea-Vodă şi dela Ste-

fan-Voievod, plângeau şi se smereau înnaintea Celui-Prea-Inalt şi se pocăiau, iertându-se. Iar după ce ne-au călcat străinii, au prins a se strica neamurile boierilor vechi ş'a se amesteca, au prins a cădea răzeşii şi mazâlii, ş'a se împrăştia, ş'a' prăpădi pământurile ori de voie ori de silă; şi numai străinii ţineau într'o mână cumpănă strâmbă şi 'n alta sabie, şi n'a' mai fost nici milă, nici îndurare; iar dreptatea noastră de mult era' moartă şi îngropată.

Aşa de o sută de ani tot ne coborîm şi mergem către marginea prăpăstiei şi ne vom prăbuşi în veşnic întuneric dacă nu se va milostivi Dumnezeu de noi. Ş'a trecut într'o sută de ani multă Grecime pe acest pământ; şi nu s'a întors toată la locul ei. Ş'au rămas printre noi mulţi Greci cu obiceiuri rele, de s'au stricat din pricina lor şi pământenii. Ş'acuma socot că nu stă înaintea lui Dumnezeu apă mai plină de gunoaie şi de spumă decât apa noastră.

Şi din ce am fost noi neamul românesc rupt şi împărţit în trei din vechi, acuma şi mai tare ne-au sfârticat şi ne-au stricat duşmanii. Căci la anul dela Hristos 1777 s'a pus graniţă nouă ş'au cuprins Nemţii pământul din miază-noapte al Moldovei, cu mormintele voievozilor de demult şi cu scaunul vechiu al Moldovei, Suceava,

şi cu mormântul lui Ştefan-Voievod-cel-Sfânt dela Putna.

Ş'acuma la 1812 au cuprins şi Muscalii jumătate din Moldova, dela Nistru până la Prut. Şi zadarnic au plâns ş'atuncea Moldovenii şi plâng ş'acuma cu mare glas, nimeni nu-i aude şi nimeni nu-i izbăveşte. Că Muscalii şi Cazacii Ţarului bat pe-ai noştri cu cnutul şi cu nagaica şi-i rădică din satele lor şi-i trimet în nuntru în pustietăţile Moscului, până la Herson, Cavcaz şi Sibir, şi-i socotesc ca pe-un neam nevrednic; şi de unde se arătau la început cu zâmbet şi cu blândeţă, acuma atâta' s'au încruntat cu duşmănie asupra noastră ca cei mai cumpliţi varvari. Aşa' s'au spăriat ai noştri, de-au scos ş'o vorbă: că Muscalu face cruce mare, că-i dracu bătrân. Şi spun alţii: Il întrebi pe Muscal de viaţă şi el de chică de 'nhaţă! Asta şi altele spun bieţii Moldoveni, învăţături din năcazurile lor.

Atâta de năcăjiţi sântem că ne rămâne numai la Dumnezeu nădejdea.

Despre minunata vedenie dela mănăstirea Putna.

Eu umilitul Veniamin Ieromonahul acestea le-am cugetat şi le-am scris cu sânge şi lacrimi, în singurătatea mea', în anul dela

Hristos 1814. Şi mi-am adus aminte de mărirea veche, ş'am plâns. Şi văzând jalea şi ticăloşia vremii întru care mă aflu şi moşia părinţilor paragină, am hotărît să caut uitare şi mormânt pe-un ţărm străin.

Iar înainte de a pribegi, s'a făcut în mine mare întuneric şi furtună. Ş'am cugetat astfel, smerindu-mă ca o netrebnică pulbere înaintea lui Dumnezeu.

Cu ce-a greşit acest neam românesc de când l-ai aşezat Tu, Doamne, pe acest pământ? I-ai dăruit ţară frumoasă, cu codri şi ape, şi l-ai întors la dreaptă crdinţă. Şi el a stat ş'a înflorit înaintea Ta, ca un măr, primăvara. Şi iată, cu nouri şi trăsnete, s'a prăvălit din adâncurile întunericului furtuna. Ş'au venit varvarii, şi s'a vărsat pe acest pământ sânge, ş'a fost multă pieire. Ş'a rămas ţara pustie, ş'a pribegit norodul în munţi şi s'a nevoit în sărăcie. Ci totuşi, acolo, în cetate de piatră, nu te-a uitat, Doamne, şi ţi-a cinstit numele cu smerită şi curată limbă. Şi iar a ieşit la lume. Ş'au venit asupra lui hoarde necredincioase iarăşi. Şi el iar a tras sabia pentru credinţă în veacuri, ş'a sângerat şi iar s'a umplut pământul său de morţi. Şi l-au copleşit vrăjmaşii, şi stă acuma în robie. Şi eu nu-l ştiu pre acest neam să fie mai rău decât altele; şi braţul lui n'a ostenit niciodată pentru cruce;

şi din neamul nostru mai mulţi sânt dedesubt decât deasupra; pământu-i plin de oasele strămoşilor; şi toţi au căzut rostind numele Tău. De ce atunci, Doamne, stăm la marginea pieirii? De ce sântem cei mai mişei pe lume? Să fie ascunsă în hotărîrile Tale, izbăvirea noastră, ca mărgărıtarul în fundul mărilor?

Acestea le cugetam cu durere, smerindu-mă. Ş'am hotărît să mă duc şi să îngenunchez la Putna la mănăstire, la mormântul lui Ştefan-Voievod, şi să mă rog fierbinte şi să cerc a pătrunde, cu durerea mea şi cu rugăciunile, mila lui Dumnezeu.

Şi m'am nevoit de m'am dus la sfânta mănăstire Putna în anul dela Hristos 1813, la sfântul Ion de vară, Iunie 24. Ş'am făcut singur priveghere în noaptea de Duminică spre Luni. Şi m'am rugat fierbinte. Şi clocoteau în mine gândurile, ca furtuna mării.

Şi la un ceas din noapte, stând eu în genunchi pe lespedea lui Ştefan-Vodă şi plângând, s'a stâns candela şi s'a făcut în jurul meu mare întuneric. Şi m'am înfricoşat, ş'am înţeles în inima mea că acesta este semn dela Dumnezeu.

Şi într'acela întuneric s'a întins suprapământească tăcere. Şi parcă mă aflam pe alt tărâm. Şi dintr'odată, cutremurându-mă, am văzut spre sfântul altar zori de aur şi

mi s'au arătat umbre de voievozi. Ş'am cunoscut pe Bogdan-Dragoş-Vodă şi pe Radu-Negru-Voievod, şi pe Alexandru-Voievod-cel-Bun, şi pe Mircea-Voievod, şi pe Stefan-Voievod cel Sfânt, şi pe Mihai-Voievod. Şi toţi erau cu cunună şi schiptru, şi cu spată la coapsă, şi stăteau în lumina aceea de aur şi eu îi priveam printre lacrimile mele. Şi se făcea în jurul lor câmp nemărginit plin de mormintele părinţilor mei.

Şi mi s'a părut c'a nălţat spre mine braţul Ştefan-Voievod ş'am tresărit şi pleoapele mele s'au zbătut ca aripi de umbră. Şi iată că s'au şters zorile acelea şi iar m'a împresurat întunericul. Şi era tăcere înfricoşată. Dar simţeam cum tremură în mine şi 'n jurul meu ca o furtună din tainice şi necunoscute stihii. Şi mi s'a părut că în sufletul meu se alege glas şi-mi spune: Iată, toate acestea: umbrele morţilor şi mormintele, lacrimile şi durerile, sila şi robia au fost pentru ca să încerce Dumnezeu neamul tău. Ci de acum într'un veac, vor cunoaşte urmaşii, prin mâna lui Dumnezeu, izbăvirea.

Ş'am văzut într'acelaşi loc al sfântului altar, minune. Că mi s'a arătat zare lungă de sânge şi cer de furtună. Şi se făcea că înţelegeam că-i vremea peste un veac. Şi furnicau limbile pământului la războiu şi ieşea în lume Antihrist. Şi se arătau balauri cu multe capete şi cu limbi veninoase în

patru vânturi. Şi pe un balaur sta Antihrist cu sabie de foc în mână. Ş'avea balaurul aripi, iar Antihrist era gol şi purta pe cap cunună neagră. Şi călca Antihrist peste neamuri, şi stropşeau şi ceilalţi balauri neamurile. Şi era foc şi vărsare de sânge. Ş'am înţeles că va fi crâncen războiu la hotarele neamului meu. Şi s'a arătat asupra balaurilor ş'asupra lui Antihrist săgetător în straie albe. Ş'au căzut balaurii, ş'au înghiţit pe Antihrist. Şi s'a făcut fum des. Şi când a ieşit iar la lumina, am cunoscut ţara noastră a mormintelor, şi era largă cât nu-i vedeam marginile. Ş'am înţeles că după războiul limbilor şi căderea lui Antihrist, va izbăvi Dumnezeu neamul meu şi-i va da hotarele dintru început, şi vor cădea şi se vor risipi împărăţiile şi domniile cele vrăjmaşe.

Şi plângeam privind altarul şi m'am înfricoşat iar. Căci am văzut demonul discordiei, cu ochii verzi ca fierea. Ş'am înţeles că încercările nu vor fi sfârşite nici într'un veac. Că vor ieşi iar pe lume răii, şi tulburătorii şi vor aduce pe lume sila şi neorânduiala. Şi dacă nu vor înţelege cei de după mine că ţara se aşază numai pe muncă şi dreptate, va sta întocmirea lor tot pe tăiuş de cuţit şi tot pe margine de prăpastie.

S'a întunecat vedenia. Şi m'am găsit singur în genunchi, la mormântul lui Ştefan-

Voievod. Ş'am auzit cântând cucoşii la stăreţie şi la fereşti albăstreau semnele dimineţii. Atunci m'am smerit iarăşi către Dumnezeu, înţelegând viitorul; şi m'am rugat fierbinte. Şi sărutând slova lui Ştefan-Voievod, am ieşit cu nădejde după lacrimi, ş'am purces în pribegie spre schimnicia mea dela Vatopedi.

Scris-am toate, dintru început până la sfârşit, dând slavă lui Dumnezeu, eu smeritul Veniamin Ieromonahul, dela sfânta mănăstire Râşca, din ţara Moldovei.

Iaşi, 1921.

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ", ÎN LUNA
IULIE, ANUL 1939.